

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

6
КЛАС

Державні символи України – гімн, герб, прапор

ДЕРЖАВНИЙ ГІМН УКРАЇНИ

Музика *Михайла Вербицького*
Слова *Павла Чубинського*

Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:

Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

Павло Чубинський

Михайло Вербицький

Людмила Коваленко, Ніна Бернадська

УКРАЇНЬСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Підручник для 6 класу
закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Київ
Видавничий дім «Освіта»
2023

УДК 821.161.2*кл6(075.3)

K56

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.03.2023 №254)*

ВИДАНО ЗА РАХУНОК ДЕРЖАВНИХ КОШТІВ. ПРОДАЖ ЗАБОРОНЕНО

Підручник розроблено
за модельною навчальною програмою
«Українська література. 5–6 класи»
для закладів загальної середньої освіти
(авт. Чумарна М. І., Пастушенко Н. М.)

Навчальне видання

*КОВАЛЕНКО Людмила Тарасівна
БЕРНАДСЬКА Ніна Іванівна*

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Підручник для 6 класу
закладів загальної середньої освіти

Підручник відповідає
Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

Редактор *О. В. Осадча*
Технічний редактор *Л. І. Аленіна*
Комп'ютерна верстка *Ю. П. Мирончик*
Коректор *О. В. Сидор*
Дизайн обкладинки *П. В. Ширнін*

У підручнику використано малюнки художниці
О. А. Панасовської

Формат 70x100^{1/16}.
Ум. друк. арк. 20,736 + 0,324 форзац.
Обл.-вид. арк. 16,87 + 0,55 форзац.
Наклад 14 870 пр.
Зам. №

ТОВ «ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «ОСВІТА»
Свідоцтво «Про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготовлювачів
і розповсюджувачів видавничої продукції»
Серія ДК № 6109 від 27.03.2018 р.

Адреса видавництва: 04053, м. Київ, вул. Обсерваторна, 25
www.osvita-dim.com.ua

Відруковано
в АТ «ХАРКІВСЬКА КНИЖКОВА ФАБРИКА «ГЛОБУС»
61052, м. Харків, вул. Різдва, 11.
Свідоцтво ДК № 3985 від 22.02.2011 р.
www.globus-book.com

У підручнику використано фото: із сайтів Вікіпедія (wikipedia.org), Наукова бібліотека Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка (library.khntusg.com.ua), Комітет з національної премії імені Тараса Шевченка (kpru.gov.ua), Бібліотека української літератури (ukrlib.com.ua), Інтернет-енциклопедія Українці в Сполученому Королівстві (ukrainiansintheuk.info), Одеський літературний музей (museum-literature.odessa.ua), Інтерв'ю з України (rozmova.wordpress.com), Writers.in.ua (Письменники України), freepik.com; авторів [user4468087](http://user4468087.pch.vector), pch.vector, macrovector, IgorTurzh, Yurii-mr, Рудий. Три роки поруч, Ю. Новікової, Л. Саражиної, особистих архівів О. Ільченка, Г. Пагутяк, О. Пхальовської, Р. Повзик, І. Роздобудько. Фото в кольорі Лесі Українки – компанії Fix.you.pics.

Коваленко Л. Т.

K56 Українська література : підруч. для 6 класу закладів загальної середньої освіти / Л. Т. Коваленко, Н. І. Бернадська. — К. : Видавничий дім «Освіта», 2023. — 256 с.: іл. ISBN 978-966-983-401-0.

УДК 821.161.2*кл6(075.3)

ISBN 978-966-983-401-0

© Коваленко Л. Т., Бернадська Н. І., 2023
© Видавничий дім «Освіта», 2023

Роль художнього слова в житті людини

Експеримент від Софії Мудрагелівни

1. Попрацюй у парі! Повідом своєму однокласнику/своїй однокласниці емоції, які ти відчув/відчула на святі Першого дзвоника, не вимовляючи жодного слова і не використовуючи міміки та жестів. Зроби висновок про роль слова в житті людини.

2. Візьми тюбик зубної пасти або крему. Спочатку видави з нього трішки речовини, після чого спробуй повернути назад до тюбика. Чи вдалося тобі це зробити? А тепер уяви за аналогією, що крем або паста — це слова. Якщо ти вимовиш грубе слово й образиш людину, чи зможеш ти його повернути? Як брутальні слова вплинуть на співрозмовника/співрозмовницю? Зроби висновок, чому потрібно до своїх слів ставитися відповідально.

Виконавши умови першого експерименту, ти зрозумів/зрозуміла, що мова — універсальний засіб спілкування. За її допомогою можна висловити будь-яку думку, емоцію, переживання тощо. Без мови людина не здатна мислити, а отже, відкривати нове в науці, творити, доносити до інших свої думки.

Так само й народ без мови буде німим, позбавленим можливості творити і створювати, та й сам перестане існувати. Не дарма кажуть: «Мова — душа народу». Вона виступає об'єднавчим чинником, сприяє порозумінню народу, а отже, міцності держави. З іншого боку, мова служить своєрідним кордоном, прокладеним між сусідами, тобто відділяє «своїх» від «чужих».

З другого експерименту ти, сподіваємося, зробив/зробила висновок, що до сказаного потрібно ставитися відповідально, адже слово може як надихнути, так і боляче вразити співрозмовника/співрозмовницю.

Мова є носієм творчої духовної енергії народу, відображеної у творах словесного мистецтва. Через художнє слово ти долучаєшся до безцінних духовних надбань, скарбів, віками накопичених талантом і розумом українського народу. А це один із найкращих засобів збагачення твого духовного світу.

Запитання і завдання

1. Поясни значення фразеологізму «вони розмовляють різними мовами».
2. Розкажи про роль художнього слова в житті людини. Наведи приклади.
3. Чому кажуть, що читання художньої літератури допомагає сформувати яскраву мовну особистість?

Завдання від Софії Мудрагелівни

Розглянь репродукцію картини О. Гайдамаки «Дерево життя». Опиши її усно. Як ти розумієш назву художнього полотна? Спираючись на знання про міфи, поясни, що на картині символізують дерево і птахи? Яке художнє значення образів дівчини і рук, що тримають квіти? Прочитай слова, які уособлюють духовний світ українського народу: історія, традиції, обряди, культура. Доповни цей перелік. Поясни, чому ці слова роблять нашу націю унікальною з-поміж націй світу.

Ольга
Гайдамака.
Дерево життя.
2020

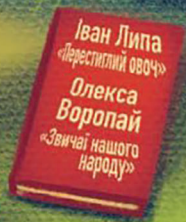
Розділ 1

Чому українську народну творчість називають скарбницею духовних цінностей?

Навчальний маршрут розділу

- обжинкова, жнивна, зажинкова пісня, колискова пісня, народні замовляння, заклички
- художній паралелізм, гіпербола

Завдання від Софії Мудрагелівни

У робочому зошиті накресли таблицю за зразком.

Знаю	Хочу дізнатися	Дізнався / Дізналася

Далі в підручнику цю таблицю скорочено називатимемо ЗХД. Заповни її першу колонку. Запиши в ній, які фольклорні твори календарної обрядовості ти вивчав/вивчала в п'ятому класі. Що ти про них можеш розказати? Що тобі відомо про жниварські пісні? У другій колонці напиши, що нового про них ти хочеш дізнатися. Коли опануєш новий матеріал, заповни третю. Проаналізуй записи другої та третьої колонок. Чи вдалося тобі знайти відповіді на свої запитання? Якщо ні, пошукай їх у мережі Інтернет або звернися за консультацією до вчительки/вчителя.

Фонетична розминка із Софією Мудрагелівною

- Прочитай скоромовки швидко й виразно. Чітко та правильно вимовляй усі звуки. Запам'ятай: в українській мові шиплячі вимовляємо твердо!
Якій темі присвячено скоромовки? Свою відповідь обґрунтуй, спираючись на ключові слова.

Літо, спека, бо жнива. В житі зайчиків аж два.

Народна творчість

Жнива женуть. Жниварка жне.
Жнивар спішить пожати все.

Г. Мирослава

Джміль бджолі в гаю гудів:
— Я раніше в житі жив.
Може, жив би ціле літо,
Та в жнива скошили жито.

В. Кленц

ЖНИВАРСЬКІ ПІСНІ

Збирання врожаю — завершальна, найвідповідальніша частина трудового року для хлібороба. Із цим періодом були пов'язані певні обряди та звичаї. Час жнив умовно поділяли на три етапи: зажинки, власне жнива, обжинки. Кожен із них супроводжували відповідні пісні.

Жнивварськими називають обрядові пісні, які звеличують процес збирання врожаю, прославляють працю хлібороба.

Для жнивварських пісень характерними є надзвичайна щирість, м'якість і ніжність. Душа хлібороба радіє, адже його праця винагороджується щедрим урожаем. Такий стан трударя знайшов відображення в піснях: *у них часто використовували пестливі слова, порівняння, гіперболи, прийом художнього паралелізму.*

Гіпербола — троп, у якому ознаки предмета чи особи навмисно перебільшені для посилення виразності. Наприклад, коли спрага, кажемо: «Випив би / випила б відро води»; зустрівши друга / подругу, можемо вигукнути: «Сто років не бачилися!»

У фольклорних творах часто вживають **прийом художнього паралелізму**. Він передбачає зіставлення двох предметів, подій, явищ із різних сфер життя, які мають спільні або контрастні ознаки. Найчастіше зіставляють стан природи і внутрішній світ людини. Наприклад: *Нехай наша пшениченька колоситься. / Нехай наша дівонька веселиться. Ой рясна, красна в лузі калина, / А ще найкраща в батька дитина. Чого, березо, суха — не зелена? / Чого, Ганнусю, смутна — не весела?*

Завдання від Софії Мудрагелівни

Прочитай уривок із дослідження О. Воропая «Звичаї нашого народу». Знайди в тексті відповіді на запитання:

1. З яких етапів склалися жнива?
2. Коли виконували зажинкові, жнивварські та обжинкові пісні? Що/кого в них оспівано?

Олекса Воронай

ЗВИЧАЇ НАШОГО НАРОДУ

Зажинки

Коли жито, ячмінь і пшениця дозріють, то господиня бере, бувало, хліб-сіль і громичну свічку та йде в поле зажинати ниву; вона жне серпом перший сніп пашні, несе його додому і, як де ведеться, — в одних місцевостях ставлять той сніп на покуття під образами, а в інших — у stodolі, де він стоїть аж до кінця молотьби. Пізніше цей сніп обмолочують окремо й зерна з нього святять у церкві, а перед засівом змішують їх із насінням. Соломою з першого снопа загодовують корів, щоб не хворіли. Часом зажинки робилися в присутності священника. (...)

Жнива

(...) За тиждень після Петра в Україні починалися жнива, на полі з'являлися люди в широких білих штанах, у полотняних сорочках, з мантичками за поясом і з косами в руках, — косарі; вони вдаряли своїм гострим знаряддям по сухих стеблах дозрілого хліба, й довгий рівний покіс, як простелений рушник, лягав стрічкою за кожною косою. Дівчата й молодіці виходили на ниву з серпами; жнучи, вони спритно клали сніп за снопом і, працюючи, співали:

Вгору, сонечко, вгору,
Хай я нивоньку дожну.

Ой лане-ланочку,
Скажи ж мені правдочку,

Чи будемо ми в кінці,
Чи підемо ми в вінці?

Ой, будем, доню, будем,
Лише нивоньку дожнем!

А як ниву вже дожинають, то співають, бувало:

Дивувалися ліси:
Де поділися вівси?
Женчики позжинали

Залізними серпами.
Залізними серпами,
Біленькими руками.

Увечері, коли вже зайде сонце, натомлені тяжкою працею
женці йдуть, було, додому і співають:

Ой, заспіваймо, хай дома почують,
Хай нам вечерять готують.
Утомила нас та широкая нива,
Що тепер нам і вечера не мила.

Ой, не так нива, як високії гори,
Ой, не так гори, як велике жито,
А вже ж нам спину, як кілком перебито.

(...) Коли вже кінчаються жнива і в полі дожали останню
ниву, дівчата співають:

Перепілонька мала,
Де ся будеш ховала?
Ми пшеницю дожали,
У снопи пов'язали,

В копи поскладали.
Одна копонька — в стозі,
А друга — в оборозі,
А третя — в стодолі...

Микола Пимоненко. Жнива в Україні. 1896

(...) Дожинаючи ниву, жінці залишають трохи недожатих стебел із колосками «Спасові на бороду». Те недожате колосся вони зв'язують у пучок червоною ниткою або виплітають колоссяну китицю, ніби бороду, й пригинають колосся до землі — це і є «Спасова борода». (...) суть «бороди» правдоподібно пояснюється тим, що це останній притулок польового духа, який у слов'янській мітології уявлявся у вигляді кози. На Волині «борода» так і називається — «коза». Там же, на Волині й на Підляшші, ту «бороду» оздоблюють стрічками й квітами. Потім обплюють траву навколо «Спасової бороди», чи там «перепелиці», чи «кози», — це вже роблять скрізь, у всіх місцевостях. Далі виминають із колосся трохи зерна й закопують у землі або просто сіють зерно поміж стеблами тої «бороди». (...)

Парубкам кажуть пролазити через ту «бороду», щоб були багаті. Молодиці ворожать про врожай, кидаючи назад себе серпа. Як серп, падаючи, удариться гострим кінцем об землю, то в наступному році буде врожай, а як вдариться тупим або держакком, — то це погана прикмета. Так ворожать тричі. (...)

Обжинки

Жнива скінчилися. Поля густо вкриті копами. Високі навантажені гарби, ритмічно поскрипуючи, везуть урожай із поля додому. В той день, як скінчили жнива, дожали останню ниву, жінці ходять по полю, збирають колоски, плетуть один спільний вінок з того колосся і співають:

Кінець нивочці, кінець,	Добре нам було жати,
Будемо плести вінець.	Бо було з ким розмовляти.

Або:

Котився віночок по полю,	Буйного вітру начувся.
Просився у господаря в стодолу:	Ранньої роси напився.
«Пускай, господарю, в стодолу,	Я не довго полежу,
Вже я набувся на полю,	Зараз на поле побіжу».
Вже я на полю набувся,	

«Зараз на поле побіжу» — на озимий посів збирається бігти вінок із жита-пшениці, щоб і в наступному році було жінцям чого жати. На Поділлі, крім вінка, ще плететься «квітка» —

це п'ять чи шість окремих невеличких снопиків або пучків, сплетених разом в одну цілість так, що зовні це все справді нагадує велику квітку. Коли «квітка» і вінок вже готові, дівчата й молодиці вибирають з-поміж себе, звичайно, найкращу дівчину, кладуть їй на голову вінок, дають «квітку» в руки і пускають її вперед, а вже за нею на певній відстані йдуть жінці співаючи:

Зашуміла діброва,
 Залящала дорога,
 Господареві жінці йдуть,
 Золотий вінок несуть.
 Місяце-місяченьку,
 Світи нам доріженьку.
 Щоб ми не заблудили,
 Віночок не згубили,
 Бо наш віночок красний,
 Як місяченько ясний;
 Іще вищий від плота,
 Ще дорожчий від злата;
 Іще вищий від гори,
 Ще ясніший від зорі.

Або:

Ой, весело, господарю, весело,
 Що ми віночок несемо,
 А ще буде веселій,
 Як положим на столі.
 Маяло житечко, маяло,
 Поки на полі стояло,
 Та не буде маяти,
 Як буде на столі лежати.

Усе це співається ще в полі, а як заходять жінці в село, то співають таких пісень:

Наше село веселе,
 Ми віночок несемо,

Не з золота — з яриці,
 З озимої пшениці...

*Микола Пимоненко.
 Жниця. 1889*

Підходячи до двору господаря, жінці співають:

Несемо вам полон	З подвір'я — до стодоли,
Ізо всіх сторон,	З стодоли — до комори,
І з гір, і з підгір'я	З комори — на нивоньку,
На господарське подвір'я.	В щасливу годиноньку.

(...) Нарешті жінці заходять на подвір'я господаря, стають перед хатою й співають:

Вийди, господарю, в цей час,	Дай нам таляр битий
Викупи вінок у нас:	За цей вінок витий.

Господар виходить з хати, бере «квітку» з рук дівчини й запрошує до хати всіх жінок. У хаті вже накриті столи і приготовлений смачний обід... Обідаючи, жінці співають:

А ми жито ізжали,	Скільки на небі зірочок,
Щоб за рік знов діждали:	Стільки на полі копичок.

Застольні пісні, що їх співають жінці при обжинковому обіді, цікаво змішують мотиви величальні з мотивами весільними. Якщо в обжинковому вінці приходить дівчина, то їй бажають стати у церкві під весільний вінець. (...)

(...) Сніп і вінок зберігають в хаті на покутті під образами, а в день Спаса їх несуть до церкви й святять разом із хлібом, що спечений із борошна нового врожаю.

Будь уважним / уважною до слова

Громична свічка — воскова свічка, яку виготовляли напередодні Стрітєння (Громниці) (віряни східного обряду святкують 15 лютого). Свічку-громницю освячували в церкві, вона служила оберегом.

Серп — сільськогосподарське знаряддя для зрізання злаків, трави при корені, що має вигляд вигнутого дугою, дрібно зазубленого ножа з короткою ручкою.

Сніп — зв'язаний оберемок зрізаних із колосками стебел хлібних злаків.

Покуття — в українській селянській хаті — куток, розміщений по діагоналі від печі, та місце біля нього.

Стодола — будівля для зберігання снопів, сіна тощо.

За тиждень після Петра — християнське свято на честь апостолів Петра і Павла в Україні святкують 12 липня.

Мантачка — вузький дерев'яний плоский брусок, укріплений шаром смоли, для гостріння коси.

Поміркуй над прочитаним

1. Поясни, чому в календарних обрядах українців відображено єднання людини з природою.
2. Чому в жнивварських піснях і обрядах ушановують культ землі?
3. Розкажи, чому в жнивварських піснях і обрядах відтворено цінності громади, товариськість та взаємодопомогу людей.
4. Як у жнивварських піснях і обрядах пошановували працю і дари землі? Підтвердь цитатами з твору.
5. У робочий зошит випиши тропи, ужиті в жнивварських піснях, що наведені у творі О. Воропая. Яка їх роль?
6. Розглянь репродукції полотен М. Пимоненка «Жниця» та «Жнива в Україні». Опиши одну з них. У мовленні вживай слова, що називають предмети та процеси хліборобської праці.

Софія Мудрагелівна консультує

Ти, любий друже/подруго, живеш у час, коли протягом кількох тижнів кількість інформації у світі подвоюється. «Як же не загубитися в цьому потоці?» — запитаєш. Прочитати й запам'ятати все, звісно, неможливо. Але якщо ти опануєш деякі прийоми роботи з текстом, навчання стане набагато легшим та результативнішим. Один із способів запам'ятовування — складання **інтелектуальних карт**, які ще називають *картами пам'яті*, *ментальними картами*.

Будь уважним/уважною до слова

Ментальний — розумовий, мисленневий.

Алгоритм дій для складання інтелектуальної карти

1. Уважно прочитай текст. За допомогою малюнка зобрази в центрі аркуша образ, подію, про яку йдеться в тексті, напиши тему твору (бажано великими кольоровими літерами, щоб урізалася в пам'ять).
2. Умовно поділи текст на три — п'ять (можна більше) змістових блоків. *Пам'ятай! Виділяти потрібно лише основні думки і факти.*
3. Проведи від центрального образу в різному напрямку лінії відповідно до кількості змістових блоків.
4. Зобрази малюнком головну думку кожного блока, доповни деталями, за потреби допиши ключові слова з тексту. *Увага! Кожен блок оформлюй олівцем чи фломастером іншого кольору. Так матеріал запам'ятається легше.*
5. Перекажи текст уголос, спираючись на малюнок. Якщо тобі не вдасться це зробити з першого разу, можеш звернутися до тексту й уважно перечитати відповідний фрагмент знову. *Пам'ятай! Твоя мета — переказати вголос текст, користуючись лише своїм малюнком.* Пам'ять працює, як фотоапарат: якщо вмітимеш відтворити зміст твору за допомогою карти пам'яті, то вже наступного дня ця схема постане перед твоїм внутрішнім зором і ти легко пригадаєш потрібні знання без підказки.

Як намалювати інтелектуальну карту до фрагмента «Зажинки» О. Воропая

Спочатку виділяємо основні події/факти в тексті:

1. Господиня бере хліб-сіль і громичну свічку та йде в поле зажинати ниву.
2. Жінка жне серпом перший сніп, несе його додому і ставить на покутті під образами або у stodолі.
3. Пізніше цей сніп обмолочують і зерна з нього освячують у церкві.

4. Соломою з першого снопа годують корів.
Отже, у карті пам'яті має бути чотири блоки.
Оформлюємо схему у вигляді малюнка.

Спираючись на карту, уголос переказуємо фрагмент твору.
Намагайся відтворити не лише головне, а й деталі.

Домашнє завдання

1. Намалюй інтелектуальну карту до розділу «Жнива» або «Обжинки» (на вибір). Уголос перекажи текст, спираючись на карту.
2. Добери ілюстрації до жнивварських пісень і поясни, як художні полотна допомагають глибше сприйняти зміст текстів.

Ти — творча особистість

Наші предки присвятили хліборобській праці багато творів. Склади з українських народних прислів'їв текст на тему «Людина та її праця на землі». Запиши його в робочий зошит.

Твої літературні проекти

Упорядкуй збілочку українських жнивварських пісень. Добери до них ілюстрації або намалюй власні.

Завдання від Софії Мудрагелівни

Накресли в робочому зошиті таблицю ЗХД. Заповни її першу колонку — напиши, що тобі відомо про І. Липу, що таке притча і які твори про щедрість і скупість ти пам'ятаєш. У другій колонці зазнач, що нового ти хочеш дізнатися. Коли опануєш новий матеріал, заповни третю. Проаналізуй записи другої та третьої колонок. Чи вдалося тобі знайти відповіді на свої запитання? Якщо ні, пошукай їх у мережі Інтернет або звернися за консультацією до вчительки/вчителя.

Софія Мудрагелівна пропонує

1. Прочитай виразно прислів'я. Якій темі вони присвячені? Свою відповідь обґрунтуй, спираючись на ключові слова у них.

Сам не їсть і другому не дає.
Заліз кіт на сало та й кричить: «Мало!»
Що на людях видно, то й собі жадно.
Не дурний крук, щоб упустив із рук.
То такий, що й каменя не дасть голову провалити.

2. Передбач за змістом прислів'їв і заголовком, про що може йти мова у творі І. Липи.

Іван Липа

ПЕРЕСТИГЛИЙ ОВОЧ

Було це в часи жорстокі і криваві, сумні й тяжкі для всього народу.

Один індус мав у своєму садку дерево життєвих радощів, що родило тільки раз за своє життя і то лиш один овоч.

Весь народ чекав на цей овоч, як на Бога з неба, як на джерело щастя, як на початок нового життя.

І от дерево розцвіло, зав'язалося, овоч почав рости, наливатися... Дозрів і став

прозорий, мов криштал. Удень виблискував веселими кольорами й барвами, наче діамант, а вночі світився, як місяць. Дивні життєдайні пахощі розливалися від нього по всій країні. Зачувши ті пахощі, люди посходилися з цілої країни — багаті й бідні, старі й молоді, здорові й слабі...

Усі хотіли купити хоч шматочок того овоча, щоб заспокоїти свої болі, прогнати смуток і жалі, почути в душі радощі життя.

— Він дозрів, він дозрів для всіх нас! — гукали вони.

— Дай нам! Поділи на нас усіх!

— Нехай хворий стане здоровим, сумний — веселим!

— Нехай настане щастя в нашому нещасному краю!

Та індус усіх прогнав. Він був недалекоглядним і сліпим. Йому здавалося, що овоч ще не зовсім виріс і не дозрів.

Посилав слуг на базар довідатися, скільки заплатять за овоч.

— Дають сім верблюдів.

Весело сміявся:

— Ідіть іще завтра!

Приходили, повідомляли:

— Дають сім слонів.

Весело сміявся:

— Підіть іще завтра!

Приходили, відповідали:

— Дають табун коней...

— Ідіть знову!

І ось прийшли слуги і сказали:

— Уже нічого не дають!

Індус злісно розреготався...

Та коли ближче придивився до овоча, побачив, що той потускнів, зморщився, поменшав, кудись зникло його сяйво, вже не було чути пахощів.

Тоді, стурбований, сказав собі:

— Тепер бачу, що він більше не ростиме, що вже дозрів. Зірву його й понесу до самого раджі пресвітлого.

Коли ж виліз на драбину і приглянувся до овоча зблизька, із жахом побачив, що він уже перестиг...

Як тільки взяв його до рук, овоч луснув і розлився брудом. І від його смороду тікали люди світ за очі.

Поміркуй над прочитаним

1. Коли і де відбуваються події у творі? Як про це сказано в тексті?
2. Знайди і прочитай опис дерева життєвих радощів. Які емоції викликає в тебе цей опис?
3. Спираючись на текст, поясни, чому весь народ чекав на плід, «*як на початок нового життя*». У чому полягала його чудодійна сила? Підтвердь свої слова цитатами.
4. У творі не зазначено назви овоча. В описі виділи ключові слова, які відображають його особливості. Дай назву плоду, намалюй у робочому зошиті, як ти його уявляєш.
5. Знайди і прочитай **два** слова, які характеризують головного героя. Добери приклади його вчинків, які підтверджують думку автора про індуса.
6. Які риси характеру виявив індус, коли зрозумів, що овоч зіпсований? Зацитуй відповідний уривок.
7. Поясни, що міг відчувати герой, коли овоч достиг, і які емоції пережив, коли плід зіпсувався. Які надії він покладав на урожай із дерева життєвих радощів?
8. Прочитай дві цитати: 1) *Дивні життєдайні пахощі розливалися від нього по всій країні*; 2) *І від його смороду тікали люди світ за очі*. Яке речення має пряме значення, а яке — підтекст, тобто прихований додатковий смисл? У чому він полягає?
9. На прикладі вчинків героя поясни, що означає вислів «утратити шанс». Який це був шанс для індуса? Які наслідки це могло мати? Чи був у тебе випадок у житті, коли ти втратив/втратила шанс? Розкажи про нього однокласникам/однокласницям.
10. Як ти думаєш, чи може людина або предмет зробити тебе щасливим/щасливою? Що або хто може бути джерелом щастя для тебе? Чому?
11. Визнач тему та головну думку твору.
12. Поділи текст на завершені за змістом частини, добери до кожної заголовки.
13. Поясни, із чим суголосний заголовок — із темою чи з головною думкою твору. Відповідь обґрунтуй. Який заголовок до твору запропонуєш ти? Чому саме такий?
14. Визнач жанр твору, свою думку обґрунтуй.
15. Які прислів'я, наведені на с. 16, відповідають змісту твору І. Липи? Прочитай їх уголос і запам'ятай.

Софія Мудрагелівна консультиє

Досі в підручнику тобі ставили запитання лише авторки. Настав час більше дізнатися про важливість правильного формулювання запитань для успішного навчання. Правильно поставлені запитання допоможуть тобі:

- знайти потрібну інформацію;
- перевірити, чи правильно ти зрозумів/зрозуміла епізоди, учинки героїв/героїнь, думки героїв/героїнь і письменника/письменниці, їхні слова, фрази тощо;
- розвивати вміння критично мислити;
- з'ясувати у співрозмовника/співрозмовниці його/її розуміння тексту;
- розвивати допитливість.

Завдання від Софії Мудрагелівни

Розглянь таблицю. У ній наведено види запитань, їх особливості та ситуації щодо застосування.

Вид запитання	Особливість	Застосування	Приклад
«Закриті», або інформаційні, запитання	<ol style="list-style-type: none"> 1. Відповідають переважно на запитання «Так» або «Ні» чи відповідь містить конкретний факт. 2. Починаються зі слів <i>Хто, Що, Де, Як, Куди, Коли, Чи</i>. 3. Мають однозначну або одну правильну відповідь 	Вони допомагають отримати нову інформацію, скласти уявлення про що-небудь або кого-небудь	<p>Чи можна вважати правильною думку, що...?</p> <p>Де відбуваються події?</p> <p>Хто головний герой твору?</p> <p>Чи можна вважати правильною позицію героя?</p>

Вид запитання	Особливість	Застосування	Приклад
«Відкриті», або спеціальні, запитання	1. На них не можна відповісти лише «Так» або «Ні». Потребують додаткового пояснення. 2. Починаються зі слів <i>Чому, Як, Яка твоя думка про, Чи правильно я зрозумів/ зрозуміла твою думку, що</i> (далі – формулювання думки співрозмовника/ співрозмовниці)	Застосовують для отримання додаткових відомостей. З'ясовують розуміння проблеми співрозмовником/ співрозмовницею. Уточнюють правильне розуміння висловленої думки	Чому герой / героїня не хотів / не хотіла...? Як ти собі уявляєш...? Як ти ставишся до вчинку героя / героїні? Які висновки можна зробити зі слів героя? Ти вважаєш, що вчинки героїні моральні? Чи правильно я тебе зрозумів / зрозуміла?

Домашнє завдання

1. У робочому зошиті запиши по **два** запитання кожного виду до оповідання І. Липи.
2. Уяви, що індус погодився продати овоч за табун коней. Як би могли розвиватися події далі? Напиши продовження притчі в робочому зошиті.

НАРОДНІ КОЛИСКОВІ, ЗАМОВЛЯННЯ, ЗАКЛИЧКИ

Завдання від Софії Мудрагелівни

Накресли в робочому зошиті таблицю ЗХД. Заповни її першу колонку — напиши, що тобі відомо про колискові пісні, народні замовляння та заклички. У другій колонці зазнач, що нового ти хочеш дізнатися із цих тем. Коли опануєш новий матеріал, заповни третю. Проаналізуй записи другої та третьої колонок. Чи вдалося тобі знайти відповіді на свої запитання? Якщо ні, пошукай їх у мережі Інтернет або звернися за консультацією до вчительки/вчителя.

Софія Мудрагелівна пропонує

Прочитай виразно прислів'я. Якій темі вони присвячені? Поясни їх значення.

Сон не розбирає постелі.
Сон та їда ніколи не обрида.
Спати не воювати.
Спить, як після маківки.
Спить, а Химині кури бачить.
Спиться, то й снитьсяя.

Колискові пісні є у фольклорі всіх країн світу. Чому так — ти, звісно, здогадуєшся.

Колискові пісні — це ліричні твори, які співали дітям під час їх присипляння.

Мами, рідше інші члени родини, колисанками заспокоюють своїх діток перед сном. Настрій усіх таких пісень «сонний». Створюють його певні казкові художні образи. Найчастіше в колискових зустрічаємо котика-воркотика — м'якенького, тепленького. Він муркоче, від чого оченята малюків самі поволі заплющуються. У колискових до дитини можуть завітати голуб (гуля) чи зозуля, часто у віконечко заглядають місяць і зорі, а під вікнами ходять сон і дрімота. Запашні квіти й трави: рута, м'ята, васильки, які навіують сон, — також поширені образи колискових. Усі вони покликані заспокоїти дитину, заколисати її.

Ще один секрет «сонного» настрою колискових — *повтори певних звуків*. Найчастіше використовують слова зі звуками [с'], [ц'], [л']. Наприклад:

Зеновія Юсків.
Колискова. 1986

Вийшов на небі місяць ясний,
Зорі сяють, світ прекрасний,
Люляй-люляй, янголятко,
Засинай, моє дитятко...

Створює «сонний» настрій також протяжне проспівування звуків «а-а-а», «у-у-у» та монотонна, одноманітна, ніжна мелодія. Вигуки «баю-баю», «люлі-люлі», «гойда-гойда-гой» допомагають створити певний ритм пісні відповідно до руху колиски, у якій спить дитина.

Провідні мотиви колискових — закликання дитини до сну, звертання до вищих сил, щоб повернути до дитини долю або відвести від неї хвороби чи біду.

Мова колискових проста й зрозуміла, але водночас образна й емоційна. У піснях переважно вживають такі художні засоби: *пестливі слова (садочок, рученьки, голівонька), постійні епітети (котик сіренький, хата тепленька, діточки дрібненькі).*

Ой ти, коте, коточок!
Не ходи рано в садочок,
Не полохай дівочок,
Нехай зів'ють віночок
Із рутоньки, із м'ятоньки,
З хрещатого барвіночку,
Із запашного василечку.
Ой спи, дитя, до обіду,
Покіль мати з міста прийде
Да принесе три квіточки:
Ой первую зросливую,
А другу сонливую,

А третю щасливую,
Ой щоб спало, щастя знало,
Ой щоб росло, не боліло,
На серденько не кволіло.
Сонки-дрімки — в колисоньку.
Добрый розум — в голівоньку,
А рісточки — у кісточки.
Здоров'ячко — у сердечко,
А в роточок — говорушки,
А в ніженьки — ходусеньки,
А в рученьки — ладусеньки.

Поміркуй над прочитаним

1. Який настрій викликала в тебе колискова? Які елементи пісні створюють такий настрій?
2. Поясни, які побажання дитині висловлені у творі. Виразно прочитай ці рядки.
3. Назви згадані в колісковій рослини, що мають дати дитині животворну енергію на все життя.
4. Які звуки найчастіше повторюються в пісні? З якою метою їх використано?
5. Випиши з коліскової в зошит пестливі слова та епітети. Яка їх роль у творі?

4. Назви художні засоби, використані в колісковій. Яка їх роль у пісні?
5. Доведи, спираючись на текст, що лірична героїня любить свою дитину. Які ще риси її характеру ти можеш виокремити?
6. Чи вдало художниці З. Юсків та В. Ковальчук відтворили настрої народних творів? Опиши одну з репродукцій картин.
7. Які прислів'я, наведені на с. 21, відповідають змісту коліскових? Прочитай їх уголос і запам'ятай.

Домашнє завдання

Напиши мініатюру, у якій розкажи про улюблену коліскову, яку тобі співала мама/співав інший член родини. Вислови почуття, які ця пісня в тебе викликала.

Софія Мудрагелівна цікавиться

Прочитай народні дитячі вислови. Яка їх мета і яким темам вони присвячені? Поширені колись серед дітей і дорослих ці невеликі тексти — це народні замовляння і заклички.

Іди, іди, дощику,
Зварю тобі борщику
В новенькому горщику,
Поставлю на дубочку.
Дубочок схитнувся,
А дощик линувся
Цебром, відром, дійничкою
Над нашою пашничкою.

Гикавко, гикавко,
Іди собі до води,
Кого хочеш — напади:
Чи вола, чи корову,
Чи дівчину чорноброву!

Народні замовляння — невеликі тексти із певним проханням, словам якого надають магічної сили.

Призначення замовлянь — відвернути щось лихе або, навпаки, привабити хороше, бажане в життя людини. Такий результат був можливий завдяки вірі наших предків у магічну силу вимовленого слова. Замовляння застосовували на всі випадки життя. Найпоширеніша тематика:

- прикликати урожай, успіх, лад у сім'ї;
- просити долю для дитини, здоров'я, красу, щастя;
- закохати в себе хлопця / дівчину;
- відвернути небажане (нелюба, смерть, хворобу);
- зупинити кров, ворогів, силу негативного впливу, ви-качати страх тощо.

Замовляння промовляли вголос. Вважалося, що чим емоційніше сказати замовляння, тим більша його сила впливу.

Запитання і завдання

1. Поясни, які тексти називають замовляннями. Чому вони виникли?
2. Прочитай замовляння. Визнач, до яких тематичних груп вони належать.

Вогонь та зола, ізбав мене від зла.

Від людей прийшло — на люди пішло.

Іди собі, де вітер не віє, де сонце не гріє, де місяць не сходить, де куриний голос не заходить, де анголи не залітають.

Було три брати, всі вони Кіндрати. Вони бились і рубались і назад не оглядались. Прийшла їхня мати кров замовляти. Вода зупинилась, у ... (ім'я) кров зупинилась.

Родить земля хліб,
Ріки дають воду.
Вода і хліб — основа життя.
Життя — то багатство на Землі.
Родина (*перелік імен і прізвищ*)
Живе і багатіє
На цій Землі,
І все їй дається Богом
Для земного життя.

Ліса Рукіна.
Мольфарка. 2017

Не ломи, вітре, гілок, не ломи кісток, не ломи мощей,
спини, поперека, суглобів, полусуглобів, кісточок, полукіс-
точок, колін і підколінок, рук і ніг, всього тіла людського.
Во ім'я Отця і Сина і Святого Духа. Амінь.

Заклички — короткі поетичні твори, у яких звучать звер-
тання до природних явищ, стихій із проханням уплину-
ти на погоду, довкілля чи людину. Найпопулярнішим
у закличках було звернення до сил природи — сонця,
води, вітру, птахів.

Вийди, вийди, сонечко,
На дідове полечко,
На бабине зіллячко,
На наше подвір'ячко,
На весняні квіточки,
На маленькі діточки,

Там вони граються,
Тебе дожидаються.
Вода, вода холодная,
Стечи з мене,
Нагрій мене.
А з кого не стече,
Того сонце спече.

Зозуле рябая,
Сім літ не кувала,

Закуй мені в цьому літі,
Скільки житиму на світі...

Домашнє завдання

Накресли в зошиті таблицю за зразком і, користуючись по-
ясненнями на с. 21–26, заповни її.

Художня своєрідність народних колискових пісень, замовлянь і закличок

Особливість	Коліскові	Замовляння	Заклички
За яких обставин виконують?			
Які художні засоби використовують?			
Віршовий чи прозовий твір?			
Чи має мелодію?			

Завдання від Софії Мудрагелівни

Материнська пісня, ласка й піклування завжди надихали митців/мисткинь до написання художніх творів. Ознайомся з віршами Лесі Українки та Л. Кисельова.

Леся Українка (Лариса Косач)

КОЛИСКОВА

Місяць янесенький
Промінь тихесенький
Кинув до нас.
Спи ж ти, малесенький,
Пізній бо час.

Любо ти спатимеш,
Поки не знатимеш,
Що то печаль;
Хутко прийматимеш
Лихо та жаль.

Тяжка годинонько!
Гірка хвилинонько!
Лихо не спить...
Леле, дитинонько!
Жить — сльози лить.

Сором хилитися,
Долі коритися!
Час твій прийде
З долею битися, —
Сон пропаде...

Місяць янесенький
Промінь тихесенький
Кинув до нас...
Спи ж ти, малесенький,
Поки є час!

Поміркуй над прочитаним

1. Прочитай виразно вірш. Зверни увагу на інтонацію, з якою потрібно читати кожен стовпчик. *Увага! Інтонація включає тон, силу голосу, мовні паузи, темп читання.*
2. Розглянь світлину. На ній ти бачиш кардіограму серця, що відображає ритм скорочення серцевого м'яза.

Поетичні твори теж мають своєрідну кардіограму — певний малюнок настрою ліричного героя/ліричної героїні. У вірші Лесі Українки настрої ліричної героїні в кожному стовпчику змінюється відповідно до думки, яку в ньому відтворено. У робочому зошиті зобрази «кардіограму» настрою ліричної героїні.

3. Хто є ліричною героїнею твору? Що ти про неї можеш сказати? Намалюй «хмарку слів», що відобразатиме риси характеру ліричної героїні.
4. Як лірична героїня вчить дитину ставитися до життєвих труднощів? Зацитуй ці рядки.
5. Поясни, як ти розумієш слова «Хутко прийматимеш/Лихо та жаль».
6. Чому поетеса каже: «Життя — сльози лить!»? Знайди пояснення цієї думки в тексті.
7. Прочитай передостанній і останній стовпчики вірша. Назви звуки, які часто повторюються в них. Як повтори звуків допомагають поетесі підсилити думку й точніше передати настрої?
8. Чому перший стовпчик знову повторюється наприкінці вірша?
9. У робочий зошит випиши з вірша художні засоби. Усно поясни, чому у творі часто вжиті пестливі слова.

Домашнє завдання

Уяви ліричну героїню вірша через двадцять років. Їй приходить лист від її дорослого сина/дорослої доньки. У ньому — спогади про мамину колискову. Напиши листа від імені вже дорослої дитини. Про що він/вона міг би/могла б написати своїй неньці?

Леонід Кисельов

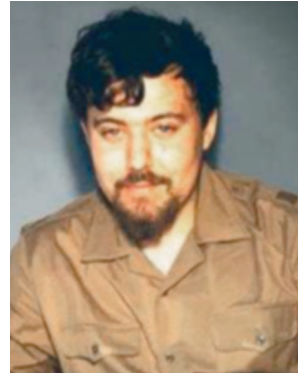
І МАТИ МОЛОДА, І СОНЦЕ ЮНЕ...

І мати молода, і сонце юне,
І в неї на колінах немовля.
В прозорому повітрі, наче струни,
Гудіння оксамитного джмеля.

Прислухаюсь — співає колискову,
Не знати, чи дитині, чи собі...

І мати молода, і юне Слово,
І яблуні у ранішній журбі.

Розумні і дурні, малі й великі,
Уславлені й забуті — все пройшло,
Та не було народів без'язиких,
Ще німих народів не було!

Поміркуй над прочитаним

1. Прочитай виразно вірш. Зверни увагу на інтонацію.
2. Який настрій поезії? Залишається він незмінним чи змінюється протягом твору? Який настрій вірш викликав у тебе?
3. Хто ліричний герой твору? Які його почуття і переживання? Підтвердь свої думки цитатами.
4. Як ти уявляєш собі образ *оксамитного джмеля*? За бажанням намалюй його в зошиті.
5. Поясни значення вислову «*І мати молода, і юне Слово...*». Чому автор написав «Слово» з великої літери? Чому воно *юне*?
6. Яку думку висловив поет в останньому стовпчику? Зацитуй, сформулуй цю думку своїми словами.
7. Випиши художні засоби. Усно поясни їх роль у творі.

Домашнє завдання

Попроси маму або когось із членів родини пригадати колискові, які співали тобі. Які уроки життя вони тобі передали? Оформи розповідь рідних у формі невеликої письмової оповіді. Наклей на сторінку з нею своє фото того періоду життя. Поділися роботою з однокласниками/однокласницями.

Література в колі мистецтв

1. Добери репродукції картин українських митців/мисткинь, які можуть бути ілюстраціями до вивчених творів.

2. Підготуй відео, у якому виконай із членами родини улюблену колискову. Презентуй його на уроці.

Ти — творча особистість

Намалюй ілюстрацію до колискової, яка тобі сподобалася найбільше. Разом з однокласниками/однокласницями влаштуй виставку робіт. Презентуй свою роботу.

Твої літературні проєкти

1. Від членів родини або знайомих запиши колискові пісні. Підготуй збірку з них (за бажанням).
2. Склади і запиши прислів'я про сон і відпочинок.
3. Уклади словничок слів-оберегів. Напиши привітання, побажання для вітальної листівки, використавши кілька символів-оберегів на власний вибір.

КОЛИ НАВЧАЛЬНИЙ РОЗДІЛ ЗАВЕРШЕНИЙ

Що ж, друже / подруго, завершився перший розділ підручника. Настав час з'ясувати, чи все вивчене в ньому ти добре пам'ятаєш.

1. Дай відповідь на ключове запитання розділу: чому українську народну творчість називають скарбницею духовних цінностей?
2. Узагальни знання, накресли *Карту понять розділу*.
3. Оціни свої досягнення з вивчених тем. У робочому зошиті накресли таблицю за зразком у QR-коді і заповни її. Постав + напроти правильного твердження.

Якщо ти маєш п'ятнадцять і більше відповідей «Дуже впевнено», ти чудово засвоїв/засвоїла тему.
Якщо ти маєш десять і більше відповідей «Впевнено» та не менше п'яти «Дуже впевнено», ти добре засвоїв/засвоїла тему.
Якщо в тебе переважають (п'ять і більше) відповіді «Невпевнено», раджу тобі повторно опрацювати матеріал.

4. Пертейди за QR-кодом і виконай завдання в тестовій формі. Кожна правильна відповідь — 2 бали.

Навчальний маршрут розділу

Т. Шевченко
«Осінь, гарна молодиця...»

І. Франко
«Дрімають села...»

М. Вороний
«Євшан-зілля»

Л. Костенко
«Сю ніч зорі такі колючі...»

- **ПОЕМА**
- **МОТИВ**

Розділ 2

Хто або
що робить
людину щасливою?

Завдання від Софії Мудрагелівни

У робочому зошиті намалювали таблицю ЗХД. Заповни її першу колонку. Запиши, які твори про природу та любов до Батьківщини ти вивчав/вивчала в п'ятому класі. Які українські поети писали на ці теми? Що тобі про них відомо? У другій колонці запиши, що нового ти хочеш дізнатися, щоб відповісти на ключове запитання розділу. Коли опануєш новий матеріал, заповни третю. Проаналізуй записи другої та третьої колонок. Чи вдалося тобі знайти відповіді на свої запитання? Якщо ні, пошукай їх у мережі Інтернет або звернися за консультацією до вчительки/вчителя.

Софія Мудрагелівна пропонує

Прочитай скоромовки швидко й виразно. Якій темі вони присвячені? Свою відповідь обґрунтуй, спираючись на ключові слова.

У гніздечку шишкаріха,
А шишкар співає стиха.
Чом журитися пташкам?
Ліку ж тут нема шишкам!
І шишкар літає в лісі,
Носить їсти шишкарісі.

Д. Білоус

Білка білку
Доганя.
Та — навік,
Та — навмання.
Та — під гілку,
Та — на гілку, —
Не здогнати
Білці білку.

М. Сингаївський

Мабуть, немає поета / поетеси, у доробку якого / якої не було б хоч одного твору про природу.

Завдання від Софії Мудрагелівни

1. Пригадай, як називають художні твори, у яких зображено природу. Наведи приклади.
2. Прочитай поезії Тамари Шевченко, І. Франка, Л. Костенко і виконай завдання до них.

Тамара Шевченко

ОСІНЬ, ГАРНА МОЛОДИЦЯ...

Осінь, гарна молодиця,
 Розгулялась, веселиться,
 Прикрасила все барвисто
 І шипшинове намисто
 Одягла собі на шию...
 Та чого тільки не вміє
 Осінь, щедра господиня!
 Гарбузи, картоплю, дині —
 Все збрала із городу,
 Не забула й про погоду:
 Заховала у тумані
 Сад, де яблука рум'яні.
 Там, де груші соковиті,
 Зранку дощиком обмиті,
 Листя жовте розтрусилася,
 Де береться в неї сила?
 Осінь, гарна молодиця...
 Літо нам вже тільки сниться.

Надія Старовойтова.
 Гуцульська осінь.
 2006

Поміркуй над прочитаним

1. Прочитай виразно вірш. Зверни увагу на його інтонацію. Як треба читати поезію: швидко чи повільно, весело чи сумно, бадьоро, жваво, енергійно чи розмірено й спокійно? Назви слова, які допомогли тобі правильно визначити інтонацію твору.
2. Який настрій ліричного героя/ліричної героїні? Який настрій створила в тебе поезія Тамари Шевченко? Свою відповідь обґрунтуй.
3. У робочому зошиті намалюй «хмарку слів», якими авторка створює «осінній настрій» у творі.
4. У робочий зошит випиши художні засоби і поясни їх роль у поезії.
5. Якою ти уявляєш осінь — ліричну героїню вірша? Чи збігаються твої уявлення про неї зі сприйняттям поетеси Т. Шевченко та художниці Н. Старовойтової? Поясни свою думку, спираючись на твори.
6. З якою метою на початку й наприкінці вірша авторка повторює рядок «Осінь, гарна молодиця»?
7. Прочитай пояснення про мотив у ліричному творі. Визнач мотив вірша Т. Шевченко «Осінь, гарна молодиця...».

З п'ятого класу ти добре знаєш, що в *прозовому творі* виділяють тему, тобто *події, зображені в ньому*. Сукупність подій у певній послідовності становлять *сюжет твору*.

У *ліричному творі* немає конкретних подій, першорядну роль у ньому відіграє відтворення емоцій, переживань ліричного героя/героїні. **Тему в ліричному творі називають мотивом.**

Зазвичай формулювання мотиву починають словом *оспівування*. Наприклад, *мотивом вірша Лесі Українки «Колискова» є оспівування материнської любові та заклик до стійкості в боротьбі з життєвими випробуваннями*.

8. Опиши репродукцію картини Н. Старовойтової або намалюй ілюстрацію до вірша Т. Шевченка.

Домашнє завдання

Вивчи вірш напам'ять (за бажанням).

Іван Франко

ДРІМАЮТЬ СЕЛА...

Дрімають села. Ясно ще
осіннє сонце сяє,
та холодом осіннім вже
в повітрі потягає.
Темно-зеленії садки
дрімають вже без плоду,
і тихо гріються хатки,
і верби гнуться в воду.
Ще ліс не стогне тим важким
осіннім, довгим стоном,
і ще стрілою ластівка
звиваєсь над загоном.

Поміркуй над прочитаним

1. Прочитай виразно вірш. Зверни увагу на його інтонацію. Як треба читати поезію: швидко чи повільно, весело чи сумно, бадьоро, жваво, енергійно чи розмірено й спокійно? Назви слова, які допомогли тобі правильно визначити інтонацію твору.
2. Який настрій створила в тебе поезія І. Франка? Свою відповідь обґрунтуй.
3. Яку пору року відтворено у вірші? Свою думку обґрунтуй, спираючись на його текст.
4. У робочому зошиті намалюй «хмарку слів», якими автор створює «осінній настрій» у творі.
5. У робочий зошит випиши художні засоби і поясни їх роль у поезії.
6. Визнач мотив вірша.
7. Порівняй вірші Тамари Шевченко «Осінь, гарна молодиця...» та І. Франка «Дрімають села». Що в них спільне, а чим вони відрізняються?

Домашнє завдання

Вивчи вірш напам'ять (за бажанням).

Ліна Костенко

СЮ НІЧ ЗОРІ ЧОМУСЬ КОЛЮЧІ...

Сю ніч зорі чомусь колючі,
як налякані їжачки.
Сю ніч сойка кричала з кручі,
сю ніч ворон сказав: «Апчхи!»

Сю ніч квітка питала квітку:
— Що ж це робиться, поясни?
Тільки вчора було ще влітку,
а сьогодні вже восени!

Поміркуй над прочитаним

1. Прочитай виразно вірш. Зверни увагу на його інтонацію. Як треба читати поезію: швидко чи повільно, весело чи сумно, бадьоро, жваво, енергійно чи розмірено й спокійно? Назви слова, які допомогли тобі правильно визначити інтонацію твору.
2. Який настрій створила в тебе поезія Л. Костенко? Свою відповідь обґрунтуй.
3. Яку пору року зображено у вірші? Свою думку обґрунтуй, спираючись на текст поезії.
4. У робочому зошиті намалюй «хмарку слів», якими авторка створює «осінній настрій» у творі.
5. Як ти розумієш вислів «Сю ніч зорі чомусь колючі»? Які асоціації викликає в тебе образ колючої ночі?

Ольга Ковтун.
Осінь. 2016

Асоціація — зв'язок між окремими предметами, уявленнями, почуттями, при якому один предмет, одне уявлення, почуття викликає інше. Наприклад: слово «сонце» може навіяти нам асоціації з теплом, днем, пляжем, засмагою, спекою, пустелею тощо. Чим більший досвід має людина, тим багатший вона може створити асоціативний ряд.

6. Які образи відтворюють тривогу від зміни пір року? Як саме?
7. У робочий зошит випиши художні засоби і поясни їх роль у поезії.
8. Визнач мотив вірша.
9. Порівняй вірші Тамари Шевченко «Осінь, гарна молодиця...», І. Франка «Дрімують села» та Л. Костенко «Сю ніч зорі чомусь колючі...». Що в них спільне, а чим вони відрізняються?

Домашнє завдання

Вивчи вірш напам'ять (за бажанням).

Завдання від Софії Мудрагелівни

Накресли в робочому зошиті таблицю ЗХД. Заповни її першу колонку — напиши, що тобі відомо про Україну часів Київської Русі та її боротьбу проти нападників. У другій колонці зазнач, що нового ти хочеш дізнатися про цей період та про письменника М. Вороного і його твір «Євшан-зілля». Коли опануєш новий матеріал, заповни третю. Проаналізуй записи другої та третьої колонок. Зроби висновок, що нового ти дізнався/дізналася. Чи вдалося тобі знайти відповіді на свої запитання? Якщо ні, пошукай їх у мережі Інтернет або звернися за консультацією до вчительки/вчителя.

З ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОГО ЛІТОПISУ

[Володимир Мономах] погубив половців, а хан Сирчан зостався коло Дону.

По смерті ж Володимировій остався в Сирчана один лиш музика Ор. І послав він його кажучи: «Володимир уже вмер. Тож вернися, брате, піди в землю свою». Мов же ти йому [синові] слова мої, співай же йому пісні половецькіі. А якщо він не схоче, — дай йому понюхати зілля, що зветься євшан».

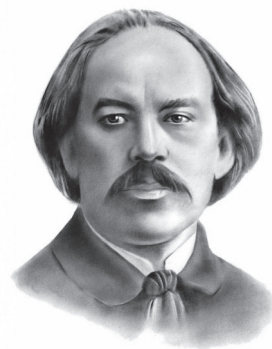
Той же не схотів ні вернутися, ні послухати. І дав Ор йому зілля, і той, понюхавши й заплакавши, сказав: «Да лучче єсть на своїй землі кістьми лягти, аніж на чужій славному бути». І прийшов він у землю свою.

Микола Вороний

ЄВШАН-ЗІЛЛЯ

*Да лучшесть єсть на своїй землі костью лечи,
ине ли на чюже славному быти.*
Літопис за Іпатським списком

В давніх літописах наших
Єсть одно оповідання,
Що зворушує у серці
Найсвятіші почування.

Не блищить воно красою
Слів гучних і мальовничих,
Не вихвалює героїв
Та їх вчинків войовничих.

Ні, про інше щось говорить
Те старе оповідання.
Між рядками слів таїться
В нім якесь пророкування.

І воно живить надію,
Певну віру в ідеали
Тим, котрі вже край свій рідний
Зацурали, занедбали...

* * *

Жив у Києві в неволі
Ханський син, малий хлопчина,
Половецького б то хана
Найулюблена дитина.

Мономах, князь Володимир,
Взяв його під час походу
З ясирем в полон і потім
При собі лишив за вроду.

Оточив його почотом
І розкошами догідно —
І жилось тому хлоп'яті
І безпечно, і вигідно.

Час минав, і став помалу
Рідний степ він забувати,
Край чужий, чужі звичаї
Як за рідні уважати.

Та не так жилося хану
Без коханої дитини.
Тяжко віку доживати
Під вагою самотини.

Зажурився, засмутився...
Вдень не їсть, а серед ночі
Плаче, бідний, та зітхає,
Сну не знають його очі.

Ні від кого він не має
Ні утіхи, ні поради.
Світ увесь йому здається
Без краси і без принади.
Кличе він гудця до себе
І таку держить промову,
Що, мов кров'ю, з його серця
Слово точиться по слову:

«Слухай, старче, ти шугаєш
Ясним соколом у хмарах,
Сірим вовком в полі скачеш,
Розумієшся на чарах.

Божий дар ти маєш з неба
 Людям долю віщувати,
 Словом, піснею своєю
 Всіх до себе привертати.

Ти піди у землю Руську —
 Ворогів наших країну,—
 Відшукай там мого сина,
 Мою любую дитину.

Розкажи, як побиваюсь
 Я за ним і дні, і ночі,
 Як давно вже виглядають
 Його звідтіль мої очі.

Заспівай ти йому пісню
 Нашу, рідну, половецьку,
 Про життя привільне наше,
 Нашу вдачу молодецьку.

А як все те не допоможе,
 Дай йому євшана-зілля,
 Щоб, понюхавши, згадав він
 Степу вільного привілля».

І пішов гудець в дорогу.
 Йде він три дні і три ночі,
 На четвертий день приходить
 В місто Київ опівночі.

Крадькома пройшов, мов злодій,
 Він до сина свого пана
 І почав казати стиха
 Мову зрадженого хана.

Улещає, намовляє...
 Та слова його хлопчину
 Не вражають, бо забув вже
 Він і батька, і родину.

І гудець по струнах вдарив!
 Наче вітер у негоду,
 Загула невпинна пісня —
 Пісня вільного народу.

Про славетнії події —
 Ті події половецькі,
 Про лицарські походи —
 Ті походи молодецькі!

Мов скажена хуртовина,
 Мов страшні Перуна громи,
 Так ревли-стогнали струни
 І той спів гудця-сіроми!

Але ось вже затихає
 Бренькіт дужий акордовий
 І намісто його чути
 Спів народний, колисковий.

То гудець співає тихо
 Пісню тую, що співала
 Мати синові своєму,
 Як маленьким колисала.

Наче лагідна молитва,
 Журно пісня та лунає.
 Ось її акорд останній
 В п'ятьмі ночі потопає...

Але спів цей ніжний, любий,
 Ані перший, сильний, дужий,
 Не вразив юнацьке серце, —
 Він сидить німий, байдужий.

І схилилася стареча
 Голова гудця на груди —
 Там, де пустка замість серця,
 Порятунку вже не буде!..

Тетяна Куц. Обкладинка
книжки М. Вороного
«Євшан-зілля». 2007

Але ні! Ще є надія
Тут, на грудях
в сповиточку!..

І тремтячими руками
Роздирає він сорочку,

Із грудей своїх знімає
Той євшан, чарівне зілля,
І понюхать юнакові
Подає оте бадилля.

Що ж це враз з юнаком
сталось?

Твар поблідна у небоги,
Затремтів, очима блиснув
І зірвавсь на рівні ноги.

Рідний степ — широкий,
вільний,
Пишнобарвний і квітчастий —
Раптом став перед очима,
З ним і батенько нещасний!..

Воля, воленька кохана!
Рідні шатра, рідні люди...
Все це разом промайнуло,
Стисло серце, сперло груди.

«Краще в ріднім краї милім
Полягти кістками, сконати,
Ніж в землі чужій, ворожій
В славі й шані пробувати!» —

Так він скрикнув, і в дорогу
В нічку темну та пригожу
Подались вони обоє,
Обминаючи сторожу.

Байраками та ярами
Неутомно проходили —
В рідний степ, у край веселий
Простували, поспішали.

* * *

Україно! Мамо любя!
Чи не те ж з тобою сталось?
Чи синів твоїх багато
На степах твоїх зосталось?

Чи вони ж не відцурались,
Не забули тебе, неньку,
Чи сховали жаль до тебе
І кохання у серденьку?

Марна річ! Були і в тебе
Кобзарі — гудці народні,
Що співали-віщували
Заповіти благородні,

А проте тієї сили,
Духу, що зрива на ноги,
В нас нема і манівцями
Ми блукаєм без дороги!..

Де ж того євшану взяти,
Того зілля-привороту,
Що на певний шлях направить, —
Шлях у край свій повороту?!

Будь уважним / уважною до слова

Євшан-зілля — степова запашна рослина, різновид полину.

Ідеал — найвища мета діяльності суспільства, особистості, найкращий взірєць чогось.

Ясир — бранці, яких захоплювали, а також нагробовані речі під час нападів.

Почіт — увага, шанування.

Гудець — тут: співець.

Сірома — бідний, родом із простолюду.

У сповиточку — бути загорненим у тканину.

Манівці — кружний, обхідний шлях.

Небога — тут: бідолаха, неборак, сердешний.

Зверни увагу!

У фразі «Твар поблідла у небоги» слово «твар» застаріле й має значення «обличчя», «лице».

Поміркуй над прочитаним

1. Поясни, за яких обставин син половецького хана опинився в князівських палатах. Виразно прочитай уривок, який підтверджує твою думку.

2. Чому половицького сина не вразили пісні гудця? Відповідаючи, цитуй уривки з твору.
3. Що уособлює євшан-зілля у творі? Зроби припущення, які асоціації викликало в героя євшан-зілля. Поясни, чому запах цієї трави пробудив спогади про рідний край.
4. Виразно прочитай слова половицького юнака, які виражають його патріотизм. Прокоментуй, як ти їх розумієш.
5. Які частини твору є своєрідним обрамленням літописної легенди? Виразно прочитай і прокоментуй їх.
6. Виразно прочитай вступну частину поеми. У ній сказано, що «Між рядками слів таїться в нім якесь пророкування». Як ти думаєш, на яке пророкування натякає автор?
7. Кого чи що засуджує у вступі автор? Прочитай виразно рядки, які виражають головну думку цієї частини.
8. Виразно прочитай перший стовпчик заключної частини поеми. Яку художню паралель проведено в цих рядках?
9. Поясни значення епіграфа до твору.
10. Які важливі питання життя українців порушено в поемі?
11. Чи бачить ліричний герой шлях, який виведе українців із глухого кута національної байдужості? Який саме?
12. В основу легенди з Галицько-Волинського літопису та поеми «Євшан-зілля» М. Вороного покладено ту саму подію. Поясни, чи однакова мета була в обох авторів. Свою відповідь обґрунтуй.
13. Чому автор так назвав твір? Що він такою назвою хотів сказати?
14. Поміркуй, які почуття і думки володіли автором, коли він писав свій твір. А які почуття цей твір викликав у тебе?
15. Твір М. Вороного «Євшан-зілля» за жанром — поема. Прочитай пояснення.

Поема — це великий, переважно віршований твір, у якому порушено важливі суспільні, історичні або загальнолюдські проблеми. У поемі поєднано *епічні* (розповідь про події) та *ліричні* (почуття, переживання) елементи. Обов'язковими складовими поеми є сюжет, наявність ліричного героя, відтворення авторських переживань.

16. Доведи, що твір М. Вороного «Євшан-зілля» за жанром — поема.

Домашнє завдання

1. З'ясуй за тлумачним словником лексичне значення слів *патріот*, *патріотизм*, *ностальгія*. Склади і запиши з ними речення.

2. Прочитай виразно твір, постав до нього шість — вісім запитань різних видів, дай на них відповіді (усно).
3. Розглянь ілюстрації Георгія Акулова до поеми «Євшан-зілля». Познач послідовність подій відповідно до сюжету. Перекажи вголос один з епізодів (на вибір).

1.

2.

3.

Твої літературні проєкти

Як ти вважаєш, кого називають патріотом? У чому може проявлятися патріотизм? Підготуй повідомлення-роздум на цю тему. Добирай приклади із сучасного життя. Виголоси повідомлення в класі.

КОЛИ НАВЧАЛЬНИЙ РОЗДІЛ ЗАВЕРШЕНИЙ

Що ж, друже / подруго, завершився другий розділ підручника. Настав час з'ясувати, чи все вивчене ти добре пам'ятаєш.

1. Дай відповідь на ключове запитання розділу: хто або що робить людину щасливою?
2. Оціни свої досягнення з вивчених тем. У робочому зошиті накресли таблицю за зразком у QR-коді і заповни її. Постав + напроти правильного твердження.

Якщо ти маєш сім і більше відповідей «Дуже впевнено», ти чудово засвоїв/засвоїла тему.

Якщо ти маєш шість і більше відповідей «Впевнено» та не менше п'яти «Дуже впевнено», ти добре засвоїв/засвоїла тему.

Якщо в тебе переважають (п'ять і більше) відповіді «Невпевнено», раджу тобі повторно опрацювати матеріал.

3. Перейди за QR-кодом і виконай завдання в тестовій формі. Кожна правильна відповідь — 2 бали.

Розділ 3

Завдяки чому
тварини і люди
можуть стати
друзями?

- образ автора
- оповідання
- повість

Навчальний маршрут розділу

Микола Вінграновський
«Сіроманець»

Михайло Слабошпицький
«Мій друг лелека»

Завдання від Софії Мудрагелівни

У робочому зошиті намалювали таблицю ЗХД. Заповни її першу колонку. Запиши, які твори про життя тварин і птахів та стосунки людей із ними ти читав/читала. Які українські письменники/письменниці писали на цю тему? У другій колонці запиши, що нового ти хочеш дізнатися, щоб відповісти на ключове запитання розділу. Коли опануєш новий матеріал, заповни третю. Проаналізуй записи другої та третьої колонок. Чи вдалося тобі знайти відповіді на свої запитання? Якщо ні, пошукай їх у мережі Інтернет або звернися за консультацією до вчительки/вчителя.

Софія Мудрагелівна пропонує

Прочитай виразно прислів'я. Якій темі вони присвячені? Свою відповідь обґрунтуй.

І тварина розумна, дарма що не говорить.
 Вовка не треба кликати з лісу, він сам прийде.
 Скільки вовка не годуй, а він у ліс дивиться.
 Вовк змінює шкуру, але ніколи свою натуру.
 Нікому сама птаха в руки не вскочить.
 Ліпше пташці на зеленій гілці, ніж у пана
 в золотій клітці.

Михайло Слабошпицький

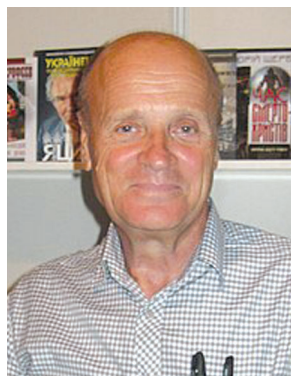
МІЙ ДРУГ ЛЕЛЕКА

Ми з татом ловили рибу і варили при березі юшку.

Трохи далі від берега струнко стояв у воді очерет.

У казанку вже почало закипати, з пари й диму чулося тихе булькання.

І тут до нас прийшов лелека з перебитим крилом.

Невідомо, хто його скалічив, — хіба мало є на світі жорстоких людей, які убивають птахів і звірів, бо ніяк не хочуть повірити, що то — наші друзі?

Лелека спинився за кілька кроків од нас і жадібно дивився на казанок.

— Він голодний, — сказав тато.

У відрі в нас було ще чимало риби. Я вибрав кілька дрібніших і кинув лелеці. Він одним хапом проковтнув кожную і знову дивився на казанок.

— Можна, я ще йому дам? — запитав я.

— Звичайно, міг би й не питати.

Лелека з'їв ще кілька рибинок. А потім підійшов ближче, і я побачив, що йому з рани сочиться кров.

Я ступив до нього, але він одразу ж одстрибнув.

Ось так налякали його злі люди. Він тепер не хотів нікому вірити.

Доки ми їли юшку, лелека так і стояв на тому ж місці. Сторожко пас очима кожен наш рух.

Я знову кинув йому риби. Цього разу він їв уже повільніше. І зовсім спокійно дивився на мене. Мабуть, уже не чекав ніякої неприємної несподіванки.

Ми стали збиратися додому.

— Ходімо з нами, — сказав я лелеці, хоч зовсім не сподівався, що він погодиться на цю пропозицію.

Але сталося диво: лелека слухняно пішов за нами.

Він ішов за кілька кроків позаду. Спинялися ми — спинявся і він. Намагався втягнути голову в плечі і розгублено хитав довгим дзьобом. Мовби казав: «Я вже вам зовсім вірю, але ще трохи сумніваюся...»

Ми рушали — рушав і він.

Зайшли до двору й лишили хвіртку відчиненою.

Лелека довго стояв у хвіртці й повільно водив очима то на вікна хати, то на повітку, то на льох. Мабуть, йому хотілося зайти, але він усе ще вагався.

Вулицею прогула машина — й він ускочив до двору.

Стояв тепер біля криниці й не зважувався рушити далі.

Я обійшов лелеку й зачинив хвіртку. Він стрепенувся, змахнув одним крилом, щоб утекти. Але так і лишився на місці.

Тільки голосний стогін вирвався із широко розтуленого дзьоба.

Лелека ще раз оглянувся на зачигнену хвіртку й журно зітхнув.

— Не бійся нас, — лагідно сказав я, — ми нічого поганого тобі не зробимо.

Він з надією подивився мені в очі і, мабуть, побачив, що я кажу правду.

Лелека вже не втікав. Дався перебинтувати крило. Терпів, хоч і постогнував, як заливали йодом рану.

...Жив у нашому дворі до самої осені. Вже й злітати почав на хату, на повітку. Анітрохи не боявся, коли я його гладив, брав їжу з рук.

А коли повищали небеса й зацвіли пташиними зграями, він дедалі частіше дивився вгору, мовби когось там виглядав.

— Залишайся в нас назавжди, — казав я йому. — Ти ж бачиш: тобі тут добре.

Але він заперечливо хитав довгим дзьобом.

Я зрозумів: лелека від нас піде.

Якось над нашою хатою пролітав гурт лелек. Від них на землю падав незримий клекіт. Вони дивилися вниз, наче теж когось виглядали.

Мій лелека прощально глянув на мене, змахнув обома крильми й важко здійнявся над хатою, над садом, а далі — ще вище.

Він летів услід зграї.

Такі у них закони.

Чи наздожене, бо ж крило йому ще болить?..

Взимку я навіть почав забувати лелеку. А навесні, радий, що почалося тепло, зовсім забув його.

І раптом одного дня, коли все небо над селом засіялося пташиними голосами, з синьої високості впали на хату двоє лелек.

Вони приязно заклекотали до мене.

Ольга Пілюгіна.

Вірність. Гобелен. 2019

А я дивився на гостей і намагався впізнати: може, один із них — то мій друг.

І здалося, що впізнав.

Та й чому б це ні з сього ні з того вони до нас прилетіли?

Адже на нашій хаті лелеки ніколи раніше не жили.

А вони вже заходилися носити всяке галуззя й мостити собі гніздо...

Поміркуй над прочитаним

1. Дай відповіді за Правилком читання № 1.
2. Знайди у творі і прочитай пейзаж. Поясни, чому він такий лаконічний (дуже стислий). Опис природи відтворює місце дії чи допомагає передати душевний стан героїв? Свою відповідь обґрунтуй.
3. Знайди у творі і прочитай опис лелеки.

Увага! Портрет героя/героїні може бути докладним або фрагментарним. Докладний портрет розгорнутий, із багатьма деталями, часто вміщений на початку твору. Фрагментарний портрет подає елементи опису зовнішності героя/героїні в різних частинах твору.

4. Хто розповідає історію про лелеку? Що ти про нього можеш сказати? Відповідь підтвердь цитатами з твору.

Особу, яка розповідає у творі про події, називають **оповідачем**.

5. Поясни думку оповідача: «...хіба мало є на світі жорстоких людей, які убивають птахів і звірів, бо ніяк не хочуть повірити, що то — наші друзі?»
6. Як проявилася дружба між лелекою та хлопчиком? Зацитуй уривки на підтвердження своєї думки.
7. Постав по **одному** запитанню різного виду за змістом твору.
8. Яка тема та головна думка твору?
9. Прочитай прислів'я на початку теми. Які з них відповідають змісту твору «Мій друг лелека»? Свою відповідь обґрунтуй. Добери прислів'я за темою «Дружба» або «Стосунки людини і тварин/птахів».

10. Заповни таблицю за змістом твору «Мій друг лелека». На перетині вертикальної та горизонтальної колонок постав «Так» або «Ні».

Особливість твору	Так/Ні
Невеликий за обсягом твір	
Невелика кількість подій (1–2)	
Невелика кількість персонажів (2–3)	
Події відбуваються протягом короткого часу	
Твір розповідного характеру	
Наявна одна сюжетна лінія	
Наявний оповідач	

Невеликий за обсягом розповідний твір, у якому зображена переважно одна подія, що відбувається протягом короткого часу, — це **оповідання**.

11. Доведи, що твір М. Слабошпицького «Мій друг лелека» — оповідання.

Домашнє завдання

Перекажи зміст твору від імені лелеки. Як змінилася оповідь? Які події ти можеш додати, про які не знав хлопчик? Почати оповідь можеш так:

На березі річки якийсь хлопчик із татом розвели багаття й почали варити юшку. Я спостерігав за ними з очерету. Нестерпно боліло переламане крило, бо вранці на мене напав лис. Ледве я встиг від нього вирватися. Я вагався, могу довіритися людям чи ні.

Зверни увагу!

Оповідач/оповідачка розповідає від першої особи (вживає займенники *я, ми з татом, я з подругою...*). Оповідачем може бути не лише людина, а й тварина/птах/предмет (у казках, наприклад, чайник).

Микола Вінграновський

СІРОМАНЕЦЬ (Скорочено)

Вночі прийшла осінь, і вовк хмукнув на сизий лист ожини, хмукнув і сказав: «Ого-го!» Тоді він підняв лапу і лапою вмився. Промив очі, пострушував з себе листя, послухав свист синиці і знову ліг.

— Далеко, — сказав він собі. — А навіщо?

Потім вовк заспівав. Він співав тихим старим голосом, і така дорога лежала за ним, що аж за Одесою і за Єгиптом виднілася кожна бадиллина. Вовк лежав між грибами, очима у поле, і над ним по листочку опадав ліс.

Звали його Сіроманцем, і він був найстарішим вовком у світі. Все своє Сіроманче життя він водив зграю. Молоді вовки з лісів і яруг мріяли пройти у нього бойову вовчу стратегію і тактику. Він снівся молодим вовчицям. Не один кінь з передсмертним кривавим хрипом падав на траву чи на сніг од зубів Сіроманця.

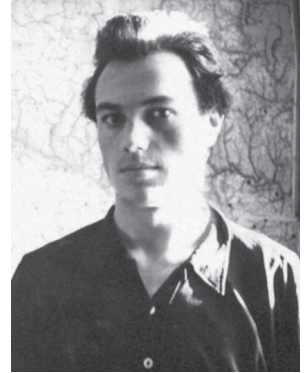
Його проклинали конюхи та пастухи. Коли ж нічого було їсти і вовк пересиджував день або й три на болоті чи в чагарях, то й зграя сиділа позаду нього, кусаючи себе за хвости.

— Не здохнете! — казав їм вовк. — Вам аби їсти! Лягайте та спіть. У мене самого живіт — аж можна почухати його крізь спину!

І зграя мовчечки лягала.

Отоді вовк ставав на великий піст. В таку пору він любив, як цвітуть будяки, їхні малинові голови під ластівками навпроти хмар нагадували вовкові рясну велику кров, і він, засинаючи, медово позіхав.

Тепер, на старість, вовк осліп. Бурхлива темнота зацарювала в його очах. Один лише нюх водив його по світу, і кашляти вже почав, і снівся йому щоночі єдиний сон: срібні очі постріляних вовченят, постріляні вовчиці з білими зубами у землю, і снівся він собі сам.

Свистіла уві сні синиця, хропли миші у норах, і здалеку запахло кіньми. Сіроманець здув прилиплий до носа листок, встав і пішов на кінський той запах.

За лісом при горі-долині миготіло село. Від села охляп на коні їхав Василь Чепіжний. Кінь крутився під ним, харапудився, але Василь бив його прикладом рушниці по заду, і кінь віз його далі.

Сіроманець похлебтав з калюжі води, лугом відбіг від лісу і від дороги, заліг за копицею сіна. Нанюхав у сні кілька мишей, підснідав ними і знову виструнчив носа у спину Василя Чепіжного та його коня.

Чепіжний в'їхав конем у мокрий ліс. Сіроманець поволеньки на старих своїх лапах рушив за ним.

Чепіжний наставив вуха на лісову невідомість, сплигнув з коня, перекинув рушницю з руки в руку, повів коня стежкою, вивів його на галявину, прив'язав до сосни, а сам відійшов і заліг у ямі.

Сіроманець заліг і собі позаду Василя Чепіжного і його коня. Вітер дув Сіроманцеві в ніс. Вітер гостро пахнув конем, але між конем і Сіроманцем лежали Чепіжний та його рушниця.

Щось хряснуло в соснах! Василь зняв картуза і задихав у нього. Кінь затрусився, застриг вухами і ліг на землю.

— Не лягай! Не лягай на землю! — зашепотів коневі Василь Чепіжний. — Встань! Встань і пахни!

Чепіжний одягнув картуза і ліг щочкою на курки. Так вони і лежали: кінь, Чепіжний, а поза ними вовк. Вовк звівся на лапи.

Не встиг Чепіжний ойкнути, як вибита з його рук рушниця полетіла в куці і Сіроманець задихав йому в покраплену дощем горлянку.

Скочив на ноги кінь, хилитнув сосною, заіржав, відірвався, повалив один куц, другий — Сіроманець, побіг, було, за ним, проскочив галявину, але повернувся до Чепіжного.

Бурхлива темнота зацарювала в його очах.

Чепіжний світив сірник по сірникові, задкував лісом від Сіроманця, відмахнувся патронташем, ускочив у болото, у воду, в мочарі — Сіроманець спокійно ішов за ним.

— На, на, все, що хочеш, на! — викидав під ніс Сіроманцеві Чепіжний із торбини хліб, бринзу, патрони викидав. Сіроманець загнав Чепіжного по шию в озеро і сам сів на березі.

Перед оком Чепіжного на воді тихенько кипів осінній дощ, за осокою сірів Сіроманець.

— Замерзаю! — кричав Чепіжний крізь дощ над водою.

— Пропаду! Пропадаю! Гав! Гав! Гав! — загавкав Чепіжний до Сіроманця і люто рушив з води на нього.

— На мене — їж! Жери мене! Зжери мене, як ти з'їв мою козу Восьмого березня! Я перебив твою зграю і вовчят перебив, я! Чепіжний вигрібся на берег, плюнув у руки і кинувся на вовка.

Сіроманець збив його своїми старими грудьми назад у воду...

Мрячив дощ, при горі-долині миготіло село, гуркотів у небі високий літак.

Прилетів вертоліт. Порозганяв на вигоні курей і сів перед вікнами села — Сашко побіг і собі подивитися. З вертольота вилізло шестеро дядьків із рушницями та патронташами, до них від контори почвалав з обмотаною шиєю Василь Чепіжний.

— А ви думали що?! — бухикав щасливий Чепіжний. — Він причаївся тут, у нашому лісі, до ранку держав мене по шию у воді, мало я дуба не врїзав! А тут ще зуб розболівся... Коли б не зуб, то я сам би перегриз йому горло! Я вже йому й коня прив'язав до сосни, коли ж чую: на рушницю мою хтось тільки плиг із кущів, мах — і рушниця летить, наче її й не було у моїх оцих-о руках! Дивлюсь, а він уже стоїть переді мною, як грім. Зуби не зуби, а метрові кілки затесані, язичище горить, як черинь, і пахне від нього кров'ю. Тоді він лапою обмацав мої кишені, зняв з оцієї ось шиї торбу з хлібом і каже, прямо-таки так і каже: «Руки вгору!» Що робити?

Піднімаю. Стою. Злякався. Він облизався і гарчить далі: «Кажі спасибі, що я сьогодні не голодний. Але затям: доім усіх ваших коней, візьмуся тоді за вас і ваших дітей, а тебе, Чепіжний, першого з'їм! Марш з мого лісу!» Я задки-задки, руки болять, дощ у рукави наливається, отак і відступаю, а він іде, хліб мій жує, пожує і виплюне — не голодний! Дивлюсь: позаду мене вода, озеро. Хотів я озеро обійти, дорогою задкувати, так він до мене тільки — плиг! Та лапою по морді мене тільки — ляс! «Лізь, — каже, — у воду, Чепіжний, бо з'їм, хоча я сьогодні і не голодний». Що робити? Лізу. Стою по шию. Руки над головою, рукава повні дощу, леться, одним словом, вода згори і зсередини, кругом вода. А він сідає на березі, обмотується хвостом і починає, — ви вірите? — співати «Закувала та сива зозуля»...

— Може б, вам, Василю Дмитровичу, лягти, ну, не в лікарню, а так, десь удома, та відпочити? Пів ночі простояти по шию у воді — так і до пропасниці недовго... — сказав хтось із мисливців. (...)

Сашко бачив, як біжать від своїх хат Шевчук з Побігайлом, вимахують рушницями й просто руками, підбігають до гурту, і вся ця рушнична армія заходить у контору.

Сашко і собі хотів, було, зайти, але сторожиха баба Майя не пустила:

— Іди-но краще вроки вчи, а то скажу батькові!

Сашко ще раз обійшов вертоліт. Вертоліт нагадував Сашкові великого пуголовка.

«Тепер пропав Сіроманець!» — подумав Сашко, і йому стало сумно біля цього пуголовка. На подвір'ї стояв «газик»: батько приїхав на обід. Мати з рушником через плече зливала батькові на руки.

— Тату, прилетіли!

— Хто, синочку?

— Аж з області. Може б, ти зараз сходиш до них та що сказав? (...)

— Дався тобі цей вовк, — сказала мати, — і що ти з нього робиш святого?

— Так він живий, мамо, і йому треба жити. А потім — на те він і вовк: не буде ж він їсти манну кашу, як я, і ніхто не пече йому і не варить.

— Це у твого вовка голова не варить: загнав дядька Чепіжного в холодну воду по шию. Тепер хай тікає куди очі бачать!

— Та не впораються вони з Сіроманцем, — знову сказав батько. — Доки вони там гомонять у конторі, Сіроманець накивав п'ятами — не то вертольотом, ракетою його не доженеш. Іди, сину, до школи, бо спізнишся...

Того дня до школи Сашко не пішов. Він повернувся до лісу, пригарбав листям портфель, щоб не носитися, подивився на срібне павутиння на сучках, на павучків, заліз рукою у низеньке порожнє чиесь гніздечко, пошарудів у гніздечку опалим листям і — куди б це його піти? — подався до яру...

Вечоріло. Сіре повітря між вечором і ніччю текло собі яром до лісу, і в такому повітрі над Сашком летіла чи то сорока, чи інший хтось....

Раптом Сашко відчув, що хтось дивиться йому в спину: за дубом хтось стояв! «Піти глянути чи не йти? А може, воно звір який та ще вкусить? — завагався Сашко. Але вирішив: — Чого це я стану його боятися? Піду гляну».

За дубом стояло теля. Відбилося, мабуть, заблудило, не знає, куди іти.

— Що, дурнесеньке, страшно?! І їсти хочеш? Ото не треба блудити, — Сашко підійшов до теляти, хотів, було, почухати за вухом, але рука завмерла: перед Сашком стояв вовк. Сіроманець. Сашко задерев'янів.

Будь уважним / уважною до слова

Сіроманець — уживається як сталий епітет вовка, часто у вислові вовк-сіроманець.

Їхати охляп — їхати на коні без сідла.

Харапудитися — лякатися, жахатися.

Патронташ — сумка для патронів.

Мочарі — багно, трясовина.

Мрячити — густий дощ, мокрий сніг, що падає дуже дрібними краплями.

Поміркуй над прочитаним

1. Яким епізодом починається повість? Перекажи його стисло.
2. Що ти дізнався/дізналася про минуле життя Сіроманця?
3. Прочитай опис природи у творі. Яка його роль?

4. Який художній засіб вжито в уривках «Звали його Сіроманцем, і він був найстарішим вовком у світі» та «Зуби не зуби, а метрові кілки затесані, язичище горить, як черінь»? Яку роль цей засіб відіграє в розкритті образу вовка?
5. Чому Сіроманець і Чепіжний здавна були заклятими ворогами? Знайди і прочитай **два** уривки на підтвердження думки.
6. Прочитай уривок: «Скочив на ноги кінь, хилитнув сосною, заіржав, відірвався, повалив один кущ, другий — Сіроманець, побіг, було, за ним, проскочив галявину, але повернувся до Чепіжного». Поясни, чому Сіроманець облишив коня — свою здобич — і почав переслідувати Чепіжного? Як цей учинок його характеризує?
7. Хто переміг у першому протистоянні — Сіроманець чи Чепіжний? Перекажи цей епізод близько до тексту.
8. Порівняй поведінку Чепіжного в лісі та його розповідь односельцям про зустріч із Сіроманцем. Чи так все було, як він розповідав? Як цей учинок характеризує Чепіжного?
9. Наведи **один** доказ Сашка, яким він пояснює батькам, чому захищає Сіроманця. Прочитай цей уривок.
10. Назви **два** головні події в уривку.

Домашнє завдання

1. Перекажи цю частину твору від імені Сашка.
2. Постав **по одному** запитанню різного виду до цієї частини твору. Усно дай відповіді на них.
3. Як можуть далі розгортатися події? Чому ти так думаєш? Прочитай продовження повісті й перевір свої припущення.

Сіроманець тим часом обнюхав його з ніг до голови, лизнув по куртці гудзика і ліг на листя. Сашко потроху відторопів, прийшов до тями і сам сів навпочіпки біля Сіроманця.

Вовк потягнувся до нього мордою і ще раз лизнув Сашкове коліно.

— Так от ти який лизунчик, а ще Сіроманець, — сказав Сашко і погладив Сіроманцеві ший, почухав під горлом.

Сіроманцеві це, видно, дуже сподобалось, ніхто його так приємно не лоскотав, і він по-вовчому сказав Сашкові: «Ще!»

— А за тобою ж погналися по степах на вертольоті — даром бензин палять! — засміявся Сашко. — А ти ось тут, біля мене! Ти і не подумав тікати, бо ти у мене розумний, вовчику. Пиріжка з печінкою хочеш?

Ліс поночів на очах, і де того портфеля шукати, коли темно? Сашко повзав від дуба до дуба, перегрібав листя — нема. Вовк і собі зачав нюхати під дубами, попірхав у листі неподалік і тихо вискnuв: «Портфель!»

Пиріжки з печінкою вовк, видно, любив з дитинства, бо ковtnув навіть не пожувавши.

— Я тобі завтра ще принесу, — сказав йому Сашко, — завтра у мене неділя, увесь день — наш!..

Сашко задихався і заморився — більше години вони бігли з Сіроманцем лісом до глиниц. Ті глиниця були покинуті у яру давно. Ніхто не навідувався до них роками. Ще після війни люди возили звідти глину на хати: світло-жовту, червону, брали й білу. Але то було давно. Тепер глиниця позаростали шипшиною, глodom, усім колючим, що тільки росло на світі. Туди і привів Сашко Сіроманця.

— Будеш отут жити. Тут тебе ніякий Чепіжний не знайде.

З глиняних глибоких нір дихало вогкістю і пусткою. Сашко вибрав підходящу для Сіроманця нору, розчистив її трохи лопатою, нарвав пирію, настелив, ліг сам:

— Тепло і тихо, і на голову не буде капати.

Сіроманець заліз і собі, обнюхав стіни, сів поруч із Сашком.

— Поки поживеш тут. А далі будемо думати. Треба, щоб минув якийсь час. Потроху-потроху я підготую батька, щоб ти перейшов жити до нас додому. Чого ти сам будеш тинятися? Зграю твою перебили, лишився ти сам, справді, як вовк, — будеш жити у нас. На харчі я тобі зароблю, сяду на все літо на трактор — от тобі і харчі, ще й лишиться!

Не треба, Сіроманцю, лише занепадати духом. А житимеш у нас — Чепіжний тебе пальцем не торкне.

Вовк слухав, поклавши морду на лапи, заплющив очі, задрімав...

Для Сашка настали дні щастя і тривоги. Сіроманець проводжав його лісом до школи, зустрічав його на узліссі. Одного дня Сашко відкрив, що Сіроманець сліпий. Він показав вовкові кольорові малюнки різних звірів у журналі «Натураліст»: Сіроманець дивився кудись у просторінь, в одну точку.

Сашко заводив журналом перед його очима: ніякої уваги. Сашко підняв над головою яблуко:

— Ну подивись, що це у мене в руці, подивись! — Вовк ліг на землю і тихо заскімлив.

— Ти що, вовчику, не бачиш? Ти сліпий? — Сашко провів рукою по очах Сіроманця — той не змигнув. Лизнув лиш Сашкову руку.

— А як сніг упаде, стане видно твої сліди, що тоді? Живи в глинищі і нікуди не виходь. Сьогодні я поговорю з батьком...

На другий день Сіроманець Сашка не зустрів. Даремно Сашко і гукав його, і шукав сліди на снігу.

Сашко побіг до глинищ.

В глинищах і біля вовчої нори сніг лежав чисто. Сашко заліз у нору — цієї ночі Сіроманець тут не ночував.

«Злякався снігу і втік, де сніг ще не впав і де його мало знають, — подумав Сашко. — Та, мабуть, добре зробив, і харчуватися ж треба... А тут ще батька нема, як на зло...»

Прокинувся Сашко від собачого лементу.

— Мамо, що там таке?

— Сіроманця спіймав дядько Василь. Упав, бідненький, таки в яму...

— Як?!..

Сіроманця повезли до кузні. Дядько Василь відчинив двері і сказав:

— Отут перележить, коли не хотів у лісі. — Вони поклали Сіроманця на драбину і віднесли в кузню.

Падав тихий, впокоєний сніг, на горбі темнів ліс. За хатою плакав Сашко.

Зімлілий вовк лежав у кузні на драбині біля горна. Зі стелі крізь старі щілини на нього сіявся іній. Вовк розкрив рота під іній, і йому стало легше дихати.

«Ну і ну, — сказав собі вовк. — Дожився».

Він поворухнув замотузованими лапами, понюхав молоток біля ковадла та й наче заснув...

Сашко вийшов у коридор, намацав татові валянки, вліз у них, наче провалився у воду, накинув кожушок, тихо прочинив і зачинив за собою двері, пішов подвір'ям до груші: на груші на сучку висів садовий ніж — тато забув його, коли восени підрізав пагілля. Сашко зняв ножа, пригнувся під вікнами, щоб тато з мамою, чого доброго, не помітили, і вибіг на вулицю.

Повалило снігом, потонули в ньому хати і дерева, невидима собачня потягнула свої зморені голоси по своїх домівках.

Сашко прямував до кузні. Кілька разів падав, провалювався по груди, у валянки набилося снігу.

Біля кузні оглянувся на білий глухий світ, прислухався, засунув шапку у кишеню, — щоб не злітала з голови та щоб лишній раз по неї не нагинатися, — і підійшов до дверей. На дверях висів не замок, а замчище — так постарався Чепіжний.

Вовк розплющив очі і заводив носом.

— Сіроманцю, це я, Сашко! — почулося вовкові з того боку дверей. — Замок, горе мое! Попались...

Сашко обійшов кузню — ні вікна, ні віконця. На причілку кузні ріс берест: обліплений снігом берест злився з усім білим навколишшям, і Сашко відразу його не помітив. Берест ще дуже давно поклав на плоский дах кузні своє гілля, і так вони разом з кузнею доживали віку.

Сашко скинув на сніг кожушину, хукнув у долоні, ще раз оглянувся, поліз на берест.

На вовка зі стелі посипало снігом, вовк завовтузився, зітхнув і затих.

Сашко працював, і вже за кілька хвилин на нього зсередини кузні глянула темінь.

— Готово! — прошепотів він у темінь. — Плигаю! — Сашко бухнувся біля голови Сіроманця.

— Де ти тут? Нічого не бачу, хоч око виколи!

— «Хох!» — сказав вовк.

Сашко став на коліна, почав обмацувати темінь, наткнувся добряче лобом на ковадло — і вже Сіроманець щімко задихав Сашкові в обличчя.

Сашко обійняв обома руками вовка за шию.

— А ти думав як? Ти думав, що тобі кінець, Сіроманчику, ну скажи, думав? Не кінець, давай сюди лапи!

Захрумкотіло під ножем мерзле мотузаччя, тріснув під ножем брезентовий пояс, яким Сіроманець був прив'язаний за горло до драбини, і вовк звівся на замлілі лапи.

— Ти, головне, не бійся. Як тільки завтра відчинять двері — кидайся прожогом напролом. Бо витягти тебе через оцю діру в стелі я не можу... Найголовніше — кидайся і лети скільки сили, щодуху до лісу... Прощай, вовчику, я пішов, бо Чепіжний, він такий, може сюди прийти і серед ночі, подивитися, як тут і що... Як будеш живий, не забувай мене, я тебе ніколи не забуду. Прощай! — Сашко ще раз обійняв Сіроманця, той лизнув Сашкові руку, щоку...

Сашко підняв драбину, приставив її до стіни і поліз у діру. Виліз на дах, обережно відштовхнув драбину назад у кухню, — все як і було, — спустився берестом на землю. Швидко витрусив із валянок сніг, взувся, накинув кожушину і побіг, як міг, крізь білу снігову глибинь додому...

Сашко навшпиньках зайшов у свою кімнату, хутко ліг, заплющив очі: в синьому океані біля Сашкової хати повз голу грушу пропливали білі айсберги. На одному під пролітаючими птицями сидів вовк і махав на прощання Сашкові лапою.

Поміркуй над прочитаним

1. Перекажи епізод знайомства Сашка із Сіроманцем. Який перший крок зробив Сіроманець для порозуміння і чим відповів йому Сашко? Чи можна сказати, що зустріч була схожа на спілкування двох друзів?
2. *«Для Сашка настали дні щастя і тривоги»* — чому саме?
3. Яке несподіване відкриття про Сіроманця зробив Сашко? Як це сталося?
4. У який спосіб Сашко вирішив допомогти Сіроманцеві переховатися від мисливців? Перекажи цей епізод стисло.
5. На чиєму боці ти в протистоянні Чепіжного та Сашка із Сіроманцем? Поясни, чому ти робиш такий вибір.
6. Коли ввіймали і привезли до села Сіроманця, *«падав тихий впокоєний сніг, на горбі темнів ліс. За хатою плакав Сашко»*. Яку роль виконує в цьому епізоді пейзаж: тла, на якому розгортаються події, підтвердження душевного стану героя чи контрасту до його душевного стану?

7. Який епізод у цій частині твору є найнапруженішим? Свою відповідь обґрунтуй.
8. У який спосіб Сашко допоміг Сіроманцеві визволитися? Стисло перекажи цей епізод.
9. Автор не описує почуттів Сашка, коли той визволяв вовка. Але він переживав їх, і вони були різні! Читай не поспішаючи цей епізод і намагайся визначити, які почуття вирували в його душі в цей час.
10. Добре чи погано вчинив Сашко, залізши до чужої кузні? Чому ти так думаєш? Як зробив би/зробила б ти на його місці?
11. Прочитай пейзажі в уривку. У чому, на твою думку, секрети майстерності письменника в зображенні природи?

Домашнє завдання

1. Виділи головні події у творі. Дай їм заголовки та запиши в робочий зошит.
2. Постав по **одному** запитанню різного виду до цієї частини твору. Усно дай відповіді на них.
3. Як можуть далі розгортатися події? Чому ти так думаєш? Прочитай продовження твору й перевір свої припущення.

Вранці перед конторою сів вертоліт. Сашкові він дав себе знати в повітрі, і Сашко був на ногах. З вертольота вийшло двоє чоловіків у білих халатах, з носилками.

— Зловився! — дихав морозом Чепіжний. — Стільки років пильнував я його, посивів і серце зірвав на ньому! — Чепіжний був урочистий, і його буряковий кулак грізно здіймався над фланелевими снігами...

Чепіжний розмахнувся ломом — і замок відвалився йому під чобота.

Чепіжний відкинув лома, викашлявся і відчинив двері.

«Що таке? Де вовк? Чому він не вибігає?» — Сашка кинуло в жар. Ті двоє в білих халатах взяли носилки й слідом за Чепіжним зайшли в кузню.

«Що таке? Що таке? Може, він здох чи злякався? — горіло в Сашковій голові. — А може, вночі він стіну прогриз у кузні чи підкопався під фундамент та втік?»

Раптом з кузні вискочили ті двоє в білих халатах, без носилок, вискочили і кинулися тікати:

— Тікайте! Вовк!!!

Тітки, малеча, дядьки не встигли до ладу гаразд нічого зрозуміти, як, рачкуючи, з кузні виповз сам Чепіжний. За ним поволеньки йшов вовк. Чепіжний зарачкував уліво, потім управо, вовк дихав йому на шапку. Чепіжний загарбався головою у сніг і вкляк.

Всі тікали: мале плакало, старе кричало, підхоплювало малечу на руки, бігло, губило в снігу шапки і рукавиці...

Вовк знехотя перескочив через Чепіжного і невеликими стрибками завернув поза кузню до тихого лісу...

— Доженуть вони його, тату, чи ні? А вовк у сніг заритися може, доки вони пролетять, і пролежати в снігу до темноти?

— Ти говориш, синочку, наче ти з Сіроманцем на одній парті сидиш, — сказав тато.

— Сидіти-то я не сиджу, а Надія Петрівна каже, що треба оберігати не тільки воду, повітря і ліс, але й звірів... А вовка я, може, люблю, тату!

Сашко став на лижі і пішов до школи. Над ним і вовчим слідом від кузні пострекотів вертоліт...

Тим часом Сіроманець тікав. Пахли здалеку кошари і ферми, пахли села, але він ухилявся від тієї знади і нанюхував степ.

Кілька разів він зупинявся, піднімав голову в небо і слухав, чи не летить вертоліт.

Забіг аж до лиману. Лиман тієї зими не замерз. Вовк підійшов до води, лизнув її солонини і зрозумів, куди йому треба бігти: бігти в солоні степи, в солончаки, де хоч і немає лісів, але й мисливців не мусить бути.

(...) Сховався Сіроманець на полігоні. Далеко в піщаних неродючих степах він надибав на полігон і наче знав — відчував, що тут йому буде спокій...

Біда прийшла з неба. Повалили такі могутні сліпі сніги, що навіть він, Сіроманець, злякався: він добре знав, чим ці сніги йому пахнуть. Вдень і вночі він рився в снігах, орав їх лапами і зубами, але небо наче прорвало, і жодної миші, як на гріх!

Сіроманець охляв. Він часто провалювався в сніг з головою, годинами лежав, збираючись з останніми силами, щоб виповзти на поверхню і поповзом добиратись: куди — невідомо...

Знайшли його льотчики. Вранці капітан Петро Лях біг на фіззарядку і за щось зачепився, упав. Витрусив сніг з-під майки, придивився — собака. Собак у їхньому молодому висілку ще не було.

— Хлопці, а чий собака? — гукнув Петро своїм товаришам.

— Де?

— А ось, замерз.

Льотчики чобітьми повідкидали з вовка сніг.

— Цуценятко — слава Богу! — сказав Петро. — Щось змахує на вовка. Андрійку!

Прибіг Андрійко Лях, став на коліна, придивився і прошепотів:

— Вовк... Тату, це вовк! Не канадський, не кордильєрський, а наш, степовий, польовий вовк!

— Замерз, бідолаха... Чи, може, вбили? Але хто? — звернувся Петро до товаришів. — Ніхто у нас ніколи не стріляв. — Вітер забив Петрові подих. — Добре. Побігли на зарядку, а потім розберемось!

Льотчики побігли на спортивний майданчик. Андрійко Лях схилився над Сіроманцем, відгорнув йому сніг від паці — під пащею сніг трохи відтав.

Андрійко підняв вовчу голову, поколупав підталий сніг пальцем і закричав:

— Тату! Тату, а вовк живий!

Доки біг тато з товаришами, Андрійко потягнув вовка до гаражів:

— Тату, розпалюй плитку в гаражі, я його тягну. Він дихає, хоча й помирає.

— Не тягни! Покинь, бо, може, вкусить, — з порога крикнула Андрійкова мати.

— Не вкусить! Він непритомний! І, видно, голодний, диви, які ребра, тому й прийшов до нас при такому вітрі та при зимі.

Андрійко заволік Сіроманця в гараж, підстелив під нього стару куфайку. Петро Лях нагримав на сина:

— Не підходь до нього! Якщо вовк, то нехай буде вовк. Але ти мені до нього не підходь!

Андрійко підійшов і сказав:

— Тату, ти не знаєш вовків.

Петро Лях розпалив плитку, його товариші-льотчики миттю збили в кутку гаража вовкові клітку з дверцями, принесли м'яса і води.

Петро Лях сказав:

— Хай полежить до вечора, може, одійде.

— Прилетимо, а там побачимо...

— А що ми з ним будемо робити, якщо він оклигає? — запитав Андрійко. — Тату, хай живе в нас! Я ж то всіх вовків знаю тільки по картинках, але це ж справжній. І такий здоровенний!

— Побачимо! — сказав Андрійкові тато і з товаришами пішов до зелених машин.

Вовк підняв носа — пахло бензином і м'ясом. Нанюхав м'ясо, з'їв. Десь далеко на полігоні зірвалися бомби, вовк ледь-ледь їх почув із далеких степів. Потім він обнюхав куфайку, прислухався: за стіною хтось ходив. Андрійко і висілкові хлопчики попритуляли замерзлі помідорні вуха до гаража:

— Ходить.

— Не кричи...

— Ходить, кажу...

— Га?

Андрійко приліг до дверей і запитав:

— Кажи, ти є?

«У-у-у», — тихо відповів вовк.

Андрійко скочив на ноги:

— Ви чули — він говорить! Він упізнав мене по голосу!

— І що ти там крутишся біля того вовка? — сердилася Андрійкова мати, нагрібаючи на подвір'ї віником сніг на килим.

— Тата жду. У мене канікули, — буркнув він.

Минули дні, і не раз можна було бачити Сіроманця в ярах за висілком: він сидів і терпляче чекав, доки Андрійко Лях

покатається на лижах зі своїми однокласниками. Хлопчики гасали навколо Сіроманця, перекидалися, падали, сварилися, виходило часом не без бійки та сліз: тоді Сіроманець подавав голос, і вся ватага рушала за ним снігами у виселок додому. (...)

Льотчики видовбали ломами у мерзлій землі Сіроманцеві яму під лісосмугою, вкрили її соняшничинням, і він став там жити, аби не нюхати бензину в гаражі, їсти йому було що, та він тепер і сам добував дещо в полях, щоб не засиджуватись. (...)

— Коли?! — кричав блідий Петро Лях до своєї дружини.

— Після обіду... взяв лижі і пішов...

— Сам чи з вовком?

— З вовком...

Петро Лях вискочив у темінь. Вітер зі снігом збивав із ніг.

— А може, він до кого зайшов? — Петро Лях кинувся назустріч товаришам-льотчикам.

— Оббігали всі будинки — нема!

— Давайте ракетниці! Швидко! — крикнув Петро Лях, а сам, як птах проти бурі, заточуючись і провалюючись в темно-білі снігові вирви, подався до лісосмуги, до вовчого пристановиська.

Вітер розніс соняшничиння, яма завалена снігом, вовка не було.

— Ага-га-га! — у відчаї закричав Петро Лях у степ, але вітер задув його крик назад до рота.

Блідо-розмиті ракети повисли над висілкою. Кілька «газонів» рвонулись від висілка в сніговий здиблений океан, але й вони потонули в ньому, поглухли. Вовк тяг Андрійка за комір. Вітер підганяв їх на снігових белебнях, але як тільки вони скочувалися в яр і треба було знову підійматися вгору — отут Сіроманцеві доводилося похекати та попріти. Тоді вовк закидав Андрійка собі на спину, розсував грудьми свіжий сніг, лапи ставали на твердіше, і з такою швидкістю вони посувалися до висілка.

Вовк жалібно вив. Покидав Андрійка, сам відбігав, вив на всі боки, прислухався, повертався до Андрійка знову, знову закидав його на спину і ніс далі. Андрійко обнімав вовка руками й ногами, щоб не зсуватися, щоб вовкові було легше.

Льотчики з ракетницями та ліхтарями вийшли за лісо-смугу, але що ти його побачиш чи почуєш в цьому шипінні, ревінні, стогнанні, летінні?

Вовк поклав Андрійка на сніг і почав рити в снігу яму. Вирив яму, зсунув туди Андрійка і сам ліг біля нього. Сніг і вітер засипали їх швидко, охоче.

— У ямі тепло, — прошепотів вовкові Андрійко. — Аби нам до ранку не замерзнути, а там уже якось доберемося.

Раптом вовк насторожився: йому почулися постріли. В одну мить він вискочив з ями і завив. Так він ще не завивав ніколи. Все своє життя він завивав з голоду або з горя. Тепер в його завиванні була надія і радість.

— Вовк! — крикнув Петро Лях. — Я чую вовка!

Андрійків тато скинув кожуха, щоб легше було бігти, поскидали з себе кожухи його товариші-льотчики, і всі вони кинулися на вовчий голос. Раз по раз стріляючи з ракетниць, вони на мить зупинилися, щоб не збитися з вовчого завивання.

— Он він темніє! Он! — ледве перевів подих Андрійків тато.

Знесилений вовк ліг на спину, лизнув того снігу з вітром. Підбігли льотчики і побачили Сіроманця. На його спині лежав Андрійко.

Андрійкова мати плакала та розтирала снігом йому руки, щоки, вуха, ноги.

— Заїхали ми не так і далеко, — виправдовувався Андрійко. — А заметіль почалася ну в одну мить...

— А ти не бачив по небу, що заметіль починається? — Андрійковому татові потроху одлягало од серця.

— Щоб я та тепер куди пустила тебе одного!

— Мамо, не тріть так сильно, вуха болять! — просився Андрійко.

— Я тобі дам «вуха болять»! В тебе ще не те мало б боліти!

— А тут лижа зламалася... Тату, а де вовк? — запитав Андрійко і встав.

— Справді, де вовк? — перепитав Андрійків тато і вибіг у коридор. У коридорі вовка не було. Вибіг на вулицю — нема. Андрійків тато схопив ліхтаря і, як був роздягнений, так і побіг до лісосмуги.

Вовк лежав у себе вдома. Розгріб сніг і влігся на ньому під вітром, що свистів над ним на всі свої пальці... Андрійків тато важко зайшов у кімнату...

— Є, — сказав він. — У себе вдома. Приготуй, жінко, вечерю. Понесу йому щось повечеряти...

Будь уважним / уважною до слова

Хоч око виколи — дуже темно.

Ковадло — підставка для обробки металів куванням.

Фланель — м'яка шерстяна або бавовняна ворсиста тканина.

Поміркуй над прочитаним

1. Як Сіроманець вирішив урятуватися від переслідувань Чепіжного?
2. Опиши місцевість, де знайшов собі притулок Сіроманець. Чому він вирішив жити подалі від лісів?
3. Як випадок урятував напівмертвому Сіроманцеві життя? Прочитай виразно цей епізод.
4. Поясни значення висловів *фланелеві сніги*, *помідорні вуха*, *сліпі сніги*. Якого ефекту досягає письменник, поєднуючи такі непоєднані слова? Як називається цей художній засіб?
5. Як віддячував Сіроманець льотчикам-рятувальникам за свій порятунок? Наведи **один** приклад відданості вовка людям.
6. Сашко батькам зауважує: «*Надія Петрівна каже, що треба оберігати не тільки воду, повітря і ліс, але й звірів... А вовка я, може, люблю, тату!*» На прикладі поведінки героїв твору — Сашка та Андрійка — поясни, що означає любити іншого. Як ти виявляєш свою любов до близьких тобі людей?
7. Перекажи стисло епізод порятунку Андрійка (2–3 речення).
8. Поясни, які почуття міг переживати Андрійко під час заметілі. Як повів би / повела б себе в подібній ситуації ти?
9. Який епізод / які епізоди в цій частині твору є найнапруженішим / найнапруженішими? Свою відповідь обґрунтуй.

Домашнє завдання (завдання 1 або 2 — на вибір, 3, 4 — обов'язкові)

-
1. Усно перекажи цю частину твору спочатку стисло (3—4 речення), а потім докладно.
 2. Перекажи епізод порятунку Андрійка від імені Сіроманця.
 3. Постав **по одному** запитанню різного виду до цієї частини твору. Усно дай відповіді на них.
 4. Як можуть далі розгортатися події? Чому ти так думаєш? Прочитай продовження повісті й перевір свої припущення.

— Дядьку Василю! — гукнув Чепіжного від воріт Сашко. — А ідіть-но сюди, я вам щось покажу!

— Що там іще на мою голову? — Чепіжний поволі, насторожено підійшов до Сашка.

— Сьогодні наша районна, не бачили? Натє, прочитайте ось.

— «Цієї зими, — почав читати Чепіжний, — в Н-ську льотну частину прийшов пірат польових просторів — здоровенний вовк-сіроманець. Прийшов добровільно. Сам. Пригнав його голод. Крилаті сини неба обігріли, нагодували, і тепер цей степовий розбійник мирно живе в частині, возить дітей на санях...» Оце так да... Але як же так, — розгубився Чепіжний, — щоб отак добровільно, сам? Сіроманець. Сіроманець здохне, а не прийде... Може, це його брат? Треба буде поїхати та подивитися.

— Якщо вас пустять, — сказав Сашко. — Частина ж то військова.

— А вовк-то мій! — скипів Чепіжний. — Хто його перший вловив? Я? Я. І козу він з'їв чию? Мою.

— А навіщо він тепер вам? Хай собі у них живе.

— А збитки за козу? Я своє дарувати «за так» не звик!

— Ви зловили його, — гостро сказав Сашко. — Але ж Сіроманець утік!

— А хіба я винен, що його хтось відпустив? — обурився Чепіжний. — Може, ти?

— Я, — відповів Сашко.

— Овва, — засміявся Чепіжний. — Сіроманець перекусив би тебе, як сірника! Отак: тільки хрусь! — Чепіжний навіть показав, як би перекусив його Сіроманець.

Після обіду, коли добре випогодилося, Чепіжний поїхав до Сіроманця...

Чепіжний повернувся додому на другий день. Заїхав мотоциклом на подвір'я і так і сидів на мотоциклі, не злазив. Побачивши господаря, Геракл відразу звалував від хати світ за очі — на город. Сидів Чепіжний довго, і грязюка на плащі стала підсихати навпроти сонця, взялася синюватим туманом, наче Чепіжний горів.

— То що, дядьку? — спитав Сашко. — Здрастуйте.

— Іди-но сюди.

Сашко підійшов.

Чепіжний витяг з-за пазухи кольорове фото:

— Дивись. Він?

На Сашка глянув Сіроманець. Біля нього стояв Андрійко Лях і льотчики.

— Він, дядьку, він. Сіроманець. А поправився як! Ще більший став. Ну то й що?

— Війна триватиме, — похмуро прокричав Чепіжний.

— Як триватиме? Не оддають?

— Втік і від них Сіроманець! На цьому тижні втік. Добре людьми сказано: скільки вовка не годууй... А годували ж його там як, а як дивилися за ним! За малою дитиною так не дивляться — втік! (...)

— То що ж ви тепер думаєте робити?

— Почнеться другий тайм. Боротьба триватиме. Хто кого.

— А якщо, дядьку, він вас?

— Тоді чорт зі мною...

«Втік! Втік! Тепер він прийде до мене неодмінно! Але ж тут Чепіжний зі своїм “другим таймом”, будь він неладен! — думав Сашко. — Треба порадитися з татом: як тато скаже, так і буде».

Але Сіроманець не прийшов і місяць, і другий. На вулики в садах облетів і поприлипав вишневий цвіт, розцвіли на городах маки, і літо стало обома ногами на свій поріг.

Сашко складав екзамени. Вставав раненько, йшов купатися, приходив, сідав за підручники, потім одягав нові штани, білу сорочку, галстук, йшов до школи, складав екзамен, ішов зі школи, і от одного разу... Сашко не повірив своїм очам: на стежці перед ним стояв Сіроманець! Високий, широкогрудий, з великими димчастими незрячими очима.

— Здрастуй... — самими губами сказав йому Сіроманець. Сіроманець плакав. Великі срібні сльози котилися по його морді і падали на пісок під лапи.

Сашко обійняв його за шию...

Сашко вирішив піти із Сіроманцем до Одеси, щоб вилікувати його сліпоту.

З блекоти вигулькнув Сіроманець, вискнув, підбіг до Сашка, поклав йому лапи на плечі.

— Доброго ранку, — сказав Сіроманцеві Сашко. — Що снилося? Нічого? Поснідаємо в дорозі, а тепер — бігом!

Вони бігли під жайворонками світанковим полем. Біла роса по колінах. Над білою гречкою гундосив, видно, безхатній джміль. Сонця на землі не було, але вгорі, у небі, жайворонки були золотими.

— Будемо бігти, доки не впадемо, — говорив Сашко Сіроманцеві. — А як упадем, отоді вже будемо лежати. До Одеси лісу не буде. Яри та байраки. Мені одне: аби ти не забоявся трамваїв.

Сіроманець облизувався, його носа повертало на балки та на яри, на цей несподіваний квітник — та ще яких! — запахів.

— Завертаймо в лісосмугу. Подамося горою. Яри і вибалки для нас закриті. Це тобі не зима...

Сашко дістав з клунка пляшку води, напився сам, дав напитися вовкові.

— Вперед, Сіроманчику! Поснідаємо ввечері! Отут нам якраз половина дороги.

Польові стежки, цвіт гороху і гречки, літній вилинялий вицвіт неба, сірий цвіт каміння по кар'єрах, клунок на палиці на плечі. Одеси з морем не видно, сонце у хмари сідає.

Раптом, де не візьмись, почало гриміти. Небо чисте, на заході якісь дві-три хмари, а гримить на грозу. «Гірше, — подумав Сашко, — буде далі, доведеться ночувати під дощем. Але де?»

Сонце сіло. Підсвітило хмари червоно-чорним, зверху засвітило зеленим — і дня не стало.

— Падаю з ніг, — сказав Сашко Сіроманцеві. — А тут ще гримить на нашу голову. Шукаймо якусь халабуду.

З-поза лісосмуги виїхала гарба з соломою чи сіном, Сашко і вовк лягли на землю.

— Бачиш — повна гарба. Виходить, десь недалеко скирта...

Вони пройшли за лісосмугу. Сашко не біг — ішов, ледь тягнув ноги, як назустріч затемніла скирта сіна.

— Спробуємо переночувати у ній. В разі чого — буди мене. Ти чуткіший. А ось і озерце біля неї. Треба буде скупатися. Не прийдемо ж в Одесу такими замурзаними.

Сашко вигарбав у скирті невелику печеру, дістав із клунка вечерю, розіклав усе достоту: вовкові м'ясо, собі сир, цибулю, млинці.

— Побігли скупаємось, повечеряємо, бо завтра вранці в нас ще дорога.

Невелике степове озерце наче навмисно хто намалював літерою «О».

Низька осока на низьких берегах мало ховала його від чужого ока. На берегах було видно сліди і коней, і корів.

Сашко тихо зайшов у теплу воду. Вовк купатися не схотів, походив-походив по березі і сів. Сашко накупався досхочу.

Погриміло, та й усе. Тільки полякало. На небі чиста зоряна ніч. Золотими мандаринами між зорями пропливали супутники. Пливе-пливе така мандаринка — і нема, вже на тому боці Землі...

Сашко заснув. Сіроманець всівся біля нього і мав роботу: з поля не вгавали перепілки, в скирті не спалося мишам, з озера сплескувала риба. Перед досвітком вовк насторожився: здалеку почувся скрип коліс по нерівній дорозі і запахло кіньми. І те й друге наближалося, і ось темна підвода, запряжена парою коней, випірнула з поля. До скирти, правда, не доїхала, а повернула до озера. Троє чоловіків скинули з воза човна, спустили на воду, один відплив на середину води, а другий пішов берегом — затягли сітку. Третій стримував коней, вони шарпалися з його рук, хропіли: видно, зачули Сіроманця.

— Іван, ти сходи принеси їм сіна, — почулося з човна, — не понаїдаються ніяк!

Іван прив'язав коней до сухого стовбура, вкопаного при березі, а сам пішов до скирти. Йшов він, як на зло, просто на Сашка і Сіроманця.

Сіроманець понюхав сонного Сашка, звівся на лапи і ви-йшов з-за скирти назустріч непроханому гостеві. І сів. Іван подумав на Сіроманця, що то пенюк і хотів, було, його обійти. Але Сіроманець пересік йому дорогу і сам собі сказав: «Я — вовк!»

— Вовк!!! — крикнув Іван і кинувся тікати до коней. Коні відірвалися, побігли.

Сіроманець неквапливими стрибками, аби налякати, оббігав озеро. Той, що був на човні, перекинувся у воду, нічний товариш його з сіткою на березі покинув сітку і залопотів у поле.

Сашко прокинувся.

Сіроманець уже дихав біля нього.

Нічним полем від озера утікало троє.

— Тепер тікаймо й ми, — прошепотів Сашко.

Стрілка показувала: Одеса 5 км.

Сонце стояло на п'ять пальців від горизонту. Шосе двигтіло від машин. Сашко зійшов у кювет, через лісосмугу зайшов у соняшники.

— Одеса, — сказав він Сіроманцеві. — Зараз ми тебе приберемо по-городському. А реп'яхів! А соломи! Ну хто в такому костюмі тебе вчив приїжджати до Одеси?

Сашко позривав з Сіроманця реп'яхи, алюмінієвим гребінцем розчесав боки, шию, голову, одягнув намордник. (...)

Сашко зайшов у тихий двір лікарні. Сліпі люди ходили по споришу з паличками. Ходили, видно, і не зовсім сліпі, попід руки, говорили, навіть посміхалися своїм словам.

Перше, що впало Сашкові в очі, — густий бузок біля сарайчиків під червоною марсельською черепицею. Туди він і повів Сіроманця:

— Стій отут, Сіроманчику, і не ворущись. Я миттю все розізнаю...

Сашка, йому здалося, дуже довго не було, позаду — стіна, тоді Сіроманець перескочив через стіну і щез.

Сашко кинувся в бузок, вискочив на вулицю, в один провулок, в другий провулок, покликав Сіроманця над глиняним урвищем понад морем — сів і заплакав...

Сіроманець прийшов у Сашкове село. Сіроманець минув пошту, контору, зупинився перед хатою Шевчука. Постояв. Почекав, доки з хати вибіжить з рушницею Шевчук і смальне по Сіроманцеві. Той не вибігав. Скавулів лише у дворі його собака.

Сіроманець підійшов до хати Побігайла. Не вибіг і Побігайло. Всі були в полі, косили горох. Найдовше стояв Сіроманець перед будинком Чепіжного, але й Чепіжного, на його превеликий жаль, не було на цей раз удома: косив горох.

На цей раз Чепіжний укохкав би Сіроманця, який прийшов помирати сам...

Сашко зліз з одеського автобуса і полем побіг до лісу. В лісі Сашко ходив до вечора, кликав Сіроманця у глинищах... Сіроманця не було...

Поміркуй над прочитаним

1. Чому Сашко розказав Чепіжному про місце перебування Сіроманця? Чи хотів він вовкові лихого? Як ти поясниш такий учинок хлопчика?
2. Що у відповідь зробив Чепіжний? Чи міг/могла ти передбачити, що його помста вовкові триватиме? Чому він так зробив?
3. Дай визначення поняття *дружба*. Що для тебе найважливіше в дружбі?
4. Чому при зустрічі із Сашком Сіроманець заплакав? Які почуття переживали в цей момент хлопчик і вовк?
5. Як проявилася дружба між вовком та людиною? Перекажи епізод мандрівки Сашка із Сіроманцем до Одеси.
6. Як ти оцінюєш учинок Сашка? Чи здатний ти на самопожертву заради друга?
7. Прочитай уривок із повісті від слів: «*Сіроманець прийшов у Сашкове село*». Який настрій створила в тебе ця розповідь?
8. Чому Сіроманець підійшов до хат своїх заклятих ворогів? Що він хотів цим учинком сказати людям?
9. Які риси характеру виявив Сашко протягом повісті? Намалюй у робочому зошиті «хмарку слів» із рисами характеру хлопчика, поряд — Чепіжного. Порівняй, якими людьми виявилися ці двоє героїв. Усно підтвердь відповідь прикладами з твору.
10. Які важливі питання порушує М. Вінграновський у творі? Назви їх.
11. Чого навчає тебе ця повість?
12. Визнач тему та ідею твору.
13. Назви елементи сюжету в такій послідовності:
 - а) подія, у якій зав'язується конфлікт (протистояння) між Сіроманцем і Чепіжним;
 - б) найнапруженіша подія у творі;
 - в) подія, що завершує конфлікт.
14. Порівняй особливості творів «Мій друг лелека» М. Слабошпицького та «Сіроманець» М. Вінграновського. На перетині вертикальної та горизонтальної колонок запиши відповіді.

Особливість твору	«Мій друг лелека»	«Сіроманець»
Обсяг твору		
Кількість подій		
Кількість дійових осіб		
Час, протягом якого відбуваються події		
Прозовий чи віршований твір?		
Кількість сюжетних ліній		
Наявність оповідача		
Глибина розкриття характерів героїв		

- 15.** Прочитай пояснення про повість. Доведи, що «Сіроманець» — повість.

Повість — великий за обсягом розповідний твір, що має однолінійний, доволі розгорнутий сюжет, значну кількість персонажів і характеризується глибоким, ніж в оповіданні, розкриттям характерів героїв.

Домашнє завдання (на вибір)

1. Намалюй у робочому зошиті інтелектуальну карту сюжету повісті.
2. Чепіжний Сашкові каже: «Добре людьми сказано — скільки вовка не годуй...» Закінчи прислів'я. Прочитай прислів'я на початку розділу. Визнач, які з них відповідають темі або ідеї повісті, а які ні. Свою відповідь обґрунтуй.
3. Чи могла б історія про дружбу Сашка й Сіроманця закінчитися якимось по-іншому? Склади історію про цих героїв з іншим фіналом.

Софія Мудрагелівна консультиує

З п'ятого класу ти знаєш, що в поетичному творі автор/авторка висловлює почуття і переживання від імені *умовно вигаданої особи* — ліричного героя/ліричної героїні.

У прозовому творі автор/авторка «ховається» за оповідачем — вигаданою особою, від імені якої веде розповідь. Вивчаючи оповідання «Мій друг лелека», ти дізнався/дізналася, що оповідь у творі може вестися від першої особи. У повісті «Сіроманець» про події ти дізнаєшся від безіменного оповідача в третій

особі. Яка відмінність між ними? Герой-оповідач оповідання М. Слабошпицького розповідає лише про ті події, свідком яких він є. Хлопчик, наприклад, не знає, як жив лелека в теплих країнах, тому про них не згадує. Натомість оповідач у повісті М. Вінграновського незримо йде за своїм героєм, він про всіх усе знає, йому навіть заздалегідь відомо, чим закінчиться твір.

Від імені оповідача/оповідачки автор/авторка може висловити ставлення до певної проблеми, передати читачеві/читачці власну світоглядну позицію, цінності та переживання. Однак май на увазі, що немає повного збігу між образом автора/авторки у творі та самим письменником/письменницею.

Ти — творча особистість

1. Прочитай вірш М. Вінграновського «Пісня Сіроманця».

Познайомився з лісом, травою, грозою,
І на лапах моїх доцвітає весна.
Походив по снігах, понاپився водою,
Понаслухав рушниць — їм немає числа.
Вийшла з дому зоря й піднімає вітрило,
Степ з лиманом лягли — ждуть вітрило зорі.
З-поза хмари на вечір дощем засвітило —
То вже я народився при дубовій корі...
Познайомились дні, день за днем за собою,
Невелике життя засміялось і — вже...
І тече далина, як ріка за сосною,
І в Сашковому зошиті il a neige¹...

2. Порівняй повість «Сіроманець» і вірш «Пісня Сіроманця». Що між цими творами спільного, а чим вони різняться?

Сергій Гаврилов. Ілюстрація до вірша «Пісня Сіроманця»

¹ Il a neige (фр.) — сніг.

Твої літературні проєкти

Подумай, як ти можеш зробити світ кращим. Може, хтось потребує твоєї дружби й допомоги? А чи треба про свої добрі справи писати й розповідати — вирішуй сам/сама... Запиши кілька ідей, як ти можеш зробити світ кращим.

Наскрізним образом у повісті М. Вінграновського «Сіроманець» є дорога. Вона уособлює людське життя — невідоме й безперервне. Дорога виступає також своєрідним свідком дорослішання Сашка, утвердження в нього найкращих людських якостей. Пригадай/прочитай твори, у яких дорога виступає одним з образів твору. Підготуй повідомлення про результати свого літературного пошуку та виголоси його в класі.

Перейди за посиланнями в QR-кодах і послухай аудіокнижку «Сіроманець».

vse.ee/
Siromanets_1

vse.ee/
Siromanets_2

КОЛИ НАВЧАЛЬНИЙ РОЗДІЛ ЗАВЕРШЕНИЙ

Що ж, друже / подруго, завершився третій розділ підручника. Настав час з'ясувати, чи все вивчене в третьому розділі ти добре пам'ятаєш.

1. Дай відповідь на ключове запитання розділу: завдяки чому тварини і люди можуть стати друзями?
2. Оціни свої досягнення з вивчених тем. У робочому зошиті накресли таблицю за зразком у QR-коді і заповни її. Постав + напроти правильного твердження.

Якщо ти маєш десять і більше відповідей «Дуже впевнено», ти чудово засвоїв/засвоїла тему.

Якщо ти маєш сім і більше відповідей «Впевнено» та не менше п'яти «Дуже впевнено», ти добре засвоїв/засвоїла тему.

Якщо в тебе переважають (п'ять і більше) відповіді «Невпевнено», раджу тобі повторно опрацювати матеріал.

3. Перейди за посиланням у QR-коді і виконай завдання в тестовій формі. Кожна правильна відповідь — 2 бали.

Розділ 4

Що для тебе
означає бути
патріотом
України?

Навчальний маршрут розділу

- Антін Лотоцький «Данило-король»
- Володимир Рутківський
«Джури козака Швайки»

Завдання від Софії Мудрагелівни

У робочому зошиті накресли таблицю ЗХД. Заповни її першу колонку. Запиши, які твори про історичне минуле нашого народу ти читав/читала. Які українські письменники/письменниці писали на цю тему? У другій колонці зазнач, що нового ти хочеш дізнатися, щоб відповісти на ключове запитання розділу. Коли опануєш новий матеріал, заповни третю. Проаналізуй записи другої та третьої колонок. Чи вдалося тобі знайти відповіді на свої запитання? Якщо ні, пошукай їх у мережі Інтернет або звернися за консультацією до вчительки/вчителя.

Софія Мудрагелівна пропонує

Прочитай виразно прислів'я. Якій темі вони присвячені? Свою відповідь обґрунтуй.

Не той чоловік, хто для себе живе,
а хто за Батьківщину в бій іде.
За народ і волю віддамо життя і долю.
За рідний край життя віддай.

Антін Лотоцький

ДАНИЛО-КОРОЛЬ

Як князь Данило вернувся ще з одного переможного походу на ятвягів, що шарпали межі його держави, застав у Галичі послів від короля Белі. Король просив підмоги, бо він воював із чеським королем.

Данило негайно рушив йому на поміч. Саме тоді прибули до короля Белі німецькі послі.

Із цими послами виїхав король Беля назустріч князеві Данилові.

Данило їхав українським звичаєм. Під ним був прегарний кінь, сідло щирозолоте, стріли й шабля теж прикрашені золотом і іншими дорогоцінностями. Хутро було обшите

грецьким оловиром і золотими плоскими кружечками, а на ногах мав зелені сап'янці, нашивані золотом.

Німці чудувалися, а Беля сказав до Данила:

— Для мене має те більшу вартість, як тисяча срібла, що ти прибув, зодягнений звичаєм твоїх батьків.

Князь Данило побув у Белі кілька днів, лишив допоміжне військо королеві, а сам вернувся в Галич.

Перед від'їздом ще король Беля мав із Данилом розмову про свої задуми щодо австрійської спадщини.

Він говорив Данилові:

— Ти знаєш, що я вів війну з австрійським герцогом Фрідріхом. У війні щастя сприяло йому. Знаєш теж про те, що літом 1246 р. погиб він у бою над рікою Литавою. Тепер землі Бабенбергів хоче захопити чеський король. Герцог Фрідріх не лишив [ні] сина, ні дочки, тільки лишилися дві сестри: Маргарита й Констанція — та небога Гертруда. Я саме раджу оженити твого сина Романа з Гертрудою і для нього здобути спадщину по Бабенбергах, себто Австрію та Стирію. За те ти мені поможеш у війні з чеським королем Отокаром.

Данило задумався, прийшло йому на думку, що, може, добре буде мати на заході якусь опору. Тоді, може, вдасться зібрати сили і позбутися татарської зверхности. І згодився.

Незабаром прибув княжич Роман на Угорщину, звінчався з Гертрудою, і Беля відіслав їх у Відень. Так княжич Роман став австрійським князем.

Данило зібрав сильне військо і рушив на Опаву, окремо від короля. По дорозі вступив до Кракова, щоб намовити й князя Болеслава до походу на Чехію. Болеслав спершу

Лука Долинський.
Князь Лев Данилович.
Кін. XVIII ст.

не хотів, але вкінці його жінка Кінга, дочка угорського короля, намовила його, щоб і він став до помочі її батькові.

З князем Данилом їхав і княжич Лев. Князь Василько дав тільки своє військо під проводом тисяцького Юрка, а сам лишився управляти всією Галицько-Волинською державою.

Воюючи в Чехії, довідався Данило, що в городі Носельті є полонені українці й поляки. Зібрав військо і пішов угору ріки Опави, здобув город, визволив бранців і на знак перемоги повісив на замку свій прапор.

Відсіля пішов воювати дальші околиці. Чеський воєвода Гербурт прислав князеві Данилові меч на знак, що піддається. Тоді князь Данило з союзниками вийшли з Чехії і вернулися додому.

Коли князь Данило був у Кракові, з'явилося в нього посольство від Папи, що саме ждало його тут. Посли принесли Данилові королівську корону й скіпетр. Папський легат Опізо сказав до Данила від Папи Інокентія IV:

— Сину, прийми від нас вінець королівства! Матимеш поміч від св. Вітця.

Данило відповів на це:

— Не годиться мені ні вас приймати тут, на чужій землі, ні королівської корони від св. Вітця. Прийму вас на своїй землі.

І князь Данило вибрав на коронаційне місце приграничне місто Дорогичин.

Туди прибув також митрополит Курил, і всі єпископи, ігумени, й вище духовенство.

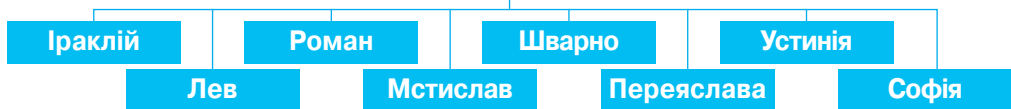
Коронація відбулася в дорогичинській церкві дуже велично...

Король Данило дав пир у своєму дорогичинському теремі і потім поїхав у Галич. Та недовго там побував, бо зараз треба було рушати на ятвягів і «татарських» людей, себто пограничних мешканців, що для особистих користей піддалися татарам, бо ті ждали від них менших податків.

В часі повороту з походу на ятвягів їхав король Данило з сином Львом через річку Полтву. Тут сподобав собі гору і сказав до князя Льва:

— На цій горі збудую замок і довкола неї город і в пам'ять того, що ти так хоробро бився з чехами, а тепер із ятвягами, назву цей город Львів.

Данило Романович + Анна Мстиславівна

Княжич Лев поцілував батька в обидві руки і сказав:

— Дякую, батечку! Цей город буде мені так само любий, як тобі Холм.

І зараз спровадив тут із Галича будівничих, мулярів і теслів, і вони стали будувати город.

Незабаром стали в новий город спроваджуватися люди з усіх усюд — і свої, і чужинці, купці й ремісники, і так Львів швидко заселювався.

Життя скрізь по всій Галицько-Волинській державі відроджувалося наново. Городи, відбудовані й ще сильніше укріплені, як були до їх руїни, залюднювалися, процвітав промисел і торгівля. По селах хлібороби спокійно обробляли поля в надії, що страшне татарське лихоліття минуло і уже не вернеться. Додавали їм певности сильно укріплені городи, а також переконання, що тепер, коли король Данило приступив до унії з Римом, увесь християнський світ стане разом з королем Данилом до боротьби проти поганських татар. Бо ж татарський хан загрожує не тільки українським землям, але й усім державам, що на захід і на південь від галицьких меж! Зазнали ж уже й тепер лиха від татар і Польща, і Угорщина.

Король Данило теж спокійно дивився в прийдешність.

— У власному інтересі мусять мені християнські володарі стати до помочі, — говорив він до князя Василька. — А чей же розуміють, що як я впаду в боротьбі з татарами, то скоріш чи пізніш і їх жде така сама доля.

— Так, — признав і князь Василько, — наша держава — це немов вали й гострокіл кріпости. За грудьми наших дружин Європа має спокій, але як ми впадемо, тоді горе їй.

— А без їх помочі проти такої сили диких, войовничих татар нам не сила буде встояти, — говорив король Данило, а по хвилині додав: — На угорського короля я не дуже надіюся. От і тепер скільки він обіцянок наробив Романові, а навіть помочі не хоче йому дати. Маю вість, що Отокар оточив мого сина в Непірці і він там із жінкою терпить голод.

Кілька днів по цій розмові з'явився княжич Роман, виснажений, блідий на лиці. Король Данило зрадів приїзду сина, але zarazом спитав:

— Сину, що з тобою, та ти зовсім виснажений?!

— Тату, перебув я багато, — відповів княжич Роман, ще недавно князь Австрії.

І розказав про те, як король Беля не прислав обіцяної помочі, як прийшлося залишити князювання.

— Мріялося високе, — зітхнув батько, — та, видно, не була Божа воля, щоб ти засів у Відні. Однак не журися. Литовський князь Войшелк обіцяв дати тобі Новгородок на князювання.

Король Данило думав тепер про те, як позбутися татарського зверхництва. До союзу проти татар втягнув він і литовського князя Міндовга.

Саме серед цих приготувань прийшла вістка, що татарський воєвода Куремса йде походом на Данила й Василька.

Данило збирався до війни в Холмі, а Василько — у Володимирі, а до Льва послали послів, щоб приїхав до них...

Тимчасом хан відкликав Куремсу через те, що він нездарно вів війну, та дав на його місце Бурандая. Він прийшов з дуже великим військом.

А тут ніхто із західноєвропейських володарів навіть і не обіцяв Данилові помочі...

Під кінець 1262 р. король Данило послав до Володимира, до князя Василька, та до Львова, до князя Лева, і на Литву, до другого сина — Шварна, листа, а в листі писав: «Я запросив краківського князя Болеслава до Тернова на нараду, приїдьте й ви».

І з'їхалися в Тернові король Данило з обома своїми синами: Левом і Шварном, князь Василько з сином Володимиром і краківський князь Болеслав.

Рано були всі князі на службі Божій, потім подалися всі на замок. Тут король Данило гостив князів і їх дружини. В часі обіду король Данило сказав:

— Князі, брати й сини! Оце запросив я вас сюди, щоб ми разом нарадилися у важних справах. Важкі часи настали тепер для наших земель, для держав наших. Орди татар нависли чорними хмарами над нами.

Можна б їм опертися, коли б усі європейські володарі зрозуміли небезпеку й допомогли нам у боротьбі проти лютого ворога.

Св. Отець видав заклик до всіх володарів Європи, щоб допомогли нам у боротьбі з татарами. Та ні один із європейських володарів не послухав заклику. Зайняті своїми справами, не чують небезпеки. А ми самі не можемо поки що оперти-

ся. Від століть опиралися ми азійським ордам печенігів, торків, половців і інших, але тоді ми були сильні. Держава князя Володимира Святого й Ярослава Мудрого була наймогутніша в Європі. І потім ще, хоч наша земля була розбита на більше князівств, ми з успіхом боролися з половцями і перемогли їх і зброєю, і культурою. Одначе проти такої сили, як татарська, ми, обмежені до галицьких і волинських земель, не можемо встояти, надто великі сили Чингісхана. А все ж таки мусимо опиратися. Я радію, що краківський князь зрозумів вагу і на мої запросини прибув теж, щоб разом нарадитися, що нам діяти, щоб оборонитися перед татарською навалою. Дай, Боже, довести наші наради до доброго кінця!

Радили довго і вирішили завжди виступати разом.

Цей з'їзд і це замирення було останнім ділом короля Данила. Із Тернова поїхав король Данило у свій улюблений Холм. Вже в Тернові почувався він нездоров, та ще не давався. Але вже в кілька днів по приїзді в Холм мусив лягати в постіль. Півтора року пролежав король, мучений важкою недугою, а у березні 1264 р. не стало його в живих.

Василь Ярич, Роман Романович (скульптори), Ярема Чурило (архітектор). Пам'ятник королеві Данилу у Львові. 2011

Сумом покритися Холм, як почув, що не стало його основника й добродія. Плакали, ридали не тільки українці, але й чужинці, що їх чимало було в Холмі.

На похорон з'їхалися брат королів — князь Василько з сином Володимиром, з'їхалися всі сини, прибули й задніпрянські князі, прибув і краківський князь Болеслав, прислав і король угорський свого палатина на похорон, і від чеського короля був ставник.

Похорон був величний. Було народу стільки, що в Холмі не могли приміститися і таборували на полях за Холмом у наметах.

І похоронили короля в церкві Пресвятої Богородиці в срібній домовині.

Будь уважним / уважною до слова

Ятвіги (ятвяги) — литовське плем'я, що жило між річками Німан і Нарев.

Оловир — пурпур, багрянець.

Сап'янци — взуття, пошите з тонкої м'якої шкіри.

Поміркуй над прочитаним

1. Прочитай опис зовнішності короля Данила. Розглянь його портрет на с. 79. Як зовнішність галицького правителя відображає його характер і звички? Які саме?
2. Поясни значення слів правителя Беля, звернені до Данила: *«Для мене має те більшу вартість, як тисяча срібла, що ти прибув, зодягнений звичаєм твоїх батьків»*.
3. Розглянь карту на с. 83. Назви, які населені пункти, позначені на ній, згадані у творі.
4. Наведи **три** приклади того, як король Данило зміцнював свою державу. Прочитай ці епізоди у творі.
5. Доведи, що король Данило активно підтримував зв'язки з іншими правителями. Відповідаючи, посилайся на текст твору.
6. Розглянь фрагмент родового дерева короля Данила на с. 81. Назви його дітей. Про кого з них ти дізнався/дізналася з твору? У яких саме обставинах вони діють?
7. Розкажи, як король Данило залучав своїх синів до управління державою. Про що це свідчить?
8. Доведи, що король Данило — успішний воєначальник. Посилайся на оповідь.

9. Про що свідчить той факт, що посланці Папи Римського коронували Данила?
10. Розкажи, що тобі стало відомо з оповіді про найбільшу загрозу XIII ст. — монголо-татарську орду.
11. Як король Данило організовував оборону українських земель та європейських країн від монголо-татар? Наведи приклади з тексту твору.
12. Зацитуй уривок, у якому король Данило розповідає про те, як його держава продовжила традицію оборони українських земель від ворогів.
13. Проведи історичну паралель між давноминулими часами й сьогоднішнім. Що між ними спільного і в чому відмінність?
14. Визнач головну думку твору.
15. Опиши пам'ятник королеві Данилу у Львові (с. 84). Поясни, за які справи українці вшановують його.

Домашнє завдання (на вибір)

1. Добери ілюстрації до твору або проілюструй оповідь власними малюнками.
2. «Намалюй» портрет короля Данила за допомогою «хмарки слів», що характеризуватимуть його як правителя і людину.
3. Склади по **два** запитання кожного виду та усно дай на них відповіді.
4. Створи інтелектуальну карту за змістом твору А. Лотоцького.

Література в колі мистецтв

Переглянь фільм «Король Данило». Запиши в робочому зошиті кілька аргументів, чому ти радиш його подивитися своїм друзям/подругам.

Кадр із фільму «Король Данило». 2018. Режисер Тарас Хомич

Володимир Рутківський

ДЖУРИ КОЗАКА ШВАЙКИ (Скорочено)

Над озером

(...) — Грицику, поглянь!

За мить Грицик уже сидів на гілці поруч із Саньком. На самісінькому обрії здійнялася чорна хмара куряви. Вона наближалася до пагорба, на якому зупинилися хлопці. Курява мовби гналася за кількома десятками вершників. Попереду, на відстані стріли, мчав ще один вершник.

— Татари! — видихнув Грицик, і хлопці грушами скотилися з дерева. Не змовляючись, шугонули в куці шипшини.

Якийсь час друзі лежали не порушно. Лише серця стугоніли так, що не чути було стукоту кінських копит.

«Ой, мамо, — розпачливо думав Санько, сховавши голову в торішне листя. — Попалися! Що ж тепер буде?»

Першим отямився Грицик. Він підвів голову, озирнувся довокола — і ледь не розреготався. Його друг Санько голову таки заховав добре, а от все інше, мабуть, виднілося на цілу версту.

— Саньку, не стій рачки, — прошепотів він.

— Га? — запитав Санько і підняв нажахане лице.

— Не стій рачки, кажу!

Санько слухняно припав до землі. А Грицик поповз до краю пагорба, аби крізь щілини між гілляччям роздивитися, що ж воно відбувається. За хвилю почув поруч Санькове дихання.

Вершники були вже недалеко. Татари, а це були саме вони, гналися за одинаком, що летів на кошлатому темно-рудавому коневі. Ще один гурт вершників гнав із боку плавнів. Мабуть, не давав утікачеві можливості звернути до Дніпра.

Це, зрештою, зрозумів і сам утікач. Він лише на мить зупинився, і цього було достатньо, аби переслідувачі охопили його широким півколом. Утікач, майже не цілячись, випустив стрілу — і один із татар звалився під ноги коневі. Інші мимоволі стишили біг і, користуючись цим, утікач знову вихопився вперед.

Повз пагорб гулко протупотів змилений кінь. Вершник, чорновусий смаглявий юнак, низько припав до його шиї і час від часу озирався. І хоча це була лише мить, все ж Грицик встиг завважити на його спітнілому обличчі глузливу посмішку.

Вершник чвалом гнав коня саме до озера. За якусь хвилю він із шурхотом вривався в очерети.

Хлопці здивовано Perezирнулися: здурів цей утікач чи що? Адже в цьому очереті навіть псові не сховатися, не те, що вершникові з конем!

А далі навколо них так затупотіло, засвистіло і загалайлакало, що очі хлопців заплющилися самі собою. Їм здалося, що от-от по їхніх тілах пройдуться кінські копита.

Проте тупіт і свист щезли так само швидко, як і налетіли. Хлопці обережно підвели голови. І вчасно.

Нараз із очеретів вихопився кошлатий кінь. Проте утікача на ньому вже не було. Кілька татар кинулися навперейми коневі, решта почала спішуватися. Татарів зо п'ять лишилися на своїх невеличких коненятах і, мов сови, водили головами навсібіч.

Спішені переслідувачі, не роздягаючись, кидалися у воду по коліна, по груди, пірнали на самісіньке дно і з пирханням з'являлися на поверхні. А хто не вмів плавати, косив кривими шаблями очерет і шелюгу.

Лише тепер хлопці збагнули, що саме замислив утікач. Мабуть, він завважив, що його рано чи пізно наздоженуть, то ж відпустив коня на волю, а сам сховався в очеретах. Сховавшись, видовбав очеретинку, взяв її в рота і заліг десь під ряскою.

Цю хитрість воронівські хлопці добре знали. Як знали і те, як з тою хитрістю боротися. Висмикнеш надламану очеретинку — і тільки бульки йдуть із глибини. А невдовзі з'являється і сам утікач — захеканий, і очі на лоба вилазять... Але чи знають про це татари?

Атож, ця хитрість, здається, відома і їм. Ич, клятї, як розмахують шаблями, як висмикують з води кожну підозрілу очеретинку! А озеро ж невеличке, всього з якусь сотню кроків у поперечнику. Та й очерету довкола нього не так багато.

Проте втікач ловитися все не хотів. Уже й сонце почало скочуватися за Дніпро — а татарські пошуки все ще були марними. Уже з лайкою повернулися ті, хто кинувся навперейми

коневі втікача — а його самого все ще не було знайдено. Ні живого, ні мертвого.

Грицик з сумом подумав, що вже того смаглявого хлопця і справді може не бути в живих. Напевно, вирішив за краще загинути, аніж потрапити до татарських пазурів...

Грицик відчув, як по його щоках скотилася сльоза.

Врешті, татари почали вибиратися з озера. Певне, теж дійшли такого висновку. Кілька вершників проїхало під вербами, уважно приглядаючись до гілля. Решта на всяк випадок ще раз об'їхала навколо озера. Проте нічого підозрілого не знайшла. Тож, збившись до купи, татари повільно рушили назад у степ. Грицик, котрий трохи навчився татарської говірки від діда Миколи, почув, як один переслідувач сказав іншому:

— Схоже, і цього разу вислизнув таки невірний із наших рук.

— З наших вислизнув, — зло реготнув інший, — але ж не з цього озера. Тут йому й смерть.

За тими розмовами нікому з них навіть на думку не спало зазирнути до гайка, що лежав майже на їхньому шляху.

Коли на видноколі розтанули постаті останніх вершників, хлопці вибралися зі сховища і подалися до озера.

— Може, він ще живий, — сказав Грицик, сам не вірячи у свої слова. — Може, лежить десь непритомний. То ми його порятуємо.

Та коли дістався до озера — і сам пересвідчився в марності своїх сподівань. Кінські копита перетворили землю довкола озера в суцільне місиво. На поверхні плавали купи скошеного очерету та шелюги впереміж з жабуринням. І жодної цілої очеретини, з допомогою якої міг би дихати втікач.

Зі сльозами на очах вдивлялися друзі в каламутну воду. Чи дізнаються вони хоча б колись про цю людину, що вирішила за краще вмерти, аніж потрапити до чужинських рук?

— Може, й мій батько десь отак лежить, — стиха сказав Грицик.

Невдовзі каламуть вляглася. Та скільки хлопці не вдивлялися в глибочінь — так нічого й не роздивилися. Торф'янистий намул заховав у собі і тіло незнайомого сміливця, і навіть сліди копит.

— Нічого вже ми тут не знайдемо, — нарешті вирішив Грицик. — Треба йти далі.

Та перш ніж повернутися до пагорба, обережний Грицик вирішив видертися на одну з верб, аби пересвідчитися, чи не наближається до них зі степу ще якийсь татарський загін.

Він обрав вербу, стовбур якої ріс трохи похило і був такий товстий, що й двоє дорослих, узявшись за руки, не змогли б його охопити. Грицик розігнався і спритно, мов білка, побіг по нахиленому стовбуру. Та на четвертому кроці нога його зненацька провалилася в якусь порожнечу. Над стовбуром здійнялася хмара порохні. З несподіванки Грицик змахнув руками і звалився на землю.

— Ти краще вилізь по гілці, — порадив Санько. — Он бач, майже до землі схилилася...

Проте Грицик був не з тих, хто відступає від того, що замислив. Він почував забите місце і відійшов на кілька кроків, аби з розгону знову подертися по стовбуру.

І тут сталося неймовірне. Верба голосно чхнула, а тоді запитала сердитим людським голосом:

— Ти що — не бачиш, куди лізеш?

Людина з дупла

Хлопці закам'яніли. Вони знали і про нечисту силу, і про вовкулаків, але ніколи ще не чули, щоб верба заговорила людським голосом.

Та верба на цьому не зупинилася. Вона заходилася чхати. І дочхалася до того, що з неї відвалився шмат кори і перед хлоп'ячими очима з'явилося чимале дупло. А в тому дуплі виднілася голова. У голови було смагляве обличчя і чорні вуса, геть покриті порохнявою.

— Апчхи! — сказала голова.

— Ну чого б я ото товкся, як Марко в пеклі?

Голова в дуплі була не сама. Там ще були і тіло, і руки з ногами. І коли все це вибралося з дупла, перед ошелешеними хлопцями постав широкоплечий юнак.

Це був той, за ким гналися татари.

— Апчхи! — востаннє сказав він. Тоді поглянув на хлопців і весело сказав: — О, знайомці з Воронівки! Як ви сюди потрапили?

Хлопці ще ширше розплющили очі. Цю людину вони бачили вперше. А чоловік заходився приєднувати шмат кори

до дупла. Затим відійшов убік, придивився до своєї роботи і задоволено запитав: (...)

— Ви здатні дістатися до плавнів? Не втомилися?..

— Ні, — сказав Грицик.

Хлопці йшли позаду незнайомця і дивувалися. Якась незвичайна людина трапилася на їхньому шляху. Стверджує, що про все знає... Але як це їй вдається? І ходить якось не так, як всі люди. Не ходить, а крадеться. Безшумно, безшелесно. І наче нікуди не дивиться, а все бачить. Ось щойно, не озираючись, новий знайомий сказав:

— Саньку, не відставай. І під ноги дивися, бо на гадюку наступиш.

А Санько і справді трохи відстав. І ледь не налетів на гадюку. Добре, що вона уздріла його першою і зав'юнилася з-під ніг.

— А як вас звати? — не витримав урешті Грицик.

Незнайомець озирнувся, зачекав, поки хлопці його наздоженуть, і сказав:

— Кличте мене Пилипом...

Коли дісталися плавнів, Пилип звелів друзям відпочивати, а сам кудись щез.

Хіба що сказав:

— Щось у мене, хлопці, на серці неспокійно. Піду трохи пройдуся, а ви тут зачекайте.

Сказав — і знову щез, мовби його й не було. Повернувся надвечір. І не пішки, а на коні. І це був саме той кінь, на якому Пилип утікав від татар.

— Пощастило нам з вами, хлоп'ята, — сказав він. — Ще б трохи затрималися біля того озера — і бути б нам зараз в татарському полоні.

— А вони що — повернулися назад? — жахнувся Грицик.

— Та ні, інші під'їхали. З іншої орди. А у вас як тут — все гаразд?

Хлопці презирнулися.

— Та ніби все гаразд, — відказав Грицик. — Тільки дуже їсти хочеться. Ми вже збиралися щось вполювати та засмажити.

— Добре, що не зробили цього, — сказав Пилип, і його чоло насупилося. — Бо ті нечестивці були зовсім неподалік.

Ледве встиг відвести їх убік. Ішли по нашому сліду. А якби ще і дим угледіли — нізащо б не звернули.

— То вони що — знову за нами ганялися?

— Трохи було, — відказав Пилип. — Тільки куди їм до мого Вітрика!

І він любовно поплескав по ще вологому крупу свого коня. Тоді видобув з торбини круглого коржа, розламав його на чотири частки і дві подав хлопцям.

— Підживіться трохи, — сказав він. — А вечеряти, сподіваюся, будемо в іншому місці.

Найбільшу частку Пилип віддав Вітрикові. Той не відмовився.

— Здам вас добрим людям, — розмірковував Пилип далі, — і подамся своєю дорогою.

— А куди саме? — не втримався Санько.

Грицик штовхнув товариша ліктем у бік.

— Ну, чого ти пристав? — обурився Санько. — Дядько Пилип куди захочуть, туди й поїдуть. Бо він козак, вільна людина!

— Саме так, — згодився Пилип. — Тільки, хлопці, перестаньте говорити до мене, як до двох. Не такий вже я й старий для того. Згода?

Будь уважним / уважною до слова

Шелюги — зарості верби.

Жабуриння — водорості, що ростуть у стоячих водах і мають вигляд зелених ниток.

Вовкулака — за народними повір'ями, людина, що обертається на вовка.

Поміркуй над прочитаним

1. Про який історичний період розповідає автор? Свою відповідь обґрунтуй.
2. Назви героїв повісті. Що тобі із цієї частини твору стало про них відомо?
3. За яких обставин познайомилися герої твору?
4. Розкажи, що могли відчувати хлопці, коли побачили наближення загону татар? Прочитай **одне** речення, яке передає внутрішній стан Санька й Грицика.

5. Знайди портрет козака Швайки і прочитай його. Який він — суцільний чи фрагментарний? Як за допомогою портрета автор доповнює твоє уявлення про героя?
6. Художньою деталлю в описі зовнішності Швайки є засмагле обличчя. На що вона вказує?
7. Швайка *«не ходить, а крадеться. Безшумно, безшелесно»*. Як ця художня деталь характеризує козака Швайку?
8. Яку давню хитрість використовували козаки, втікаючи від ворогів-переслідувачів? Прочитай виразно цей уривок.
9. Чому Швайка найбільшу частку хліба віддав своєму коню Вітрикові? Як цей учинок характеризує козака?
10. Постав до прочитаних розділів повісті по **два** запитання різних видів. Дай усно відповіді на них.

Домашнє завдання

1. У робочому зошиті намалюй ескізи портретів Санька, Грицика та Швайки. Почни записувати на них «хмарки слів» із рисами характеру та особливостями портретів героїв.
2. Назви спочатку головні, а потім другорядні події у творі.
3. Прочитай розділи «На кам'яному острові» та «Санькова ворожба».

На кам'яному острові

Під вечір вони вирушили вглиб дніпровських плавнів. Та перед тим Швайка скочив на Вітрика, випростався на повен зріст і довго вдивлявся з-під долоні в татарський степ. Схоже, Швайку щось дуже непокоїло. Нарешті він зістрибнув з Вітрика, взяв його за повід і повів в очерети.

Земля стала пружною, під ногами зачвакала твань.

Було тихо і парко. Після сухого степового повітря хлопцям стало важко дихати. Хтось невидимий за очеретами раз по раз гучно ляскав по воді. Чи бобри, чи велика риба. Кілька разів до мандрівців долинали запитливо сердите рохкання, і тоді Пилип надовго завмирав, вслухаючись у байдужий, невпинний шурхіт густих очеретів.

Одного разу навіть вирішив повернути назад.

— Кабани тут люті, — пошепки пояснив він хлопцям. — Їх зараз краще оминати.

Але найбільше дошкуляли комарі. Тонкоголосими хмарами вони накидалися на мандрівців. Тож хлопці затято

шмагали себе по обличчю, шиї та литках. Зрештою Грицик не витримав і намазюкав обличчя чорним намулом.

— Тепер не кусатимуть, — сказав він.

Санько подумав і теж намазюкав обличчя. І справді, комарі хоч і дзвеніли над ним, проте кусати перестали.

Пилип озирнувся на них і схвально хитнув головою.

— Справжні козаки, — сказав він. — Самі здогадалися?

— Та ні, — відказав Грицик. — У Воронівці всі так роблять, коли йдуть у болото.

А от Пилипа комарі не чіпали. Мабуть, тому, що він смалив люльку.

Незабаром очерети почали рідшати. Крізь просвіти зблискувала дніпровська блакить. Нараз в обличчя подув теплий вологий вітерець — і комарі кудись щезли.

Мандрівці вийшли на берег. Заплава, що відкрилася перед ними, була подекуди покрита лататтям. За нею виднівся острів із звивистими берегами. На ньому гайками росли крислаті дерева. Понад берегом звисали до води кущі верболозу та очерети. У прогалинах між ними жовтів пісок. За островом, аж до самісінького небокраю, виблискувала під останніми сонячними променями неозора просторінь дніпровської води.

— От і прийшли, — сказав Пилип.

Він підніс до рота долоню і тричі прокричав пугачем. Затим помовчав і пугукнув іще раз.

У відповідь із глибини острова долинуло качине крякання. А через певний час гойднулися кущі біля низького, мабуть, болотистого берега, і на хвилі загойдався широкий, опецькуватий човен-плоскодонка. У човні стояв здоровань у полотняній, розхристаній на грудях сорочці. Якусь мить він вдивлявся в прибульців, а тоді заходився шалено відштовхуватися довгою тичкою.

— Пилипе! — ще здалеку загукав він. — А щоб тебе мухи покусали! Ми тут уже таке передумали...

Човен із розгону вилетів на берег. Здоровань кинувся до Пилипа з обіймами — у того аж кісточки затріщали. Люлька випала з Пилипових вуст і задиміла в траві.

Санькова ворожба

Швайка вже знав, що буде далі. Зараз татари оточать Тишкевича і поведуть його до свого старшого. А тоді не встигнеш

і до ста порохувати, як той зметикує, в чому справа. Затим із табору вилетить десятків зо два переслідувачів на свіжих конях. І тоді Вітрикові будуть непереливки.

Та не про себе подумав у цю мить Швайка. За себе він турбувався щонайменше. Непокоїла його доля цих двох маленьких дурників, що зопалу встряли в таку недитячу гру. Коні у них зморені і навряд чи витримають ті шалені перегони, що розпочнуться за кілька хвилин. І перш ніж сонце викотиться понад степ, навколо дитячих ший обів'ються татарські аркани...

Що ж робити? Як їм допомогти?

Нараз обличчя Швайки просвітліло. Посвистом він підкликав до себе Вітрика. Тоді скочив на нього і, не криючись, вилетів на вершечок пагорба. А там застиг, ніби вперше угледів татарський стан. Атож, він не помилявся: кілька десятків степняків хапливо сідали своїх коней... Тоді крутнув Вітрика, злетів з пагорба і наказав хлопцям, що зупинилися біля шипшинових кущів:

— Злазьте з коней! Та швидше, біс би вас побрав!

Сам теж зіскочив із Вітрика. На ходу видобув із кишені якусь скіпку і вплив її у Вітрикову гриву. Тоді поплескав свого чотириноного друга по мокрому крупу і звелів:

— До Кудьми, Вітрику! Жени до діда!

Вітрик коротко заіржав і з місця перейшов на чвал. Татарські коненята спершу опиралися, зворотна дорога їх не вабила. Проте Швайка так вперіщив спочатку одного, а тоді іншого складеним арканом по спині, що ті, мов із праці, рвонули услід за Вітриком.

— А як же ми? — скрикнув Грицик.

Проте Швайка вже прошкував до кущів, що збігали з пагорба.

— Гайда за мною! — звелів він хлопцям. — Тримайтеся тіні. Та не волочіть ноги по траві!

Сам він щось гарячково шукав. Нарешті вказав хлопцям на чималу вимоїну під кущем і наказав:

— Ховайтеся сюди! Пригніть гілля і не висовуйте свої кирпи. Ось так.

А сам обережно, аби нічого не зламати, розгорнув гілки колючого глоду, ковзнув усередину куща і завмер.

Хлопці нічого не розуміли. Чому Швайка відмовився від погоні за Тишкевичем? Навіщо відіслав коней, а сам заховав їх у крем'янистій вимоїні під розлогим кущем?

Гострий камінець боляче заколов Санька у бік. Він заворушився, намагаючись змінити положення, проте Швайка шикнув на нього — і хлопець знову завмер.

Здалеку долинув тупіт десятків коней. Ще мить — і з-за пагорба вискочили татари. Передній пронизливо скрикнув і показав у далину, де виднілися три невиразні цятки. Завагували, завили степняки і пустили своїх коней учвал. Вони пролітали повз вимоїну то по лівий бік, то по правий, а копита одного коня вдарили землю майже перед самісіньким Грициковим носом.

І знову все стихло, мовби й не було нічого. Хлопці збиралися звестися на ноги, проте сердитий шепіт Швайки примусив їх, як і раніше, притиснути обличчя до землі.

— Ще рано, — сказав Швайка і трохи згодом додав: — Ну, хлоп'ята, ми з вами ледь-ледь не вскочили в халепу. Ет, дав би я вам добрячого чосу! Ну звідкіля ви звалилися на мою голову?

Грицик винувато шморгнув носом. А Санько мовби й не почув тих Швайкових слів.

— А чого ми відпустили коней? — запитав він.

— А того, — сердито відказав Швайка. — Бо все одно не втекли б. У них коні свіжі. Та поки вони ганятимуться за нашими, може, щось і вдасться придумати... Цс-с-с...

На вершину пагорба виїхав із десятків вершників. Поміж ними виднілася постать Тишкевича. Він важко дихав, — мабуть, досі не міг оговтатися після погоні.

Певний час вершники пильно вдивлялися у степ.

— Гарно йдуть, — схвально промовив тлустий, приземкуватий татарин у круглій шапці. — Гарно.

«Іслам-бек, — здогадався Швайка. — Так, це саме він — хитрий, мов лис, обережний, мов куниця... Це вже вкотре ми з ним стикаємося ніс у ніс? Здається, втретє...»

Так, саме втретє. Вперше вони зустрілися років зо три тому, коли татари обложили Переяслав. Швайка тоді очолив п'ятдесятьох сміливців і разом з ними прокрався до стану степняків. Ох і наробили ж вони шелесту! Іслам-бека вряту-

вали прудкі ноги та болото, в якому він просидів до світанку. Швайці й на думку не спало шукати його саме там. Бо ж відомо, що боліт татари бояться понад усе.

Вдруге зустрілися торік біля Перекопу. Тоді виявилось, що і в нього, Швайки, теж прудкі ноги. Проте врятували його не вони, а вірні друзі.

А ось тепер — третя зустріч. Що принесе вона?

Рука мимоволі потяглася до лука. Проте одразу й завмерла. Аби ж він, Пилип Швайка, був один, то Тишкевич з Іслам-беком уже полягли б трупом. А там видно було б... Проте зараз він не сам, за його спиною двійко беззахисних дурників.

«Виберемося, візьму добрячу лозину і відшмагаю так, що з тиждень не зможуть сісти», — спересердя подумав Швайка...

За хвилину великий татарський загін риссю рушив у бік дніпровських плавнів. Слідом із пагорба з'їхав зі своїми охоронцями й Іслам-бек.

— Тепер нам, хлопчики, треба перебиратися у надійніше місце, — пошепки мовив Швайка, коли ординці щезли з-перед його очей. — І що далі ми опинимося звідсіля, то буде краще.

Утім далеко відійти їм не вдалося. За кущами раз по раз лунав перестук копит. Схоже, сьогодні татари полишати свою стоянку не збиралися. Довелося нашвидкуруч шукати місце, де б можна було просидіти бодай до вечора...

Швайка закрив хлопців своїми широкими плечима.

— Що б там не трапилося — ні слова! — звелів він. — Коли що — я сам вискочу. А ви щоб сиділи тихо, мов куріпки. Зрозуміло?

З-за його плеча Санько бачив, як до них повільно наближався худий згорблений татарин. Схоже, йому було чимало років, бо вузенька підкова вусів вкрилася сивиною. І, мабуть, йому було лячно, бо йшов обережно, прислухаючись на кожному кроці. Почує шурхіт — залякне. Ступне — і знову залякне. Його вузенькі очиці насторожено бігали навсібіч. Він був такий кволий на вигляд, що, здається, навіть Грицик зміг би з ним упоратися. Проте радості від цього було мало. Варто хирлякові подати голос чи бодай зойкнути, як поруч миттю опиниться з десятків його товаришів.

«Поглянь убік... обійди навколо... — пошепки умовляв його Санько. Щось ніби підказувало йому, що з цим степняком треба балакати так, як свого часу він балакав з дикою кіш-

кою риссю, а пізніше — з Барвінком. — От ти йдеш собі — і ніякої нори не бачиш. Зрозумів? Лиш саме перекотиполе...»

Санько так хотів передати своє бажання старому татаринові, що аж піт стікав по його обличчю.

«Нікого ти не бачиш... Нічого тут немає. Отак... Краще поглянь, як по небі біжать хмарки. Одна за одною. Біжать собі та й біжать...»

Швайка напружинився. Татарин ішов майже на нього. Ще кілька кроків — і степняк здогадається, що під клубком перекотиполя щось криється. Тож доведеться зітнути йому голову і блискавично метнутися вбік, аби відволікти увагу від хлопців.

Крок. Ще крок... Час діяти!

І раптом татарин ні з того ні з сього задер голову до неба і мрійливо промовив:

— Біжать хмарки... біжать.

Швайка заціпенів із подиву.

«Здурів татарин чи що?» — подумав він.

А татарин усе з тією ж пришелепувато мрійливою посмішкою пройшов за якийсь крок од них.

— Чортівня якась, — стиха бубонів Швайка, коли татари вибралися з улоговини і сіли на коней. — Нічого не розумію. До чого тут хмарки?

— Це я його умовляв, — вибачливо відказав Санько.

Він почувався дуже зле. Його лихоманило. Голова аж розколювалася, руки тремтіли, наче після непосильної роботи. Страшенно хотілося пити. А ще ж уранці він почувався здоровий і бадьорий.

— Про що ти його умовляв? — не зрозумів Швайка.

— Щоб він на небо... поглянув. На хмарки.

— Невже ти і його заговорив? — радо стрепенувся Грицик. — Отак, як ту дику кішку, правда?

— Яку дику кішку? — запитав Швайка. — Оту, що лізла до вас на Сторожовий дуб?

— Еге ж! Вона лізла до нас, а Санько поговорив подумки з нею — і вона подалася назад. А тепер, бач, і татарина заговорив!

І Швайка, невловимий, хоробрий і всюдисущий Швайка, що ніколи й нікого не боявся, втупився у Санька з якимось забобонним захватом.

— Ну Санько... — тільки й сказав він.

Будь уважним/уважною до слова

Твань — в'язке болото, грязь, рідке багно.

Латаття — водяна рослина з великим листям та білими або жовтими квітками.

Праця — стародавня ручна зброя для метання каменя.

Учвал — галопом, великими стрибками, найшвидшим кроком (про кінський біг).

Поміркуй над прочитаним

1. У розділах «На кам'яному острові» та «Санькова ворожба» визнач спочатку головні, а потім другорядні події.
2. Яка подія є найнапруженішою? Перекажи її стисло (тричотири речення).
3. Які почуття переживали герої твору під час облоги татар?
4. Спробуй відчувати себе на місці хлопчиків. Як би повів/повела себе ти?
5. Про які таємні козацькі знання ти дізнався/дізналася з прочитаних розділів? Прочитай уривки, у яких про них ідеться.
6. Відомо, що багато козаків було *характерниками*, тобто чарівниками, чаклунами. Кого з героїв твору можна назвати характерником? Як саме він виявив свої надзвичайні здібності?
7. Швайка виявив відповідальність за долю Санька і Грицька. Прочитай виразно докази на підтвердження цієї тези.
8. Швайка двічі називає хлопчаків дурниками. Чому? Який зміст він вкладає в це слово?
9. Прочитай пейзажі в розділах «На кам'яному острові» та «Санькова ворожба». Яку роль вони відіграють у творі?
10. Постав до прочитаних розділів повісті по **два** запитання різного виду. Дай усно відповіді на них.

Домашнє завдання

1. Доповни «хмарки слів» із рисами характеру та особливостями поведінки героїв. Назви події, які їх підтверджують.
2. Прочитай розділ «Битва у плавнях».

Битва у плавнях

— Ну, почалося... — видихнув дід Кібчик. Він нетерпляче тупцяв перед берестком, на який щойно вибрався Вирвизуб.

А той, приклавши долоню до чола, пильно вдивлявся в те, що відбувалося за плавнями.

— Втяглися в горловину, — доповідав він дідові. — Наздоганяють наших. Невже наздоженуть?

І він замовк.

— Ну, що там? — нетерпеливився дід Кібчик. — Та кажи вже, не тягни kota за хвіст!

— Зачекайте, діду, — відмахнувся Вирвизуб. — Здається, наші розтягли гатку. О, почалося! Ну й молодець же ти, Пилипе, що придумав отаке!

— Молодець... — пробурмотів Швайка, який стояв неподалік. — Хто придумав, а хто цим скористався...

Він не знаходив собі місця. Подумки проклинав і Вирвизуба, і діда Кібчика, і Остапа. Остапа — чи не найбільше. Ще б пак — адже це йому, Швайці, спало на думку, як можна винищити впень передовий татарський загін. Гадав, що саме йому цю справу й доручать, проте втрутився Остап Коцюба.

— Ні, товариство, — сказав він. — Доручіть цю справу мені. Зачекай, — зупинив він Швайку, який намірився було щось заперечити. — Звісно, раз ти це придумав, то повинен і завершити. Але ж ти в нас один. І не сперечайся. Загинуть десятки таких, як я, загинуть усі, хто є на цьому острові, а ти повинен залишитися живим. Бо хто ж тоді оповіщатиме села про татарські напади?

— Дурниці верзеш! — обурився Швайка.

Проте Вирвизуб, а за ним дід Кібчик, а тоді й інші старшини, намагаючись не зустрічатися поглядом з Пилипом, вирішили, що очолити засідку мусить не Швайка, а Остап.

Тож тепер Швайка подумки проклинав цього прибульця з-за порогів. Але й потерпав за нього, бо в Швайчинім задумі був один гандж. Замість того, щоб гнатися за десятком-другим козаків, татари могли б віялом розсіятися плавнями. Тоді вони неминуче зайшли б за спину засідки і хлопцям довелося б непереливки.

Та, на щастя, цього не сталося. А Вирвизуб усе не злазив з берестка. Він мовчав. Лише час до часу відмахувався від нетерплячих дідових запитань. Зненацька злетів з берестка на пругку землю, обтрусився і сказав таким голосом, ніби йшлося про ківш води:

— Помиляєтеся, діду. Почалося не тоді, коли ви сказали, а оце тільки тепер. Повалили цілою ордою.

— Віялом чи клином? — швидко запитав Швайка.

— І віялом, і клином. Так що не тільки Остаповим хлопцям буде сутужно. Ну що ж, панове товариство, час рушати до своїх братчиків. І давайте обнімемося на прощання, бо, може, вже й не зустрінемося на цьому світі...

Степняки були певні своєї сили в чистому полі. Вони звикли битися гуртом і на конях. А в плавнях гірше — там конем не проїдеш і плече товариша не відчуєш. Це позбавляло татар їхнього звичного завзяття. До того ж не було під ногами й твердої землі. Замість неї пружко й підозріло погойдувалися торф'яники, що межували з привабливо зеленими мочарами. Та варто лише ступити на них — і нещасний уже ніколи не побачить білого світу.

І комарі заїдали. Леле, скільки тут їх вилося! За ними інколи й неба не видно. І годі було за хмарами кровожерних пискунів завважити укляклого козака, який зливався з зелено-брунатними очеретами! Помічаєш його лише тоді, коли поруч впаде товариш зі стрілою в горлянці, а на тому місці, де щойно стояв клятий гяур, легенько гойднуться очерети. Десятки ординських стріл миттю летять у те місце, та марно — козак уже далеко і знову вибирає наступну жертву. Тож степняки йшли плече в плече. А в глибині плавнів визирали не стільки ворога, скільки розшукували подібних до себе.

Воронівці засіли в глибині плавнів на одному з плавучих острівців. Вони обклалися зеленими кулями від татарських стріл і в шпаринки між очеретами спостерігали за тим, що діється навколо.

Та спочатку до них долинав лише відгомін битви.

— Ну й де ж ті татари? — нетерпеливився Левко Заярний. — Так, дивись, просидимо в цій баюрі усе на світі.

— Встигнеш з козами на торг, — заспокоював його Василь Байлемів. Сьогодні він був уже не сотником. На козацькій раді вирішено було розділитися на десятки, бо ж сотнею в плавнях не повоюєш. Десятником став навіть Вирвизуб. Лише Остап Коцюба очолив дві сотні. Та й то тому, що мав пильнувати найкоротший і найбільш протоптаний шлях до Бобрового острова. Інші шляхи здебільшого вели в такі нетрі,

що чужакам вибратися з них було майже неможливо. Половину з них протоптали самі козаки, щоб збити з пантелику незвиклих до плавнів степняків. (...)

Дід Кібчик, як і інші старі, та ті, хто одужував, залишилися на Бобровому острові. Важко поранених козаків та Санька з Грициком дід задалегідь запроторив у такі нетрі, що навіть Швайка не зміг би їх розшукати.

Нараз Василь Байлемів почув віддалений шурхіт і застережно підняв руку. Воронівці затамували дух.

Шурхіт ставав дедалі гучніший і зрештою перетворився на оглушливий тріск. Здавалося, ніби очеретами жене гурт потривожених свиней. Нараз в одному місці очерети хилитнулися раз, вдруге — і з них визирнуло пласке обличчя. Левко поклав стрілу на тятиву лука, проте Василь показав йому кулака, і той завмер.

Ординець сторожко повів очима навсібіч. Затим вирішив, що небезпеки немає, і вийшов з очеретів. За ним вигулькнув другий татарин, третій — і за хвилину перед воронівцями, мов на вибір, стояло десятків зо три ординців. А тріск в очеретах усе не вщухав.

— Бий! — упівголоса наказав Василь.

Рій козацьких стріл вдарив у груди зайдам. За ним другий, третій... Повалилися на землю мертві, зойкнули поранені, позадкували в очерети живі.

Татари відповіли зливою стріл. Очеретяні кулі аж застрибали від них. Воронівці миттю припали обличчями до торф'яника. Вони вирішили перечекати, доки ворог вгамується, перш ніж підводити голови. Проте стріли безупинно висвистували над ними.

— Схоже, нам тут робити нічого, — вирішив Василь. — Треба переходити на інше місце. За мною!

Воронівці поповзли в протилежний від ординців бік острівця, затим подолали нешироку протоку вплав, бо, хоча води було по коліна, під нею зачаїлася глевка безодня...

Татари ще довго обстрілювали безлюдний острівець. Тоді шаблями накосили побільше очерету, зв'язали його в кулі і, вкладаючи перед собою, поодинці перебралися на острівець. Таким же робом подолали й протоку за ним. І знову заглибилися в очерети. Тонкий шар коріння не витримував ваги

тіла, і ординці раз по раз провалювалися в глевку смердючу багнуку. Звідусіль долинали прокльони й волення про допомогу. Зрештою ординці почали думати не про зустріч з козаками — вони мріяли про тверду і звичну землю...

Нараз до них озвалися татарською мовою:

— Ходіть сюди! Тут сухо!

Радісно заволали татари і один поперед одного кинулися на той голос. Невдовзі бігти стало легше, а потім у шпарці промайнула весела сонячна галявина. Вихопилися на неї ординці щільним натовпом — і знову в них полетіли рої козацьких стріл. То Швайка, зібравши з пів сотні братчиків, погукав зайд і влаштував їм «теплу» зустріч.

Та все ж відбилися ординці, відігнали козаків углиб плавнів, хоч і втратили майже половину своїх товаришів.

Затим, трохи перепочивши на суходолі, вирушили далі. Тільки тепер посувалися вони набагато обережніше. І, коли почули ще один вигук, не гаючись, випустили в той бік сотні стріл. Їм у відповідь прилетіло не менше. Майже з пів години тривала перестрілка, аж доки ординці втямили, що цього разу билися зі своїми.

І в цей час, собі на лихо, з'явився перед їхніми очима Тишкевич.

Йому вдалося вибратися з тої страшної веремії, що зчинилася біля розібраної гатки. Якимось дивом його відкинуло убік — туди, де чистої води було трохи більше. Звиваючись вужем, ніким не помічений, випірнув він межі куців рогози і втік подалі від бойовиська. Зрештою втратив напрямок, втратив відчуття часу. Лише злякано завмирав, коли до нього долинав шурхіт чи українське слово. Тому аж знетямився з радощів, коли почув мову ординську. Кинувся на неї, та, побачивши зведені в його бік десятки луків, вигукнув:

— Я ваш! Тишкевич я!

І більше нічого сказати не встиг. Кілька стріл вп'ялося в нього, і Тишкевич звалився в трясовину.

А от Грицик із Саньком почувалися найнещаснішими у світі. Щоправда, Санькові було трохи легше.

Він перев'язував поранених, зашіптував болі, поїв зіллям. (...)

— Саньку, чуєш, хтось іде до нас! — гукнув він [Грицик]. — Мабуть, дід повертаються!

Проте замість діда Кібчика з очеретів вийшло четверо татар. Не вийшли, а вивалилися, висолопивши язики. Були вони готові до всього, навіть до козацьких шабель, аби лиш вибратися з жажнючих очеретів. Проте замість козаків побачили вони картину, якій і самі не повірили: затишна галявина, на галявині — два хлопчики і бугай, що мирно жує вічну свою жуйку...

— Татари! — вихопилося у Грицика.

Один із козаків, над якими клопотався Санько, підвівся і потягся до шаблі. Блаженні посмішки сповзли з татарських облич. Прибульці вихопили зброю і рушили вперед.

— Заворожи їх, Саньку! — заволав Грицик. Його власна шабелька, що невідомо як опинилася в руках, здалася йому іграшкою перед кривими ординськими блискавками.

Санько втупився в прибульців. Вуста шепотіли слова ворожби, а в голові невідомо звідки спливли слова діда Кудьми, сказані колись: «Ворожба, дитино, діє на тих, хто тебе слухає. А в битві, коли ніхто нікого не слухає...»

Здається, мав дід рацію. Хоч би зупинився хтось, хоч би повернув назад. Ні, йдуть, як і раніше. Один уже за три кроки від Грицика...

І тут рудою блискавкою промайнув бугай Петрик. За мить тіло переднього прибульця ганчіркою загойдалося на його рогах. Затим грудкою злетів у повітря другий бусурмен. Третій встиг змахнути шаблею — і з-під шкіри Петрика бризнула кров. Проте що та шабля Петрикові? Один стрибок — і вона вже валялася в траві, а Петрик з ревінням топтав непорушене тіло її власника.

Четвертий ординець залементував і кинувся навтьоки. Проте не туди, звідкіля прийшов. Нажахані очі бачили лише блакитне плесо, а за ним — рятівні очерети, де можна сховатися від цієї рогатої потвори...

З розгону стрибонув ординець у бездонну трясовину за мить до того, як Петрик мав підняти його на роги. Але не втримався й бугай. Високо в повітря злетіли бризки, хлюпнула на берег хвиля, хмари намулу заклубочилися поверхнею... За хвилину все стихло.

(...) Човни вже приставали до острова.

— Хлопці, ховайтеся у воронівському курені! — гукав дід Кібчик і посилав у нападників стрілу за стрілою. — До воронівського куреня дибайте!

Хотіли діди запитати, чому треба ховатися саме у воронівському курені, проте на запитання не було часу — татари вже вистрибували на берег. Задкуючи, діди стрілами стримували татар і поодинці щезали за дверима воронівського куреня. Останнім ускочив дід Кібчик.

— Добре, що в них луки намокли, — сказав відсапуючись. — Бо вже лежали б ми всі під дверима. Ану, хлопці, до бійниць!

Крізь маленькі віконця бійниці було видно, як обережно, півколом, підкрадалися до куреня татари. Схоже, дід Кібчик мав рацію, бо ординські стріли летіли куди завгодно. Зате діди стріляли так, як ніколи до цього. То один, то інший нападник, вихоплюючись з-за дерева, падав лицем у землю.

— Молодці, хлопці! — кричав дід Кібчик. — Покажемо нечестивцям, де раки зимують!

Нараз татар не стало видно. Мабуть, радилися, сховавшись за кущами. Зненацька звідтіля вилетіла стріла із запаленим клоччям і впала на очеретяний дах. За нею друга, третя... Незабаром війнуло жаром, їдкий дим почав вичавлювати сльози з очей.

— Тримаймося, браття! — підбадьорював дід товаришів. — Тримаймося до останнього!

А коли в курені стало нічим дихати, дід скликав усіх до задньої стіни і почав гарячково відкидати від неї всілякий мотлох. Незабаром у стіні зачорніла дірка. Під нею погойдувалася вода.

— Пірняйте якомога далі і беріть ліворуч, — сказав дід. — Там лози такі, що татари повік не знайдуть!

І, тримаючи лука високо над головою, перший ступив у воду.

Татари з-за кущів спостерігали, як горить край берега курінь з дідами.

— Пильнуйте за дверима, — звелів старший. — Вбивати всіх! У полон не брати!

Проте з дверей ніхто не виходив. Незабаром дах завалився.

Ординці кинулися до інших куренів. Проте з лоз їм у груди ринув град стріл. То стріляли ті ж самі діди.

Незабаром надбіг з хлопцями всюдисущий Швайка, котрий побачив дим на острові. З татарами було покінчено.

А бій у плавнях не вщухав. Хтось із татарських тисяцьких у шалі наказав палити плавні. Та хіба ж можна було це зробити, коли поряд з однією торішньою очеретиною росли три зелені, що й не думали розгорятися? Тільки й того досяг тисяцький, що від ядучого диму стало менше комарів.

Зате інші загони, відчувши запах диму, подумали, що на них от-от налетить вогненний пал, і кинулися в той бік, де, на їхню думку, мав бути твердий берег. Проте де був той берег, мало хто з них міг визначити. А ті, кому врешті-решт пощастило вибратися, нізащо не хотіли повертатися назад у плавні. Лютували старшини на березі, зносили найнепокірнішим голови, проте нічого домогтися не могли. Страшний гнів Саїд-мурзи, проте плавні з невидимими козаками були набагато страшніші...

Будь уважним / уважною до слова

Берест — листяне дерево з коричнево-сірою корою й овальними, на кінці загостреними листками, яке використовують для живоплотів та захисних лісонасаджень.

Гатка — настил із дерева, хмизу тощо для проїзду через болото.

Гандж — вада.

Мочар — багно.

Гяур — у татар — назва іновірця.

Поміркуй над прочитаним

1. Хто з козаків спланував бій із татарами у плавнях?
2. Чим був незадоволений Швайка?
3. Як аргументували козаки відсторонення Швайки від бою?
4. Чому автор назвав Пилипа Швайку всюдисущим?
5. Назви епізоди, із яких складається розділ.
6. На прикладі розділу доведи тезу, що на боротьбу з ворогами України піднявся весь народ.
7. Чим займалися під час бою з татарами Санько і Грицик? Які риси характеру вони виявили?
8. Постав до прочитаних розділів повісті по **два** запитання різного виду. Дай усно відповіді на них.

Домашнє завдання

1. Доповни «хмарки слів» із рисами характеру та особливостями поведінки героїв. Назви події, які їх підтверджують.
2. Прочитай розділ «Джури вирушають у дорогу».

Джури вирушають у дорогу

— Отепер можеш радіти, — сказав дід Кібчик Левкові Зарному. — Чому мовчиш?

— А що ж тут радіти? — хрипко озвався Левко. — Майже всі хлопці в плавнях залишилися.

— Як це трапилося? — по довгій паузі запитав дід.

— Та як... Робили, як ви нам веліли: викурять татари з одного острівця — перебираємось тихцем на інший. От ми тричі й перебиралися. Кожен по десятку, а то й більше ординців уклав... А на четвертому зіткнулися з ними. Вони ще раніше туди дісталися. (...)

Дід Кібчик мимоволі зиркнув туди, де під кущами стогнали поранені.

— Немає правди в цьому світі, — поскаржився він. — Такі молоді хлопці — і гинуть. А такі шкарбани, як я, чомусь тримаються.

Два дні після битви бродили козаки у плавнях. Шукали тих, хто, може, ще подавав ознаки життя. Проте таких було мало.

Десь навіки залишився в очеретах Остап Коцюба, нащадок останнього великокняжого дружинника. Разом з ним полягло й двісті його товаришів, що захищали найближчі підступи до козацького острова. Жоден із них не повернувся. Але й ординці не пройшли.

Не було й Мацика з товаришами. На відміну від воронівців, вони ще не звикли до плавнів, тож боялися трясовини не менше, ніж татари. Тому й вирішили не переходити з одного острівця на інший, а закріпитися на одному. Там вони й билися, обклавшись очеретяними кулями. Билися, аж доки ординці підпалили кулі. Так і згоріли живцем Мацикові товариші, віддавши перевагу вогню перед трясовиною.

— А куди ж дивився Мацик? — гарячкував перев'язаний з голови до ніг Вирвизуб. — Він уже ж ніби звик до плавнів. Чому не вмовив хлопців перебиратися на інший острів?

— Мабуть, загинув серед перших, — висловив здогад Швайка.

Вирвизуб теж втратив майже всіх братчиків. Але вони не дозволили ординцям зайти за спину Остаповим сотням.

Де саме бився Швайка — ніхто не знав. Проте кожен із козаків стверджував, що в найскрутніші хвилини поряд з ним був саме Швайка.

Живими лишилися близько чотирьох сотень козаків. Та й то більша частина з них поки що не могла рухатися.

— Не доведи Господь, татарва знову наскочить, — бідкався Вирвизуб. — Як тоді будемо боронитися?

— Не наскочить, — заспокоїв його Швайка, котрий тільки-но повернувся зі степу. — Навпаки, вони бояться, щоб ми цього не зробили.

Санько з Грициком ходили набурмосені і навіть не дивилися на діда Кібчика зі Швайкою.

— Ич, понадувалися, як жабенята перед дощем, — кепкував із них Вирвизуб. — Вони вам, діду, цього не пробачать. Як тільки візьмуть віжки в руки — вас першого потурять із плавнів.

— Дай-но Боже, — посміхався дід Кібчик. — Хай збудують мені хатку десь неподалік, покличу я небогу Мокрину та й будемо удвох хазяйнувати... А ви приходитимете до нас на вареники.

— Е, щось ви, діду, не того... — заперечив Вирвизуб. — Ви ж нещодавно були проти того, щоб жінки хазяйнували на острові.

— Та я ж не про козацький острів кажу, — заперечив дід Кібчик. — Я плавні маю на увазі. Оно, коли ми ще молодими стояли за канівськими засіками, то неподалік і сім'ї деяких наших братчиків жили. Наскочать татари — жінки з дітьми в лози біжать, а братчики — до засіків. Відіб'ємося — знову сім'ями живуть.

— Чом же ви там не залишилися? — запитав Вирвизуб.

— Чому ж не залишилися? — заперечив дід Кібчик. — Залишилися. Там і досі ті сім'ї живуть. Тільки ж ми за Хаджі Гірея трохи замирилися з татарами, тож і розійшлися по домівках. А тепер, бач, знову орда сказала... То от я й думаю — чом би й тут такого не запровадити?

— Еге ж, тут нашим є де розвернутися, — згодився Вирвизуб. — Тут багато таких місць, що не тільки татари, а й комарі не знайдуть.

— Отепер люд уже посуне в плавні валом, — вів своєї дід Кібчик. — От збереться нас тисяч зо п'ять — тоді найближчі орди нас як вогню боятимуться. А стане тисяч із п'ятнадцять — тоді й далекі будуть не страшні...

— А я от про що думаю, діду, — втрутився Швайка. — Схоже, Остап мав-таки рацію. Татари обійдуть нас стороною — і спробуй поганятися за ними. Ні, треба придивитися до його Хортиці. Плавні там не згірші тутешніх, а острів куди кращий.

— Це правда, — згодився дід Кібчик. — Наші предки там завжди зупинялися, коли рушали на турків.

— Атож. І головне — татари як на долоні. Не встигнуть і висунутися з Перекопу — а ми вже їм у бік цілимося. А коли що — можемо й до Криму увірватися, розквитатися за всі грабунки.

— Воно, буцім, і гарно, — почухав потилицю Вирвизуб. — Звісно, будемо їм як кістка в горлянці. Тільки ж тоді важко нам буде — вони всією силою наваляться.

— Нічого, — заспокоїв його дід Кібчик. — Міцні будемо — не здолають. А поки годі про це. Треба степ стерегти. А то ж раптом вилетить орда з-за Перекопу — а ми тут боки відлежуємо.

— Ваша правда, — погодився Швайка.

Він уже був зодягнений для далекої дороги. Сакви були повні татарського одягу, вірний Вітрик нетерпляче бив копитом у землю, та й Барвінок частенько позирав туди, звідкіля повівав сухий степовий вітер.

— Сам їдеш? — запитав дід Кібчик.

— Та ні, — відказав Швайка. — На цей раз гадаю і джурів прихопити із собою.

— Що, заворожив тебе Санько, га? — посміхнувся Вирвизуб.

— Хтозна. Але що той, що інший — хлопці моторні, тямуці і на татарчат схожі. Тож ніхто до них особливо не придивлятиметься. А коли й спитає хтось, то татарською мовою завжди можуть відповісти... Звісно, хапатися за шаблі поки

що їм не дозволю, проте гасати степом та козацької справи навчатися — саме час.

— Отже, на Хортицю, — дід Кібчик задивився на козаків, що з криками та сміхом тягли невода. — А далі куди?

— Коли все буде гаразд, думаю на море поглянути. Є там таке селище — Хаджибей, чи Коцюбіїв, як предки його називали. Наш Остап казав, що він саме звідтіля родом.

— І прізвище в нього теж Коцюба, — нагадав Вирвизуб. — То чи, бува, не нащадок він того Коцюби, від якого пішло селище? Ти спитай там, коли випаде нагода.

— Поспитаю, — запевнив Швайка. — Заодно довідаюсь, чим дихає тамтешній люд, — і назад. Сюди.

Швайка з джурами виїхав у дорогу надвечір. Далека вона стане їм чи близька — ніхто не знав. Спокійна чи небезпечна — теж ніхто не відав. Тож козаки стояли й дивилися їм услід, аж доки Швайка з джурами щезли за древньою могилою.

Будь уважним / уважною до слова

Хаджибей, Коцюбіїв — поселення на півдні України, засноване козаками. Перша письмова згадка про Хаджибей належить до 1415 р. Нині — місто Одеса.

Поміркуй над прочитаним

1. Розділ «Джури вирушають у дорогу» описує найнапруженішу подію у творі чи завершення конфлікту? Свою думку обґрунтуй.
2. Прочитай речення на підтвердження думки «Козаки своїх у біді не залишають».
3. Назви стратегію, яку козаки завжди застосовували проти ворогів, ведучи бій у плавнях. Прочитай цей уривок.
4. Про який звичай козаків ти дізнався / дізналася із цього розділу? Перекажи його стисло.
5. Прочитай дві думки діда Кібчика про стосунки українців із ворогами: а) *«Тільки ж ми за Хаджі Гірея трохи замирилися з татарами, тож і розійшлися по домівках. А тепер, бач, знову орда казилася»*; б) *«Міцні будемо — не здолають»*. Як треба поводитися з ворогами України? Чи допоможуть поступки ворогові досягнути миру?

6. Чи актуальні міркування діда Кібчика нині? Наведи приклади із сучасної історії.
7. Як характеризують Швайку слова «кожен із козаків стверджував, що в найскрутніші хвилини поряд з ним був саме Швайка»?
8. Постав до прочитаних розділів повісті по **два** запитання різних видів. Дай усно відповіді на них.
9. Визнач тему та ідею твору.
10. Чого навчає тебе повість В. Рутківського?
11. Поясни позицію автора у творі. Що ти можеш сказати про його переконання?

Домашнє завдання

1. Скориставшись «хмарками слів», розкажи про одного з героїв повісті — козака Швайку, Санька або Грицика (на вибір).
2. У робочому зошиті запиши докази до тези, що козаки зло й кривду поборювали правдою та справедливими справами.

Ти — творча особистість

Кожна доба української історії відкривала своїх національних героїв. Багато їх з'явилося під час війни, розпочатої віроломним нападом Росії на Україну 20 лютого 2014 р.

Поспілкуйся з рідними/знайомими, які захищали/захищають нашу Батьківщину. Одну з їхніх розповідей запиши у формі оповідання.

Оформи обкладинку до своєї роботи.

Твої літературні проекти

Випиши з повісті В. Рутківського «Джури козака Швайки» прислів'я. Поясни їх значення. Напиши, яку роль вони відіграють у творі.

Доповни роботу кількома прислів'ями на тему «Козацька звитяга».

Література в колі мистецтв

Перш ніж стати козаком, джура кілька років учився володіти зброєю, бути вправним вершником. А ще він тренував тіло на силу і витривалість, щоб уміти вести бій з багатьма суперниками ногами. Допомагав козакам у цих вправах, як

не дивно це звучить зараз, гопак. Він колись був не танцем, а різновидом бойового мистецтва.

Перейди за посиланням у QR-коді й переглянь гопак у виконанні Національного заслуженого академічного ансамблю танцю України імені Павла Вірського.

vse.ee
/6kl_Gopak

Світлана Дзедзей.

Гопак.
2020

КОЛИ НАВЧАЛЬНИЙ РОЗДІЛ ЗАВЕРШЕНИЙ

Що ж, друже / подруго, завершився четвертий розділ підручника. Настав час з'ясувати, чи все вивчене в ньому ти добре пам'ятаєш.

1. Дай відповідь на ключове запитання розділу: що для тебе означає бути патріотом Батьківщини?
2. Оціни свої досягнення з вивченої теми. У робочому зошиті накресли таблицю за зразком у QR-коді і заповни її. Постав + напроти правильного твердження.

Якщо ти маєш шість і більше відповідей «Дуже впевнено», ти чудово засвоїв/засвоїла тему.

Якщо ти маєш п'ять і більше відповідей «Впевнено» та не менше двох «Дуже впевнено», ти добре засвоїв/засвоїла тему.

Якщо в тебе переважають (п'ять і більше) відповіді «Невпевнено», раджу тобі повторно опрацювати матеріал.

3. Перейди за посиланням у QR-коді і виконай завдання в тестовій формі. Кожна правильна відповідь — 2 бали.

Розділ 5

У чому магія
різдвяних свят?

Навчальний маршрут розділу

Олекса Воропай «Зимові ворожіння»

Богдан Лепкий «Вечір під Святого Андрія»

Галина Пагутяк «Різдво на хуторі»

ПОСІВАННЯ

Завдання від Софії Мудрагелівни

У робочому зошиті накресли таблицю ЗХД. Заповни її першу колонку. Напиши, що ти знаєш про зимові новорічні свята та які твори на цю тему ти читав/читала. У другій колонці напиши, що нового ти хочеш дізнатися, щоб відповісти на ключове запитання розділу. Коли опануєш новий матеріал, заповни третю. Проаналізуй записи другої та третьої колонок. Чи вдалося тобі знайти відповіді на свої запитання? Якщо ні, пошукай їх у мережі Інтернет або звернися за консультацією до вчительки/вчителя.

Софія Мудрагелівна пропонує

Прочитай виразно прислів'я. Якій темі вони присвячені? Свою відповідь обґрунтуй.

На Святвечір і худобина людську мову розуміє.
Як дзвіночки задзвонили — скупі двері зачинили.
І що то ти за людина, що минає колядина?
Різдво йде, коляду веде.

Олекса Воропай

ЗИМОВІ ВОРОЖІННЯ

(Уривок із книги «Звичай нашого народу»)

Дівчата ворожать. Хоч дівчата і самі з «Меланкою» ходять, і парубочу «Меланку» частують вечерею, проте знаходять час поворожити. Ворожать переважно так само, як на Андрія ворожили. Бігають попід вікна слухати, питаються прохожих чоловіків: «Дядьку, як вас звати?», кидають через хату чоботи — куди впаде чобіт носком, туди й заміж вийде... Перелічують кілки в плоті: «удівець, молодець...». Дівчата-гуцулки зав'язують собі очі хусткою і навпомацки лічать кілля в плоті до дев'яти. Дев'ятий перев'язують хустинкою

і ранком дивляться: рівний, гарний — наречений такий буде, а як кривий, горбатий, то й доля крива!.. На Гуцульщині ще годують kota варениками, як на Андрія пса годували, щоб довідатись: «Котра з нас перша заміж піде?» На Слобожанщині дівчата розкладають опівночі вогнище на березі річки, на льоду прорубують ополонку і чекають, щоб добре розгорівся вогонь. Коли вогнище розгорілось, кожна з дівчат бере тліючу головню і кидає її в ополонку: затріщить вогонь на воді — за багатого заміж піде, тільки пшикне головня і тріску не видасть — за бідного! Дівки-чарівниці в цю ніч збирають «дивацьке» зілля нечуйвітер. Хто його знайде, — а росте воно в таких місцях, що тільки чарівниці знають, — той може зробитися нечуваним і небаченим...

Будь уважним / уважною до слова

На Андрія — на 13 грудня припадає християнське свято на честь святого Андрія Первозваного. За народними віруваннями, він сприяє щасливим шлюбом. Основні елементи свята — ворожіння дівчат про заміжжя.

Анастасія Альохіна. Маланка. 2019

Поміркуй над прочитаним

1. Про яку пору року йдеться у фрагменті? Знайди підтвердження своєї думки в уривку.
2. У робочому зошиті створи інтелектуальну карту про традиційні українські ворожіння взимку.
3. Спираючись на інтелектуальну карту, усно перекажи, як дівчата ворожили під час новорічних свят.
4. Чому для дівчат було важливо дізнатися про своє подружжя? Як про це сказано в тексті?
5. Постав по **одному** запитанню різного виду до уривку і дай відповіді на них.
6. Які прислів'я, наведені на початку розділу, відповідають уривку з твору О. Воропая?

Домашнє завдання (на вибір)

1. Підготуй повідомлення про традиції та обряди на свято Маланки.
2. О. Воропай писав: *«В усіх народів світу існує повір'я, що той, хто забув звичаї своїх батьків, карається людьми і Богом. Він блукає по світі, як блудний син, і ніде не може знайти собі притулку та пристановища, бо він загублений для свого народу»*. Підготуй повідомлення про звичаї і традиції своєї родини. Можеш створити колаж із сімейними світлинами.

Богдан Лепкий

ВЕЧІР ПІД СВЯТОГО АНДРІЯ

(фрагмент із повісті «Казка мого життя»)

В хаті — тільки я, а на подвір'ї — пастух Федь. Але я не мужчина, лиш дитина, а пастух Федь подобав більше на медведя, ніж на мужчину: сутулуватий, з малими очима й великою губою, на плечах заяложений кожух, на голові вилиняла шапка. До нього належали корови і страшний пес Неро, до котрого, крім Василя, ніхто на десять кроків не мав права підійти.

Поза Нером і коровами, та ще поза їжаком у стайні, Федь нічим не цікавився, нинішнім вечором Святого Андрея

також ні. Він приніс із возівні довгий низький ослін, а як стануть ворожити, то мав припровадити до балабухів Нера, але на ланцюгу, безумовно, лиш на ланцюгу, бо Нерові вірити не можна.

Балабухи пекла стара кухарка Марта, а пекла їх з приговорами за старосвітськими звичаями. Як були готові і вистуджені, бо псові гарячого не вільно давати їсти, то покладено їх на ослін посередині кімнати й почались наради, як їх значити, поазбучно чи хронологічно, цебто по іменах панночок чи по їх віку. А панночок тих було п'ять: три домашні, а дві сусідські. Та ще

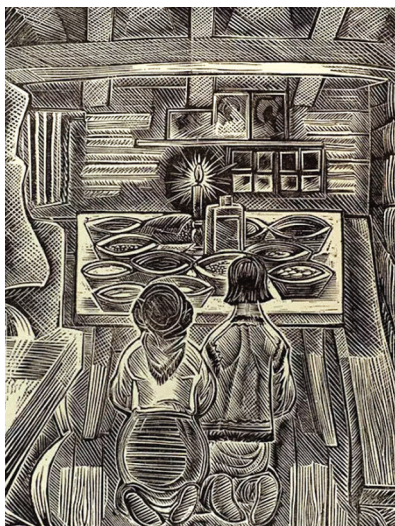
була тета Олеся з Лісник, що мала нині ночувати, бо під вечір звіялася завіруха, а вона некріпкого здоров'я. Тета Олеся й рішила, що балабухи не будуть значені ані по літах панночок, ані по їх іменах, а лише всуміш. Тільки треба собі добре з'явити, що перший — Дзюні, другий — Адзі і т. д.

Затямили: Марта з порога гукнула на Федя, і за хвилину влетів страшний пес Неро, видзвонюючи грубезним ланцюгом, таким, як гальмуються вози зі снопами. За Нером вкотився Федь. Він ледве тримався на ногах, бо Неро тягнув його з непереможною силою за собою. Жінота, як побачила Нера, зчинила нестяменний крик, вискакуючи на стіл та на креденс.

Неро, що ніколи не бачив кімнат і не чув такого дівочого крику, на хвилину здурнів. Стояв з виваленим язиком і вертів хвостом на знак свого вдоволення, а тоді кинувся до балабухів, але так напрасно й безцеремонно, що перевернув ослін і балабухи поскидав на підлогу, а що лиш із підлоги поз'їдав їх скоро-скоро, всі до одного.

Котрій перший попався у його пащу, годі було вгадати. Ворожба, значить, не вдалася, і невдоволений Федь відпровадив зараз-таки нечемного Нера до його буди.

Не можна сказати, щоб і друга ворожба випала блискуче. Панночки виливали розтоплений віск з пательні у мосяж-

Георгій Якутович.

Під Різдво. 1965

ну мийницю на зимну воду, але ні одній нічого певного не вилилося. На однім кружку було щось буцім рутяний вінок, а буцім тюрбан на голові Роксолани на образі, що висів у другім покою. На другім кружку було щось буцім санки, а буцім тачки — і вгадай з того, чи щось буде в літі, чи в зимі? Так усім п'ятьом.

І з калатанням ложками по паркані та з наслухування, звідкіля пси відізвуться, нічого певного не вийшло. Пси, схвильовані появою смачних балабухів, виявляли по всіх сторонах світа свою радість, а трахкіт ложок глушив сильний вітер.

Ще найкраще вдалося з «ціжемками», себто з п'ятьма черевиками з лівих ніг п'ятьох панночок. Їх укладали від печі до порога, а потім переставляли так, що врешті один опинився за порогом. «Ах! Адзя, Адзя!» — залунало в кімнаті, і засоромлена панночка Адзя ледве вихопилась цілою з обіймів товаришок, бо вона то перша мала «вийти замуж».

Марта принесла чай і свіжі пампушки, начинювані рожею, рум'яні, з біленькими обручками. Розкіш, а не пампушки. Чай був також знаменитий, правдивий китайський, його переносив через границю старий пачкар Буга. Домашні панночки раз у раз припрошували гостей, і пампушки миналися доволі скоро.

— Андрій, Андрій, — почала тета Олеся, — і вже по Андрію!

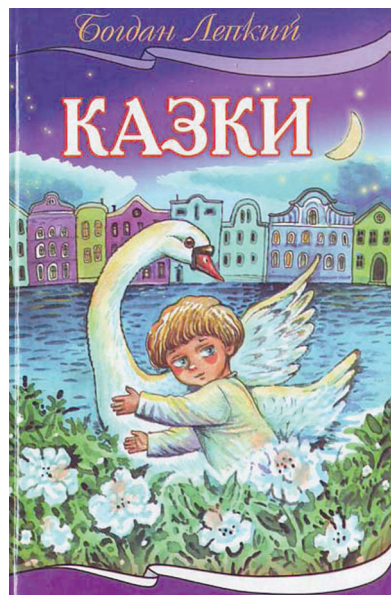
— По андріївських вечорницях, — поправила котрась із дівчат.

— А незабаром прийде Святий вечір, — потішала друга.

— І голодна кутя, — додала третя. Тета Олеся зітхнула.

— Так воно, так. Все йде, все минає, і краю немає. Але в дійсності нинішні вечорниці ще не скінчені.

— Як то ні? — пролунало питання з кількох рум'яних уст.

Обкладинка збірки казок Б. Лепкого, що вийшла друком у видавництві «Школа» у 2007 р.

— А так, бо ще опівночі з дзеркала ворожать, але це вже, так сказати, ворожба грішна.

— Чому?

— А пригадайте собі, як воно є в Шевченковій «Тополі»: «Не питайте свою долю, само серце знає, кого любить...» Я нікому не раджу ворожити з дзеркала опівночі поміж двома горючими свічками. (...)

Тому-то я кажу, що така ворожба — це гріх. І най Бог боронить, щоби з вас котра зважилася на таке діло.

— А правда воно, тітусю?

— А невже ми знаємо, діти, що правда, а що ні?

Шафковий годинник тікав, поліна в печі тріщали, вітер за вікнами шумів, гудів, реготався.

Будь уважним / уважною до слова

Балабуха — невелика булочка (діалектне).

Креденс — буфет для посуду (застаріле).

Мосяжний — латунний, тобто виготовлений із металу, що містить сплав міді з цинком, іноді з домішками інших металів.

Рожа — мальва, рослина з високим стеблом та великими яскравими, квітками різних кольорів.

Пачкар — контрабандист.

Вечорниці — вечірні зібрання молоді в селі, на яких у будні поряд із розвагами виконували певну роботу, а в святкові дні влаштовували гуляння.

Поміркуй над прочитаним

1. Постав по **одному** запитанню різного виду та дай відповідь на них.
2. Від чийого імені ведеться оповідь? Що ти можеш сказати про нього (ім'я, вік, у якій сім'ї зростає, характер тощо)?
3. Чому автор вибрав оповідь від першої особи? Чи можна стверджувати, що автор і оповідач — та сама особа? Чому ти так думаєш?
4. Як оповідач сприймає ритуали ворожіння (вони його смішать, лякають, викликають бажання взяти в них участь тощо)? Як це його характеризує?
5. Які почуття, на твою думку, переживали панночки під час ворожіння? Свою відповідь аргументуй.

6. Прочитай описи приміщення, у якому відбувається дія. На які художні деталі автор звертає увагу читача? Як вони характеризують родину?
7. Які ворожіння спробували панночки у вечір проти Святого Андрія? Намалюй інтелектуальну карту та перекажи за нею цю частину твору.
8. Порівняй уривок із твору О. Воропая та фрагмент твору Б. Лепкого. Які ворожіння згадані в обох текстах? Відповідаючи, користуйся інтелектуальними картами до творів.
9. Прочитай фінальну фразу цього фрагмента. Який настрій в оповідача вона створює? А в тебе?
10. Які цінності родини виявляються під час святкування дня Святого Андрія? Назви **не менше трьох**.
11. Яка головна думка фрагмента?
12. Які прислів'я, наведені на початку розділу, відповідають фрагменту з твору Б. Лепкого?

Домашнє завдання

1. Перекажи фрагмент твору Б. Лепкого стисло (чотири-п'ять речень).
2. Добери або намалюй ілюстрацію до одного з епізодів із твору Б. Лепкого і поясни, як вона допомагає краще зрозуміти художній текст.
3. Постав по **одному** запитанню різного виду до твору та дай відповіді на них.

Галина Пагутяк

РІЗДВО НА ХУТОРІ

Казка

1

У Діда й Баби на хуторі не було ні інтернету, ні телевізора, але вони добре знали, коли настане Різдво, бо напередодні на небі з'являється Різдвяна Зірка. Хутір був трохи далеченько від села, там, у Катрусиній крамниці, вони теж могли дізнатися всіякі новини, у тому числі й оцю. Влітку й восени до крамниці ходила Баба, а восени і взимку — Дід. Купували там оселедець, кільку,

цукерки, нитки, сіль, сірники та все, що душа забажає. А на господарці мали вони корівку Параню, песика Дуная, kota Мурчика, з десяток курочок і три вулики. Часом, коли було нудно, Дід просив Бабу почитати йому українські народні казки. Він і сам умів читати, але з бабиних уст вони виходили солодшими. Найбільше любив Дід казку про летючий корабель. Літаки часом пролітали над їхнім хутором, але дуже високо. Натомість летючий корабель уві сні пролітав, ледь не торкаючись вишень і яблунь, і оминав вершок дуже високої груші. Вітрила на ньому були шовкові, блакитні, щогли срібні, а сам корабель був як на малюнку в книжці — у вигляді птаха. І в тому кораблі стояв малий хлопчик з білими кучериками і махав Діду рукою. А Дід — йому.

Того ранку Баба послала Діда до крамниці за цукерками, бо ж завтра прийдуть колядники. Сільські діти любили провідувати їх на хуторі, в маленькій хатинці, де ялинка була підвішена до сволака, а господарі ще й могли навчити давніх колядок. Снігом цього року хіба притрусило, день був ясний, і Дід збирався купити, крім цукерок, ще й ковбаски — собі та котику з песиком. Без песика Дуная він ніколи не ходив до крамниці. Той би йому ніколи не пробачив. Кіт Мурчик був одної масті з Дунаєм — обидва чорно-білі. Провівши до хвіртки Діда з песиком, Мурчик побіг до хати грітися і взявся пильнувати тісто на пампухи, щоб нікуди не втекло.

— Ох і холодно! — пожалівся він Бабі.

— Та хіба ж то холод? — відповіла Баба, заправляючи кутю маком. — От раніше були холоди! А тепер так собі — холодець.

При слові холодець кіт облизався і зауважив:

— А чи не час подивитися, може, наш холодець вже зварився?

— Щойно дивилась. А мак не побілів — погано Дід старався.

— Та ви самі казали, що досить терти.

— Диви, як то ти все помічаєш!

— Така моя робота, — скромно муркнув кіт, вмощуючись зручніше на лежанці.

— Добре котом бути.

— То вашим з Дідом котом бути добре, а не всі ж такі, як там кажуть, милосердні до нашого Божого сотворіння.

— Не підлизуйся, котусю, бо пішлю зараз до стодоли на інспекцію.

— Ліпше до комори. Може, туди всі хутірські миші позбігалися на сальце та м'ясце.

— Зараз дістанеш від мене, розумнику!

— Бабусю, а там на ялинці мала бути сова. Де вона ділася?

— Невже забув? Ти ж її розбив торік.

— То не я!

А може, і я, подумав про себе Мурчик. То так давно було. Але якби я був битий, то би запам'ятав.

Дід з Дунаєм йшли рівненькою підмерзлою дорогою до села. Йти було десь з добрих пів години, і селом до крамниці ще стільки. Замало снігу, відзначив Дід, от колись як нападає, то по саму стріху. Песик тим часом читав сліди на дорозі. Машина одна, легкова, так. Лис, певно, мишкував на полі, де скирта, то перебіг дорогу пару раз, аби заплутати сліди. Заець скочив. А найбільше було воронячих лап. І тут він помітив слід босої людської ноги, маленької, і завмер на місці.

— Дунаю, ходи скорше, бо Катруся піде на обід!

— Потім, — вирішив песик, наздоганяючи і переганяючи Діда.

Дід добре знав, що казав. Бо поки привітається з усіма та побалакає, бо як же без того, вже й обід настане. А ще корові треба січки нарізати на завтра і пампухи пекти, бо то дідова робота — виймати пампухи з розтопленого смальцю дів'явою ложкою.

Катруся стріла його привітно, коло маленької ялиночки на прилавку, і не гнівалася, що вже почався обід. Погладила песика і вщипнула йому кавальчик ліверної ковбаски.

— Я тойво, Катрусю, тобі грушок сушених приніс. І меду. Ти вже скажи онукам, аби багато завтра в тіліфоні не сиділи, а прийшли до діда й баби на хутір. Добре? І най іншим перекажуть дітиськам, бо торік щось мало було.

— Бо мало дітей, дідуню. Школу, певно, закриють на другий рік. Не буде кому до мене бігати на перерві за пиріжками з повидлом. Але не переживайте, з міста поприїжджають, я скажу, бо де ще вони такої коляди почують, як від вас.

Онуки на телефон записали, то я аж плакала — так душевно... А то вам від мене плетена булка, ще тепла, щойно привезли.

Дунай по дорозі вже забув про слід, а коли побачив, то знову здивувався.

— Діду, діду! — вигукнув песик. — А хіба людям не зимно по снігу босими ходити?

Дід глянув на свої ноги, взуті в добрі солдатські черевики, що син із фронту привіз.

— А чого ти питаєш?

Але Дунай вже знайшов другий босий слід, а далі кинувся в поле за третім і зупинився перед дупластою вербою, що виросла колись із кілка огорожі, загавкав і заметляв хвостом.

2

— Дивися, Марусю, кого я знайшов у дуплі верби! — увірвався Дід до хати.

Він був у самому светрі, а в руках тримав загорнутого в кожух хлопчика, років семи, з білими кучериками і синіми очима.

Баба вже звикла до дідових чудасій, бо той щиро вірив у летючий корабель і, як тільки випадала нагода, визирав його з неба.

— Господи, де ти взяв дитя, чоловіче?

— То я знайшов! — похвалився пес, що увірвався слідом за Дідом. — У дуплі верби! Дід його у сні бачив!

— Так-так, — підтвердив Дід. — Забув, що нині мені снівся летючий корабель, тільки з білими вітрилами. Певно, хлопець звідти випав.

Він поклав кожух на ліжку і розгорнув. Хлопчик був у самій сорочці й штанцях. І босий!

— Не бійся, синку, доброїшої, ніж наша Баба, на світі не знайдеш!

— Що ти мелеш? Як когось дитині боятися, то тебе! То ж чийсь дитя, десь мама його шукає. Зараз ми тебе зігріємо, дитинко. Під перину клади, скоренько, а я налию узвару, він ще гарячий.

Кіт, побачивши дитину, негайно запропонував:

— Перини замало. Я його теж буду гріти!

І поліз під перину.

Хлопчик виглядав наляканим і дивився довкола так, ніби ніколи не був у селянській хаті.

— Слухай, Марусю, я наших дітей знаю, то не з села. І дивися, яка сорочка в нього, чи не шовкова. Добре, що ми з Дунаєм нагодилися, а то б замерз у дуплі. А звідки він явився, потім будемо питати-розпитувати. Хай зігріється та одпочине.

— Та я не змерз! — сказав хлопчик.

— Змерз, змерз, — запевнив кіт, тягнучи на себе перину, бо хотів поспати. — Полеж трохи. Я тобі колискову промуркаю.

— То у вас так заведено?

— Ага.

Невдовзі малий заснув і якимось за роботою Дід з Бабою забули про нього. Взялися пекти пампухи з вишнею і маком, розлили холодець по мисках, а далі Дід, помолившись, пішов по сніп, що звався дідухом. Баба тим часом причепурилась і сплакнула.

Пес зарився у соломку під столом, що її послали за такої okazji, й похропував.

Наближалася Свята вечеря, коли ніхто не повинен лишатися без даху над головою і голодним. Так заведено у нас в Україні.

Знайда прокинувся, коли Дід зашарудів дідухом, а Баба витягла з окропу вареники. Запахло узваром і грибами на всю хату.

— Ну, то чий ти, хлопче? — спитав прямо Дід, коли хлопчик виліз з-під перини. — З Калинівки чи, може, з Дуброви?

— Та ви, діду, самі знаєте звідки.

— Диви, який розумник! Скажімо так, здогадуюсь. А називаєшся як?

— Коли як. Як назвете, так і буде.

— Якимсь же треба тебе кликати?

Дід подумав про себе, що то сон, як летючий корабель. Дуже гарний сон, і прокидатися від нього він не хотів.

— То нехай буде Гриць, так мого тата звали.

— Гриць то й Гриць, раз у вас так заведено, — погодився малий.

— Це називається традиція! Зрозумів?

— Зрозумів. Традиція!

Затим сіли до вечері. Помолились утрюх, і баба запросила:
— Ангели-архангели, просимо вас до вечері.

Бо така була традиція.

Нагодовані кіт і пес сито мружились, поки господарі і знайда вечеряли. Кіт на лежанці, а пес коло печі.

Крізь сон Гриць чув, як баба з дідом сидять рядочком на лаві та колядують стиха. На столі блимає свічка, а у вікні сяє зоря.

3

А на ранок, коли усі поснідали, у вікно постукали, і до хати зайшло семеро дужих дядьків, вбраних, як козаки, з шаблями при боці.

— Христос рождається!

— Славимо Його!

— Люди добрі, ми прийшли по нашого ангелика. Він хотів подивитися, як святкують Рождество Христове. Вибачайте за клопіт. Відпустили ми його, бо дуже просився. Але нам без нього — ніяк.

— Сідайте, люди добрі, поснідайте.

— Се можна, — згодився старший поміж ними. — Я — Стрілець, се мої товариші — Підзираило, Скорохід, Обпивайло, Об'їдайло, Слухайло і Дровоніс. Отаке-от товариство.

— Знаю, знаю! — закивав головою Дід. — Про вас у книжці написано.

— Овва! Навіть у книжці, кажете?

— Чоловіче, що ти мелеш? — штурхнула Баба Діда під бік. — Знов про своє! І не встидно тобі?

— А подивися, стара, у вікно!

Баба подивилась, аж на подвір'ї стоїть правдивий корабель зі срібними щоглами і білими шовковими вітрилами, а на найвищій щоглі — зірка віфлеємська сяє.

— Е! — махнула вона рукою і перехрестилась. — Усе одно ніхто не повірить!

Гості стали прощатись. А хлопчик спитав:

— Можна я знову до вас на Різдво прийду?

— І на Великдень, синочку! Я тебе навчу писанки писати, — пригорнула його до себе Баба.

— Може, маєте якісь побажання? — спитав старший. — Бо годилося б чимось віддячити за клопіт та за гостину.

— Добрим людям ми завжди раді, — вклонився Дід. — А політати б оце над хутором я б не відмовився. З Марусею, ясна річ.

— Та щоб я на старості літ літала? Я почекаю на землі, може, будеш падати, то хто ж тебе, літуна, спіймає.

Вийшли всі надвір, навіть Мурко з Дунаєм, подивитись, як Дід буде літати. Дужі хлопці підсадили його у корабель. Ох і політав же він гарно! Як птах якийсь. І раз, і другий облетів корабель довкола хутора, рівнесенько, тихесенько, тільки над грушею мусив піднятись вище, бо дуже вже висока була груша.

— А де ж діти Ваші, Діду? — спитав Дровоніс, той, що з деревини армію вмів шикувати.

— Пропав мій син на війні. Вже два роки не маємо звістки, — зітхнув Дід. — Ми й шукати їздили — нема. Ні на землі, ні під землею.

— З бусурманами воює?

— Можна й так сказати.

— Ми пошукаємо Вашого сина, Діду. Тільки підкажіть, який він.

— Зараз покажу.

Корабель спустився на подвір'я так само нечутно, як і злетів.

— Марусю, а покажи-но знимку нашого Гриця. Ті люди його пошукають.

Баба витягла з-за пазухи фото.

— Добре, — кивнув старший. — Знайдемо! Визволимо! Доставимо! А нам час рушати, бо вже до вас колядники прямують. Ми не кожному являємось, самі розумієте.

Дужі руки спустили Діда на землю. Корабель злетів і за хвилину зник у зимовому небі, що поволі вкривалось важкими сніговими хмарами.

— Люди можуть не вірити, — мовив Дід до Баби, — аби ти мені вірила, Марусю. Дасть Бог, знайдуть нашого Гриця і визволять його з полону. Такі козаки та щоб не знайшли!

Так і стояли вони коло хати, дивлячись, як дорогою прямує гурточок дітей, а старший Катрусин онук попереду несе на тичці Різдяну зірку.

Будь уважним/уважною до слова

Сволок — балка, яка підтримує стелю в сільських хатах.

Поміркуй над прочитаним

1. Дай відповіді на запитання за Правилком читання № 1. Цитуй уривки з твору на підтвердження своїх думок.
2. Зі скількох головних подій складається твір? Назви їх.
3. Назви другорядні епізоди в казці. Яка їх роль у творі?
4. Що ти дізнався/дізналася про Діда і Бабу? Чому авторка пише ці слова з великої літери?
5. Напередодні Святого вечора *«Дід, помолившись, пішов по сніп, що звався дідухом. Баба тим часом причепурилась і сплакнула»*. У чому причина Бабиного смутку? Підтвердь відповідь цитатою з твору.
6. У робочий зошит випиши цитати, які розповідають про традиції та ритуали, яких дотримуються українці напередодні Різдва. Якщо ти і твої рідні належать до іншої релігійної конфесії, то які свята відзначають у твоїй родині? Яка їх назва? Які ритуали і звичаї визначають їх зміст? Чим вони відрізняються від українських релігійних свят?
7. Казкові герої з летючого корабля кажуть Дідові: *«Ми не кожному являємось, самі розумієте»*. Які якості повинна мати доросла людина, щоб їх побачити?
8. Про яку рису характеру господарів свідчить міркування kota про розбиту ялинкову іграшку: *«То так давно було. Але якби я був битий, то би запам'ятав»*?
9. Прочитай епізод розмови Баби з котом про холодець. Чи однаковий зміст вкладали вони в це слово? Що викликало в тебе сміх у цьому діалозі?

Запам'ятай!

У художньому творі автор/авторка може використовувати два різних значення одного слова або два схожі за звучанням слова для створення комічного ефекту. Такий прийом називають **грою слів, або каламбуром**.

10. Чому авторка назвала твір казкою? Які події в ньому реальні, а які казкові?

11. Казки завжди мають щасливий фінал. Який він у творі Г. Пагутяк?
12. Визнач тему та ідею твору.

Домашнє завдання (два на вибір)

1. Назви прислів'я, наведені на початку розділу, які відповідають казці Г. Пагутяк.
2. Постав по одному запитанню різного виду до твору і дай відповіді на них.
3. Намалюй «хмарку слів», запиши в ній риси характеру Діда і Баби.
4. Продовж казку Г. Пагутяк та запиши це продовження в робочий зошит.

Ти — творча особистість

Зимовий цикл свят є найбільш популярним і очікуваним в українців. У народі говорять: «Зима прийшла і празничків привела». Підготуй пам'ятку про зимові свята, оформи її художньо і презентуй роботу в класі.

Твої літературні проєкти

1. У казці Г. Пагутяк згадано обряд посівання (засівання). Хлопчики в перший день нового року зранку обсівали зерном оселі родичів, сусідів, знайомих і примовляли римовані рядки з побажанням їм добра, здоров'я, достатку. Наприклад:

Сійся, родися,
 Жито, пшениця,
 Горох, чечевиця,
 І всяка пашниця,
 Внизу корениста,
 Зверху колосиста,
 Щоб на майбутній рік
 Було більше, ніж торік.
 Щоб всього було доволі
 І в коморі, і на полі.
 Житом, житом із долоні,
 По долівці, по ослоні,
 Засіваю в вашій хаті —
 Будьте дужі та багаті!
 Щоб збулося все нівроку —
 З новим щастям, з Новим роком!

2. Підготуй збілочку українських посівань, оформи її художньо. Роботу презентуй на уроці.

Література в колі мистецтв

1. Добери картини Миколи Пимоненка, Сергія Васильківського, Івана Сколоздри, на яких зображено народні зимові розваги молоді. Усно опиши одну з них.
2. Разом з однокласниками/однокласницями запиши відео про колядницькі традиції в Україні (варіант — про твоє колядування і посівання). Презентуй свою роботу в соціальній мережі.

КОЛИ НАВЧАЛЬНИЙ РОЗДІЛ ЗАВЕРШЕНИЙ

Що ж, друже / подруго, завершився п'ятий розділ підручника. Настав час з'ясувати, чи все вивчене ти добре пам'ятаєш.

1. Дай відповідь на ключове запитання розділу: у чому магія різдвяних свят?
2. Оціни свої досягнення з вивченої теми. У робочому зошиті накресли таблицю за зразком у QR-коді і заповни її. Постав + напроти правильного твердження.

Якщо ти маєш сім і більше відповідей «Дуже впевнено», ти чудово засвоїв/засвоїла тему.

Якщо ти маєш п'ять і більше відповідей «Впевнено» та не менше двох «Дуже впевнено», ти добре засвоїв/засвоїла тему.

Якщо в тебе переважають (п'ять і більше) відповіді «Невпевнено», раджу тобі повторно опрацювати матеріал.

3. Перейди за посиланням у QR-коді і виконай завдання в тестовій формі. Кожна правильна відповідь — 2 бали.

Розділ 6

Що краще:

жити у віртуальній реальності — грі,
кимось створеній, чи самому фантазувати,
вигадувати світ, сповнений
пригод і несподіванок?

Навчальний маршрут розділу

Всеволод Нестайко « Дивовижні події в шостому "Б" »
Олесь Ільченко « Таємниця старої обсерваторії »

- пригоди
- фантастика

Завдання від Софії Мудрагелівни

У робочому зошиті намалювали таблицю ЗХД. Заповни першу колонку. Запиши в ній, які пригодницькі твори ти вивчав/вивчала в п'ятому класі. Хто з героїв і які події запам'яталися? У другій колонці напиши, що нового про пригоди ти хочеш дізнатися. Коли опануєш новий матеріал, заповни третю. Проаналізуй записи другої та третьої колонок. Чи вдалося тобі знайти відповіді на свої запитання? Якщо ні, пошукай їх у мережі Інтернет або звернися за консультацією до вчительки/вчителя.

Софія Мудрагелівна пропонує

Прочитай виразно прислів'я. Якій темі вони присвячені? Свою відповідь обґрунтуй.

Згода буде, а незгода руйнує.
 Де згода панує, там і горе танцює.
 Лихий доброго псує.
 Щоб пізнати людину, треба з нею пуд солі з'їсти.
 Друзі пізнаються в біді.

Всеволод Нестайко

ДИВОВИЖНІ ПОДІЇ В ШОСТОМУ «Б» (Фрагмент)

Головні герої повісті — Лесик і Жора, сусіди й однокласники, а головне — друзі, хоча протилежні за вдачею. Лесик — фантазер, який вигадує карколомні пригоди, розповідає про таємниці й фантастичні події. Жора — реаліст, відомий на всю школу винахідник і технік, тому його і називають Комп'ютером. До друзів приєднується їхній однокласник Вася Агашкін, який любить бути в центрі уваги та щоб його слухали.

Відтак у повісті події розгортаються двома лініями. Перша — шкільне життя шостого «Б», друга — доісторичні часи, які наснилися фантазеру Лесику.

*Розділ V,
в якому Лесик розповідає свій сон чи фантазію.
Незвичайна педрада. Вирок. Неймовірні пригоди
Лесика та Жори*

Шестикласники захопилися міфами Давньої Греції. Відтак учителі з легкої руки Агашкіна були перейменовані на міфологічний лад, учительську діти почали називати Олімпом, а педагогів — педабогами. До їхнього кола долучився і шкільний завгосп Прометей Гаврилович, названий так батьком, який захоплювався міфічним героєм-тираноборцем. Отже...

Ідемо ми, Жоро, з тобою по темній-темній школі. Вечір. Може, навіть ніч. Коридори темні. Тільки в тому кінці, де вчительська, горить одна лампочка. І ми туди йдемо. Мовчки. На серці урочисто й трохи лячно. Ідемо ми тому, що нас викликали.

Підходимо до дверей і бачимо: на табличці слово «Учительська» закреслено і над ним крейдою виведено «Олімп».

Не встигли ми здивовано Perezирнутися, як двері тихенько — ри-ип! — самі собою відчинилися. І... і отут уже ми Perezирнулися. Бо було чого.

Учительська як учительська — шафи, столи, стільці, глобус на шафі, наочне приладдя.

А за столами...

За столами сидять директор і вчителі. Але в якому вигляді! Ти, звичайно, бачив, як зображають на малюнках грецьких богів? От-от! У білих простирадлах (тоги називаються), один кінець через плече перекинутий. У декого на голові шоломи (у Фаїни, тобто Афіни, наприклад, Панасівни). У декого в руках лук і стріли (у Зінаїди, тобто Артеміди Семенівни, і в Антона, тобто Аполлона Григоровича). У військкерівника Андрія, Арея Степановича, — меч. А в Ореста, Гефеста Івановича, — величезний ковальський молот.

На чільному місці сидить Лев, тобто Зевс Парамонович. В одній руці — щиток, як у електрозварника, а в другій — блискавки. І він їх щитком раз у раз прикриває, щоб учителів не сліпило.

Віддалік, під стіною, на окремому стільці — похнюплений Прометей Гаврилович, а навпроти нього, у протилежному

кінці вчительської, на підвищенні, сидить на стільці наша бібліотекарка Іда Василівна. Очі зав'язані хустиною. В одній руці — терези (примітивні ваги з бляшаними шальками на ланцюгах), у другій — великий кулюк, з якого щось сиплеться, — так званий ріг достатку.

Я одразу догадався: це Феміда, богиня правосуддя! А ми про бібліотекарку зовсім забули. І не назвали її ніяк. А вона, виявляється, Феміда Василівна. Взагалі, правильно, їй підходить. Вона любить справедливість, засуджує погану поведінку. Завжди радить читати книжки не просто розважальні, а ті, які виховують, які вчать бути справжніми людьми (так вона завжди каже).

— Заходьте! — сказала нам Афіна Панасівна, поправляючи на голові блискучий, з різними витребеньками шолом (він їй був, здається, трохи завеликий). — Сідайте отамо на стільцях.

І показала на два стільці, що стояли посеред вчительської, в центрі. Ти ж знаєш, коли когось із учнів викликають на педраду, завжди садовлять отамо в центрі на стільцях.

Сіли ми з тобою. Сидимо.

Не знаю, як там у тебе, а в мене усередині порожньо й зимно — як у порожньому холодильнику.

Неприємно все-таки, коли викликають на педраду. А тим більше на таку незвичайну.

— Кахи-гм!.. — прокашлявся Зевс Парамонович (ти ж знаєш, він завжди прокашлюється перед тим, як почати). — Товариші педабоги! — Він повільно обвів поглядом учите-

лів. — Ми зібралися сьогодні з вами, щоб обговорити дуже важливе, прямо скажемо, екстраординарне питання. Мій терпець увірвався. Учні поводяться так, що далі нікуди. Двійки, одиниці, виклики в школу батьків — усі наші педагогічні засоби вже нічого не дають, не діють. Давайте радиться, що робити. Хто хоче слова?

— Дозвольте! Дозвольте мені! — одну руку піднісши догори, а другою поправляючи зачіску, вигукнула Гера Андріївна.

— Прошу! — кивнув директор.

— Я абсолютно згодна з Зевсом Парамоновичем! Абсолютно! — рішуче рубаючи рукою повітря, почала Гера Андріївна. — Далі терпіти неможливо! Просто неможливо! От учора на уроці в сьомому «А»... Я пояснюю новий матеріал, стою спиною до класу, пишу на дошці формули, і раптом... хтось... кукурікає. Повертаюсь. «Хто?» — питаю. Мовчать. «Хто?» Мовчать. Час іде. А матеріал дуже важливий. Неорганічні сполуки. Я вирішила продовжувати урок. Тільки повернулася спиною — знову хтось кукурікнув. Продовжувати я не могла. Урок було зірвано.

— Та це що! Це — дрібниці, — усміхнувся наш викладач фізики Аполлон Григорович. — Подумаєш, кукурікнув хтось. Гірше те, що вчитися не хочуть, анциболотники. Аж ніяк. Ледарі такі, що... Особливо, коли треба подумати, докласти зусиль. Коли матеріал вимагає... Я пояснюю, пояснюю, здається, вже й кіт зрозумів би, а воно дивиться на мене круглими очима і — блим-блим — як немовля. От де трагедія! От де трагедія!

— Так-так-так, правильно! — закивала Афродіта Михайлівна. — Здається, такі ж твори класичні. Читати — сама ж насолода. Та хіба примусиш узятися за книжку. Як фільм є, то ще хоч сюжет сяк-так переказати можуть, а як фільму нема — все, глухонімі. Ох, ще цей телевізор! Як він нам заважає!

— Ну а про захист навколишнього середовища, про людське ставлення до рослин, до дерев, квітів і говорити годі, — махнула рукою Артеміда Семенівна. — Як вони ламають ті нещасні дерева, як вирізають на парті «Вася + Люба» або «Толя + Оля», як топчуть квіти, ви всі добре знаєте.

— А запізнення на уроки! А зрив дисципліни! — рвучко піднесла руку догори Афіна Борисівна, від чого шолом знову зсунувся набік.

— Та-ак... Дітки!.. — усміхнувся військкерівник Арей Степанович. — Ще трохи — і школа згоріла б. Досі в мене перед очима картина, як палає та макулатура. І як скачуть перед вогнем оті бісенята! Пам'ятаю, один з них вереснув: «Ах! Люблю пожежу!» Нічого собі захоплення!

Зевс Парамонович закивав головою і grimнув:

— От-от! Саме про вогонь я й хотів би зараз поговорити, товариші педабоги! Вогонь! А хто, хто цей вогонь їм дав? Хто? Оцей шановний добродій! Титан! Полюбуйтеся! — і він широким жестом показав на Прометея Гавриловича.

Прометей Гаврилович ще нижче похилив голову.

— Ну що скажете, титане-богоборцю? Га? — grimнув директор.

Прометей Гаврилович зітхнув:

— Скажу... Скажу, що все одно вони... хороші...

Зевс Парамонович розкотисто зареготав:

— Хто?.. Оці-го?.. Горезвісна трійця? І Агашкін? Хороші? Крутнув я головою. Глип — а позаду нас на стільцях сидять вкупочці Довгий, Злюкін і Малявка, а трохи віддалік — Агашкін.

Відома на всю школу агресивна трійця бешкетників із шостого «А»: Довгий (Андрій Мережко) — двометровий акселерат, Злюкін (Казик Люкін) — хлопець середнього зросту, задерекуватий і мстивий, Малявка (Алик Дука) — найменший за зростом у класі, проте жорстокий у ставленні до інших.

Коли вони з'явилися? Їх же не було!

— Хороші! Ой, не смішіть!

— Ну й гуморист.

— Ха-ха-ха!

Прометей Гаврилович почервонів, втупився у підлогу, але вперто повторив:

— Хороші!

Сміх враз увірвався. Зевс Парамонович спохмурнів:

— Ну, коли так... будемо вживати заходів... екстраординарних... Фемідо Василівно, ваше слово!

Бібліотекарка наша Феміда Василівна зітхнула, поклатала «ріг достатку» під ноги, підняла вгору терези.

Вони спершу загойдалися, потім одна шалька опустилася, переваживши другу.

— Іменем Зевса Громовержця, — прорекла бібліотекарка, — верховного судді і вершителя доль усіх сущих, оголошую вироки. За нерозумне і небезпечне поводження учнів з вогнем, а також за лінощі, небажання вчитися, погану поведінку, недбайливе ставлення до природи і таке інше вогонь у людей відібрати і всіх наук та вмійнь позбавити. Самого ж титана Прометея до скелі знову прикути — з тим, щоб орел йому щодня печінку дзьобав і шматував. Вирок остаточний і оскарженню не підлягає.

Зевс Парамонович підвівся на весь зріст, громовим голосом мовив:

— Затверджую!

Підніс догори руку з блискавками. І...

Заблискотіло, загуркотіло, все полетіло кудись шкереберть.

Настала непроникна темрява.

І на якийсь час ми з тобою, мабуть, втратили свідомість.

А коли опритомніли, бачу — лежимо ми, Жоро, на голому холодному камінні перед входом у якусь печеру. Навкруги непролазні чудернацькі хащі з гігантських папоротей, ліан і ще чогось незбагненого. На нас — ні штанів, ні сорочок, ні черевиків. Якись блаженські звірячі шкури. Ноги босі. Себе я не бачу, а ти замурзаний, як поросля. І патлатий, скуйовджений, нестрижений. Одне слово, дикун. Первісна людина.

— Жоро! — з жахом кажу я. — Жоро!.. Що ж це сталося?!

Ти хоч і блідий як стіна, але самовладання не втратив (молодець!), кажеш:

— А що? Катастрофа! Не бачиш? Всесвітня! Догралися!..

— Що-що? — не хочу вірити я. — Припини! Це несерйозно!

— Серйозно, — зітхаєш ти, — на жаль, до печерного життя повернулися. На мільйони років назад. У доісторичний час.

— Ой! Що ж це буде?

— Не знаю, — знизуєш ти плечима.

— Ну й хаці! — роззираюсь я навкруги на всі оті папороті, ліани, плавуни чудернацькі. — О! — кажу. — Пізнаєш?

Подивився ти на густогіллясту рослину з розетками видовженого листя:

— Ага!.. Шиверекія подільська з нашої альпійської гірки. Релікт третинного часу. Тільки гігантська. Доісторична.

Зітхнули ми обидва.

— Що ж це ми — тільки удвох з тобою тепер на всій планеті? — безнадійно кажу я. — А... а люди?

— Гм, — насупив ти брови. — Люди не люди, а гоміноїди якісь мусять бути. Спершу ж були рамапітеки, перші з приматів, що жили п'ятнадцять мільйонів років тому, потім австралопітеки, потім архантропи, тобто мавполюди, а тоді вже палеоантропи, тобто перші люди. Хто ж його зна, в який точно період ми втрапили. Хоч би не в той, коли жили гігантопітеки та мегантропи — сучасники архантропів, а може, й перших людей. Бо то дуже агресивний народ. Ворогували з першими людьми і навіть полювали на них за допомогою кам'яних знарядь.

— Ану тебе! — кажу я. — Ще не вистачає, щоб нами одразу поснідав якийсь гігантопітек. — Я зітхнув. — А їсти, між іншим, хочеться страх!

— І мені, — кажеш ти.

— Оце б, — кажу, — зараз яєчню з ковбасою. Або котлетку. І кави з молоком.

— Забудь, — кажеш ти. — На мільйони років забудь. Про все печене-варене і не думай навіть. Без вогню живемо. Тільки як гриба якогось їстівного або ягоду знайдемо — те й наше. А сире м'ясо...

— Тс! — перебив я тебе раптом.

Замовкли ми, прислухалися.

Бо з хаці почувлися якісь звуки, схожі на звіряче рикання.

— Жоро, що це? — пошепки питаю я.

— Не знаю. Звірюка якась, здається.

— А що, як... шаблезубий тигр? — самими губами шепочу я. — Або печерний ведмідь. Їм вогню не треба. Вони м'ясо сире їдять.

— Припини, — шепочеш ти, — паніку. Вони таке м'ясо, як ти, в рота не візьмуть. У них смак хороший.

Рикання начебто припинилося.

Але серце все одно тельняє.

— Жоро, — кажу я. — А нащо нам ця печера? Чого ми тут сидимо? Щоб справді печерного ведмедя дочекатися? Полізьмо краще на дерево. Хоч роздивимося що і як. Куди ми потрапили. Що за місцевість.

— Полізьмо, — кажеш ти. — Тим більше, що люди в той час більше по деревах лазили, ніж по землі ходили.

І ми подряпалися з тобою на густий-прегустий чи то баобаб, чи то банан, чи хто його зна що, словом, на якийсь дивовижне, може, й зовсім невідоме науці допотопне палеозойське дерево.

Дошкрябалися до гілляки, поряд з якою у товстелезному стовбурі дерева було величезне дупло.

Раптом у дуплі щось заворушилося й відчайдушно заверещало-заплакало.

Ми так і вклякли від несподіванки.

— Уа! Уа! Уа! — линуло з дупла.

Немовля.

Двох думок бути не могло. В усі часи й епохи в усіх народів в усіх кінцях землі немовлята кричали й кричать однаково.

Зазирнули ми в дупло. Так і є.

У купі зеленого мотлоху, чи то листя, чи то доісторичної трави лежало, дригало ніжками й кричало кумедне кучеряве немовля. Чи то австралопітек, чи то архантроп — хто його зна.

— Бач! Лаявся, лаявся — долаявся! — кажеш ти. — Предка нашого збудив. Як його тепер укоськати!

— Укоськаємо, — впевнено кажу я й починаю аакати, як це завжди усі роблять, заколисуючи немовлят. — Аа-аа-аа-а!.. Аа-аа-аа-а!

А тоді ще й колискову затягнув, яку мені колись у дитинстві мати співала. (...)

Та немовля кричить розривається. Більше колискових я не знав.

— Ой Лесику, — кажеш ти. — Ой, здається мені, зараз прибіжать його допотопні батьки й подривають нам голо-

ви. Не могли вони таку малу дитину надовго кинути. Давай краще чкурнемо звідси. (...)

Ми не стали баритися.

Шугонули вниз і кинулися навіткача. Бігти було важко, бо доісторична трава була густа, висока й колюча. Але коли вам загрожує небезпека й ви тікаєте, то думати про те, щоб бігти було зручно й приємно, не доводиться.

Коли ми вже зовсім захекались і відчули, що погоні нема, ми спинилися й сіли перепочити під кущем якоїсь гігантської папороті. (...)

Поміркуй над прочитаним

1. Чому уявні пригоди друзів розпочинаються чи то ввечері, чи то вночі?
2. Поясни фразу Лесика: «На серці урочисто й трохи лячно».
3. Що ти знаєш про Олімп та олімпійських богів, зокрема про Прометея та його подвиги? Заради кого вони були здійснені?
4. Який зміст вкладають шестикласники у слово «педабоги»? Чи можна його вважати жартівливим? А серйозним? Обґрунтуй свою думку.
5. Як ти ставишся до негативних характеристик, які дають учням учителі? Чи існує в реальності ідеальний учень/ідеальна учениця? Чи є такий/така у твоєму класі?
6. Пофантазуй, що могли відчувати герої, потрапивши в доісторичні часи. Назви емоції, які вирували в них. А що б відчував/відчувала в такій ситуації ти?
7. Запиши в робочий зошит слова, які використав автор для опису життя первісної людини. Поясни їх зміст. За потреби звернись до мережі Інтернет або словника іншомовних слів.
8. Який історичний час приваблює тебе? Що ти хотів би/хотіла б там побачити?
9. Прокоментуй слова Афродіти Михайлівни: «Читати — сама ж на солода. Та хіба примусиш узятися за книжку. Як фільм є, то ще хоч сюжет сяк-так переказати можуть, а як фільму нема — все, глухонімі. Ох, ще цей телевізор! Як він нам заважає!» Зауваж, що твір В. Нестайко написав у 1986 році. Поміркуй, як сьогодні школярі ставляться до читання художньої літератури. Чому віддають перевагу — книгам чи комп'ютерним іграм? Чи правильно це?
10. Який епізод у цьому розділі найнапруженіший? Перекажи його.
11. Знайди в тексті гумористичні епізоди. Чи сподобалися вони тобі? Чи доречні вони у фантастичних пригодах?
12. Як можуть далі розгортатися події? Чому ти так думаєш? Перевір свої припущення, прочитавши наступні частини.

Домашнє завдання (два завдання на вибір)

1. Умовно поділи розділ на дві частини. Дай кожній заголовок. Перекажи вголос одну частину стисло, а іншу — докладно (на власний вибір).
2. Постав до прочитаного розділу по **одному** запитанню різного виду. Дай усно відповіді на них.
3. Об'єднайся з однокласниками/однокласницями в групу. Театралізуйте епізод педради. Представте свою творчу роботу на уроці.

Розділ VII, в якому продовжується Лесикова розповідь. Небезпечні доісторичні пригоди. Фороракос. Доц. Ми провалюємося. «Хлопці! Чілдрени!»

— Так-от, сидимо ми з тобою під гігантською папороттю і...
І тут знову Жора перебив Лесика:

— Стривай! А чого це ми з тобою весь час у лісі та й в лісі? Я читав, що первісна людина прийшла не з лісу, а зі степу. Що саме лісостеп — колиска первісної людини. Так і написано.

— От який ти швидкий! Прямо слова з рота вихоплюєш. Я ж якраз і хотів сказати, що ото сидимо ми з тобою під гігантською папороттю і раптом бачимо: ліворуч од нас ліс рідшає, світлішає.

— Жоро! — кажу. — Гайда туди!

— Гайда! — кажеш ти.

І ми гайнули.

Бачимо: ліс кінчається, починається степ. Дикий первісний степ з височенною первісною травою, здоровенними первісними будяками та іншим первісним бур'янишком. Свистить-гуляє по степу первісний вітер, скачуть табуни диких коней, антилоп, у траві шмигають різні доісторичні гризуни — байбаки, ховрашки тощо.

— Ну? — питаю. — Що будемо робити?

— Ходімо, — кажеш ти. — Щось пошукаємо, бо їсти хочеться — страх.

— А що ж ми в степу знайдемо?

— Ну, первісні древні люди збирали різні плоди, їстівні трави, викопували їстівне коріння...

— Трави? — скрививсь я. — Щось мені трав не хочеться. Я ж не кролик, щоб траву їсти.

— А що ж тобі — булочку з ковбасою? Де ти її тут у первісному степу знайдеш?

— Ну хоча б якихось симпатичних плодів. Огірка, помідора доісторичного. Цибулі в крайньому разі... Хоча цибуля без хліба й солі не піде.

— Ну ходімо пошукаємо.

Пішли ми степом. Гарно в степу. Повітря свіже-свіже. Будяки шурхотять, трави шелестять, якась комашня стрекоче, гуде, видзвонює.

Дивимося під ноги. Та ні огірків доісторичних, ні помідорів, ні цибулі не видно. Самі будякові колючки та суха трава, пилом припорошена.

— Між іншим, — кажеш ти, — в степах у той час форо-ракоси водилися, безкрилі бігаючі птахи-хижаки. Голова більша, ніж у коняки, дзьоб — як сокира. Лусь! — і хребет антилопи хрускає, мов олівець.

Тільки ти це сказав, як у степу щось затупотіло. Туп-туп-туп!.. І наче до нас наближається. А що — через високі трави й будяки не видно.

— Тю, кажу, на тебе! Наврочив! Здається, той самий форо-ракос і біжить. Треба було тобі його згадувати.

Перезирнулися ми та як дременемо, — і антилопи, мабуть, позаздрили б нам...

Біжимо, хекаємо...

Аж раптом ти:

— Стривай, — кажеш, — здається, форо-ракоси не в нас, а в Південній Америці водилися, та й то до появи людей.

— Тьху! — кажу. — Так що ж ти голову морочиш! Я через тебе всі ноги позбивав. Босоніж таким степом бігти...

— Вибачай, — кажеш ти. — Хіба одразу збагнеш? Уперше ж у доісторичний час потрапили.

Стали ми, прислухалися. Тупіт віддалявся.

— То, мабуть, звичайнісінький мастодонт, — кажеш ти.

— Що за мастодонт? — питаю.

— Предок слонів і мамонтів. На території України знайдено багато їхніх залишків.

— Не хижак?

— Та ти що! Травоїдний.

— О! Люблю травоїдних. Прекрасні тварини. Молоко дають. Ех, зустріти б зараз, попросити б молочка.

— Так вона тобі й дасть. Дикі неприручені травоїдні й близько до себе не підпускають.

— То що ж ми їстимемо?

— Кажу ж — корінці викопували, трави їстівні...

— А звідки знати, що їстівне, а що ні? Гризнеш щось отруйне — і будь здоров!

— Це точно. Це може бути. Древні люди вибирали їстівне методом спроб і помилок.

— Яким-яким?

— А таким. Один з'їв — помер, інші вже того не їдять.

— Цей метод нам не підходить, — категорично кажу. — У нас перебої з кадрами. Мало. Ти та я.

— Ну тоді будемо голодувати.

— Що ж, значить, будемо... Хоч би водички випити. А то спрага вже така...

— Точно, — кажеш ти. — В горлі — як у пустелі Сахара — пересохло зовсім. А річкою ніде й не пахне. Хоч би дощик пішов, чи що...

І тільки ти це сказав, небо затягло темними хмарами й хлинув дощ. Та ще який! Як з відра. Злива.

У степу, в будяках, ти ж знаєш, яке від дощу ховання...

А бігти до лісу — не знаємо куди. Коли тікали від того фороракоса, чи пак мастодонтів, зовсім втратили орієнтацію. Крім будяків, нічого навкруги не бачимо.

Присіли ми навпочіпки, підборіддями у коліна повтикалися й сидимо. Сидимо, мокнемо. А дощ холодний. А шкури на нас блаженські. Не шкури, а дрантя якесь. Так тільки, щоб сором прикрити. Словом, чи є на нас шкури, чи нема на нас шкур — різниці ніякої.

— Н-ну... ч-чого ж т-ти н-не п-п'єш... — цокочу я зубами. — П-пий! Д-дощу т-тобі б-бракувало.

— Х-хіба я з-знав, що т-тут т-такий д-дощ скажений, — цокочеш ти.

Довго періщив дощ. Та й не просто дощ. А дощ з вітром. Наче хто спеціально тобі у пику з відра — хлюп! хлюп! Ми тільки те й знаємо, що раз у раз ойкаємо, і все. А що тут зробиш?

— Ма-мабуть, антици-циклон, — цокочеш ти.

— Ма-мабуть, — погоджуюсь я. — А дід казав, що колись не було ні циклонів, ні антициклонів. А була п-просто погода. Узимку х-холодно, сніг, мороз. Улітку жарко, сонячно.

І дощі здебільшого восени... А воно, бач, і тоді не було погоди. Теж б-були циклони. І... і антициклони.

— Е-егеж...

Нарешті дощ припинився. Так само раптом, як і почавсь. І думаєш, стало краще? Навпаки!

Хоч який холодний був дощ, а все-таки тепліший за той пронизливий вітер, який почав обдувати нас мокрих з усіх боків.

Вззз... Вззз... Вззз...

Ой мамочко! Ой людоньки! Ой лишенько!..

Ніколи в житті я не хапав таких дрижаків. Ніколи не було мені так холодно. До болю.

От коли по-справжньому ми зрозуміли, що таке життя без вогню! Пів життя б, здається, віддав за те, щоб хоч хвилинку погрітися біля вогнища, хоч біля маленької тліючої головешки. Та — дзуськи! Нема вогню. Не навчилися ще його люди добувати, не навчилися ще користуватися ним. Доісторичний час. Четвертинний період. Неоліт.

— Слухай, — кажеш ти. — Давай рухатися! Бо в мене од холоду вже серце так болить — от-от зупиниться.

— Давай, — кажу я. — Рух — це життя, писали колись у двадцятому столітті.

Підхопилися ми й почали робити різні вправи: присідати, пригинатися, вимахувати руками. Ти перший, я за тобою. Ти ж у нас спортсмен! У вас же спортивна родина. Не те що в нас.

Та щось ті присідання й вимахування мало допомагають. Наче ще холодніше стає. Наче більше вітру.

— Ой, — кажу, — холодно присідати. Придумай щось інше.

— А що придумувати? — кажеш ти. — Хіба що біг на довгу дистанцію. Біг — це здоров'я. Сам академік Амосов це говорить.

— Ну раз академік говорить, побігли швидше!

І знову ти, як спеціаліст, перший. Я за тобою. Біжимо.

— Жоро! — гукаю на бігу. — Швидше! Щось ти дуже повільно біжиш.

— Я, — гукаєш ти, — біжу так, як мене тато вчив! Треба розподіляти сили рівномірно по всій дистанції.

— Та ну тебе! Ти що — рекорд встановити хочеш? Нам аби згіритися. Швидше! Бо пережену!

Не міг же ти допустити, щоб я, неспеціаліст, та обігнав тебе, спеціаліста.

Ушкварили ми так, наче за нами вовки гналися. Ти попереду. Я по п'ятах за тобою. І раптом ти зник.

Не встиг я навіть здивуватися, де ж ти подівся, як відчув, що землі підо мною нема, і полетів кудись униз.

Отямивсь я, коли вже лежав на мокрій слизькій глині, по якій ковзнув аж на самісіньке дно глибокого яру. Поряд борсався й ти.

— Швидше! Швидше! — перекиривив ти мене.

— А чого ж ти під ноги не дивився? — огризнувся я. — Чого біг наосліп?

— Додивишся тут, як трава по груди.

Піднялися ми, спробували вибратися з яру, та де там! Ступиш два кроки — і назад з'їжджаєш. Мокра глина — все одно що ковзанка.

— Ну от, — кажеш ти. — Мало нам було радості первісного життя. Тепер голодні й холодні у ямі сидітимемо.

І в голосі твоїм, чую, вже справжні сльози бринять.

Та і в мене, чесно скажу, все усередині тремтить — от-от заплачу.

Справді. Становище наше — гірше не придумаєш. І порятунку чекати годі. Звідки той порятунок візьметься? Хто нам його подасть? Шаблезубий тигр? Печерний ведмідь?

Мастодонт? Чи фороракос із дзьобом-сокирою? Чи ті волохаті гоміноїди, немовля яких ми налякали?

Ні! Ніхто нам руку (чи пак, лапу) допомоги не подасть. Ніхто!

І тут... Спершу мені навіть здалося, що то мені просто вчулося. Аж дивлюсь — і ти рота розкриваєш від подиву.

— Хлопці! Чіldrени! Це ви?.. Хлопці! — тихо і якомсь не впевнено пролунало з-за якогось колючого кущика, що ріс на дні яру.

І звідти вигулькнула розпатлана мокра голова.

— Агашкін! — вигукнули ми з тобою в один голос. — Агашкін!

І ми кинулися до нього так радісно, наче то був не Агашкін, а найрідніша нам у житті людина.

— Ой, хлопці! Ой, як добре, що ви з'явилися! — тремтячим голосом заговорив до нас Агашкін. — Бо я вже й надії не мав. Думав, що все, пропадаю. Злякався, як... От жах!.. Ну ви скажіть, га?

Але ми нічого не сказали. Ми тільки ствердно хитали головами. Бо що ж тут скажеш?..

Поміркуй над прочитаним

1. Як змальовано у цьому розділі пейзаж? Які деталі тебе вразили? Чому?
2. Які знання і вміння демонструє Жора? Як вони його характеризують?
3. Чи потрапляв/потрапляла ти в екстремальну ситуацію? Як шукав/шукала вихід із неї? Що, на твою думку, важливо зберігати за таких обставин?
4. Усно опиши емоційний стан Лесика і Жори. Бриніння сліз у голосі Жори — це ознака слабкості?
5. Як друзі дізналися, що таке життя без вогню?
6. Проаналізуй діалог Жори і Лесика:

«А звідки знати, що їстівне, а що ні? Гризнеш щось отруйне — і будь здоров!

— Це точно. Це може бути. Древні люди вибирали їстівне методом спроб і помилок.

— Яким-яким?

— А таким. Один з'їв — помер, інші вже того не їдять.

— Цей метод нам не підходить, — категорично кажу. — У нас перебої з кадрами. Мало. Ти та я».

Як він характеризує друзів?

7. Поясни значення висловів «хапати дрижаки», «ніхто руку не подасть».
8. Який епізод у цьому розділі найнапруженіший? Перекажи його.

Домашнє завдання

1. У робочому зошиті намалюй інтелектуальну карту до змісту цього розділу.
2. Постав по **одному** запитанню різного виду за змістом розділу. Усно дай відповіді на них.
3. Як можуть далі розгортатися події? Чому ти так думаєш? Прочитай продовження і перевір свої припущення.

Розділ IX,

в якому ми дізнаємося про пригоди Агашкіна.

Вибач, Жоро. Раптовий напад

— Ой, чілдрени! — вигукнув Агашкін. — Не знаю, що з вами було, а зі мно-о-ою... — Він похитав головою. — Я ж кажу, кіно! Просто не повірите, фільм жахів! Хічкок — ніщо із своїми вигаданими кіножахами проти моїх пригод... Чесно! От недарма в підручнику географії пишеться: «Сповнене страшних небезпек життя первісних людей було пов'язане з постійною боротьбою з природою». Це точно. Такої боротьби з природою, як я, ніхто, мабуть, не переживав...

Ми з тобою Perezирнулись. Агашкін лишався сам собою навіть у доісторичному часі. Він не міг не працювати на публіку. Навіть якщо публіка складалася з двох напівголих, брудних і тремтячих, мов цуценята на морозі, однокласників!

— Перше, що я відчув, було те, що я лежу в якійсь холодній багнюці. Напівморок. Придивляюсь, бачу — лежу в болоті. Поряд щось ворухиться. Придивляюсь пильніше. Ой леле! Та це ж якісь потворні плазуни, земноводні, рептилії якісь — чи то змії, чи то ящірки велетенські, чи то крокодили... Спершу я застиг з переляку. Трохи полежав, а тоді думаю: «Застигаєш не застигаєш, однак побачать, почують — гам! — і все!» Треба тікати. Але куди? У який бік? Кругом же тої погані ворухиться — не знати скільки.

Нарешті вирішив: а я вас обдурю. Удав, наче я такий, як і ви, — земноводний. Перевернувся обережно на живіт (я на спині лежав) і поповз болотом, звиваючись, як змія. І раз у раз ротом плямкаю, наче комах якихось ловлю, як жаба. Це таке

образне порівняння... Бачу — то один земноводник на мене з цікавістю гляне, то інший. Але агресивних рухів у мій бік не роблять. Може, й бояться, думають, якийсь новий вид повзе, хтозна, чи не більший хижак за них самих. Словом, не чіпають мене. І я їх, звичайно, не чіпаю. Повзу-повзу, нарешті бачу — твердий берег показався, виповзають на нього гігантські хвостаті ящірки (чи то крокодили, чи саламандри, хто їх зна). От-от уже виповзу і я. Раптом — шубовість! — попід самісіньким берегом провалююся у якусь баюру. І починає мене засмоктувати. Ой лишенько! Ще трохи — і все, капець! І тут я у відчаї хапаюся за хвоста якоїсь гігантської ящірки, що проповзала поблизу. Вона обернулася, перелякалась та од мене — на берег. І потягла мене. Я тільки молось: ой, хвосте, не одірвися! Ви ж знаєте, ящірки запросто залишають хвости в руках. Але ця, гігантська, ні, — чесно витягла мене на берег. Чи то з переляку, чи то доісторичні ящірки з хвостами взагалі не розлучаються. Не знаю. В усякому разі я їй дуже вдячний, тій ящірці...

— Стривай! — перебиваєш Агашкіна ти, Жоро. — А чого це в тебе ящірки по болоті повзають? Ящірки у болоті, здається, не живуть.

— Це наші, — спокійно каже Агашкін. — А доісторичні ти ж не знаєш... І я ж не кажу, що це точно ящірки. Може, це просто якісь невідомі науці плазуни, які потім вимерли.

— Ну гаразд, — кажу я, — розповідай далі швидше та будемо щось робити, бо дуже холодно і хмариться, — здається, знову буде злива. Треба якусь печеру шукати абощо. Попри все треба з цього яру вибиратися.

— Треба! — каже Агашкін. — Цей яр мені дуже не подобається. Мене сюди мамонт закинув.

— Як це так? — здивувалися ми.

— Так от слухайте ж... Видряпався я, значить, з допомогою того плазуна на берег і довго роздумувати не став. Як тільки відчув під ногами твердий ґрунт, підхопився й ушкварив від того болота і тих земноводних скільки було сили. Біжу якимись перелісками, петляю серед окремих деревовидних хвоців і папоротників. Ніколи й угору глянути. Бачу — попереду якісь чотири волохаті стовбури. Тільки хотів між ними проскочити, як ті стовбури зрушили з місця, і я з розгону тільки — геп! — об один стовбур лобом. Обхопив руками, замер. І раптом відчуваю — щось обплутує мене за поперек,

одриває від землі й підносить угору. І от уже переді мною два величезні білі закручені бивні, і роззявлена паща, і маленькі очиці, й волохаті вуха. Мамонт! «Ой! Не їж мене! Я не винен! Я не хотів тебе вдарити! Я просто не помітив!» — кричу я.

— А чого б це він тебе їв? — кажеш ти, Жоро. — Він же травоїдний.

— Дуже ти розумний, — образився Агашкін. — Повисів би ти на п'ять метрів над землею у хоботі мамонта біля тих бивнів — не знаю, що б ти закричав.

— Ну не сваріться, — кажу я. — Не до сварок зараз. Давайте вибиратися...

І ми подряпалися по схилу нагору. П'ятами вибиваємо у мокрій глині заглибини, щоб можна було впертися, руками чіпляємося за все, за що можна вчепитися, один одному допомагаємо, тягнемо, підштовхуємо — ліземо потроху.

Ну то як же все-таки далі було з тим мамонтом? — питаю в Агашкіна, тягнучи його за руку.

— Та як... Ніяк. Їсти він мене, звичайно, як бачите, не став... Інакше ви зі мною не зустрілися б... А розмахнувся хоботом і шпурнув мене вбік. Лечу. «Ну все, — думаю, — і кісток не позбираю». Аж ні, приземлився саме на схилі яру, ковзнув по дотичній і благополучно з'їхав на дно. Хотів вибратися, та де там: дві години не менше сковзався на тій глині. Як добре, що я вас, чілдрени, зустрів!.. Утрюх — не те що одному. Бачите, ліземо. Ще трошки — й будемо нагорі. А ще як серед нас такий технічний геній, як ти, Комп'ютер! Ти мусиш неодмінно щось придумати, щоб зігритися.

Ми вже були майже нагорі.

Я і Агашкін вхопилися за якийсь деревовидний хвощ, який ріс на краю урвища. А ти до того хвоща долазив, уже тягся рукою. І тут раптом почалася злива. Та така, ще гірша за першу. Ну просто водоспад Ніагара — суцільні струмені води ринули з неба.

— Жоро! Жоро! — кричу я.

Але ти зник, як бульба на воді. Нема тебе, та й усе.

Змило тебе водою на дно яру й понесло кудись. Там, на дні, вирував, бурунівся стрімкий потік, наче гірська річка.

Засмутилися ми з Агашкіним страшенно. Тільки що ти був разом з нами, говорив, лаявся. І враз нема, зник, наче й

не було зовсім. Це ж страшно, коли людина раптом зникає. Дуже ми з Агашкіним засмутилися...

— «З Агашкіним»... «З Агашкіним»... — ображено перекривив Лесика в цьому місці Жора. — А де ж я все-таки подівся?

— Хто тебе зна? — знизав плечима Лесик.

— Що значить? Ти мусиш знати! Твій сон, твоя фантазія. Ти й відповідаєш!

— Ну, я гадаю, буде все гаразд. Плаваєш ти прекрасно, у басейн з батьками ходиш. Отже...

— І все-таки... Не можеш сказати, де я подівся?

— Поки що ні.

— От макітра! А ще клявся в дружбі. Ну звичайно... — Жора зітхнув. — З Агашкіним тобі цікавіше, ніж зі мною.

— Ну дивак! От дивак! — вигукнув Лесик. — Ну що я — навмисне? Так уже вийшло. Історично склалося. Хіба я винен?..

— Винен, — надув губи Жора. — А чого ви не кинулися рятувати мене?

— Ну Жоро, дорогий, ну як же кинутися туди? Ти собі уявляєш? Тебе змило, кудись потягло, ми ж навіть не бачили куди. Ми з Агашкіним зачепилися за той деревовидний хвоць, висимо. А тебе нема. Бурхливий каламутний потік потяг тебе десь на дно яру й далі. Куди ж кидатися? Як?

— Не знаю. Тільки якби тебе кудись потягло, я тебе рятував би.

— То ти просто ситуації не уявляєш...

— Уявляю! — ображено сказав Жора, сунув руку в кишеню, дістав акуратно складений аркушик, зазирнув у нього і скопирив губи: — Взагалі-то мені треба вже ділом займатися. От бачиш, написано: «Двадцять тридцять — моделізм». За графіком...

— Та який там графік?! Який моделізм?! — вибухнув Лесик. — Я йому таке розкакую! Тут такі події, а він — графік! Друкарська машинка якась, а не людина!..

Жора зітхнув:

— Ну гаразд. Розкажуй уже далі, зрадник...

— От даремно ти все-таки...

Та щоб ти знав, Агашкін щиро засмутився, що змило саме тебе, а не мене.

Він же так розраховував на твій технічний геній, на те, що ти щось придумаєш, щоб зігритися, і взагалі... Ти для нього був значно потрібніший за мене.

Але так уже сталося...

Злива нарешті припинилася. Видряпались ми з Агашкіним нагору. Зазирнули вниз у яр. Каламутний потік вирує на дні. Тебе ніде не видно й не чути.

— Треба шукати, — кажу я.

— Треба, — погоджується Агашкін.

І подалися ми краєм яру в той бік, куди текла по дну вода.

Ішли, йшли, йшли, аж бачимо — розливається потік на два рукави, бо на дні яру лежить величезна кам'яна брила. Перескочити яр, звісно, ми не можемо, отже, пішли далі уздовж одного з рукавів. А може, тебе понесло в другий?

Проїшли ми ще трохи, яр закінчився, потік вилився в озеро, поросле густими доісторичними очеретами.

І знову-таки тебе ніде не видно й не чути. Гукали ми з Агашкіним, гукали, захрипли, а толку ніякого. І холодно так, що на нас аж гикавка напала.

— Лесик-ик! Я так мерзнути не звик-ик-ик! — каже, цокаючи зубами, Агашкін. — Я більше не можу. Біжимо до лісу. Там, м-може, т-тепліше.

Метрів за триста від того місця, де ми стояли, на березі озера починався ліс.

— А я-як же Ж-жора? — питаю я, цокаючи зубами.

— А д-де т-ти б-бачиш Ж-жору? — питає Агашкін.

— А-атож, що н-не б-бачу, — кажу я.

— То я-ка рі-різниця, д-де не б-бачити — т-тут чи в лісі? — питає Агашкін.

Ну що я міг йому сказати?

Вибач, Жоро. Погукав я ще трохи, і ми побігли в ліс.

Та думаєш, у лісі нам стало жарко? Аніскілечки. Тільки й того, що вітру нема. Але натомість інша біда — раз у раз з колючого віття падали на нас холодні краплі води, і все тіло аж пересмикувало. Як зачепиш ненароком якусь гілку, то з неї сипоне такий град отих крапель, що відчайдушний зойк сам собою виривається з грудей.

— Ой!

— Ой!

— Ай! — тільки й скрикуємо ми з Агашкіним.

— Слухай!.. — під час чергового зойку процокотів Агашкін. — А що, як це починається льодовиковий період? Пропадемо ж, ні за цапову душу пропадемо.

— Припини, — кажу, — паніку. Припини ці панікерські деморалізуючі розмови! І так погано.

Замовк Агашкін. Тільки січе зубами, дріб вибиває.

І раптом я виразно почув голос учительки хімії Кіри Андріївни:

— Щоб одержати екзотермічну реакцію, треба взяти чотири грами сірки плюс сім грамів заліза...

Я рвучко повернувся до Агашкіна.

Він дивився на мене вираченими від подиву очима.

Я гарячково закрутив головою, визираючи вчительку. Але не побачив нічого.

Голос замовк так само раптово, як і залунав.

— Т-ти чув? — отетеріло спитав я в Агашкіна.

— Чув, — так само отетеріло відповів він.

Стоїмо. То один на одного глянемо, то навколо. Нічого не розуміємо.

І раптом знову голос. Тільки тепер уже фізика Антона Григоровича:

— Кількість внутрішньої енергії, яку тіло одержує або втрачає за теплопередачі, називають кількістю теплоти.

І знову — тиша. І — нікого.

— Чув?

— Чув.

Дивимося один на одного. Що таке? Фантастика якась. І тут мені сяйнуло.

— Слухай, — кажу, — Агашкін, а чого ми дивуємося? Вони ж не просто вчителі. Вони ж педабоги! Ти що — забув? Гера Андріївна і Аполлон Григорович. Для них передача думок і голосу на відстані, тобто телепатичний зв'язок, — тьху! Отже, ніякої фантастики.

— А... а що вони хотіли сказати? Я не зрозумів. Ми цього ще не проходили.

— Ну й що? Так інше проходили. І однак нічого не знаємо. А якби слухали на уроках, вдома добре вчили підручники, то знали б зараз, як зігрітися.

— Взагалі-то правда, — зітхнув Агашкін. — Пам'ятаєш, у підручнику фізики навіть малюнок є: сидить голий дикун

і тре долонями паличку, ввіткнуту в поліно, — вогонь добуває.

— От-от, — кажу. — А ми з тобою...

— У «морський бій» на уроках грали, — знову зітхнув Агашкін. — Здався нам той «морський бій».

— А Жора... — зітхнув я.

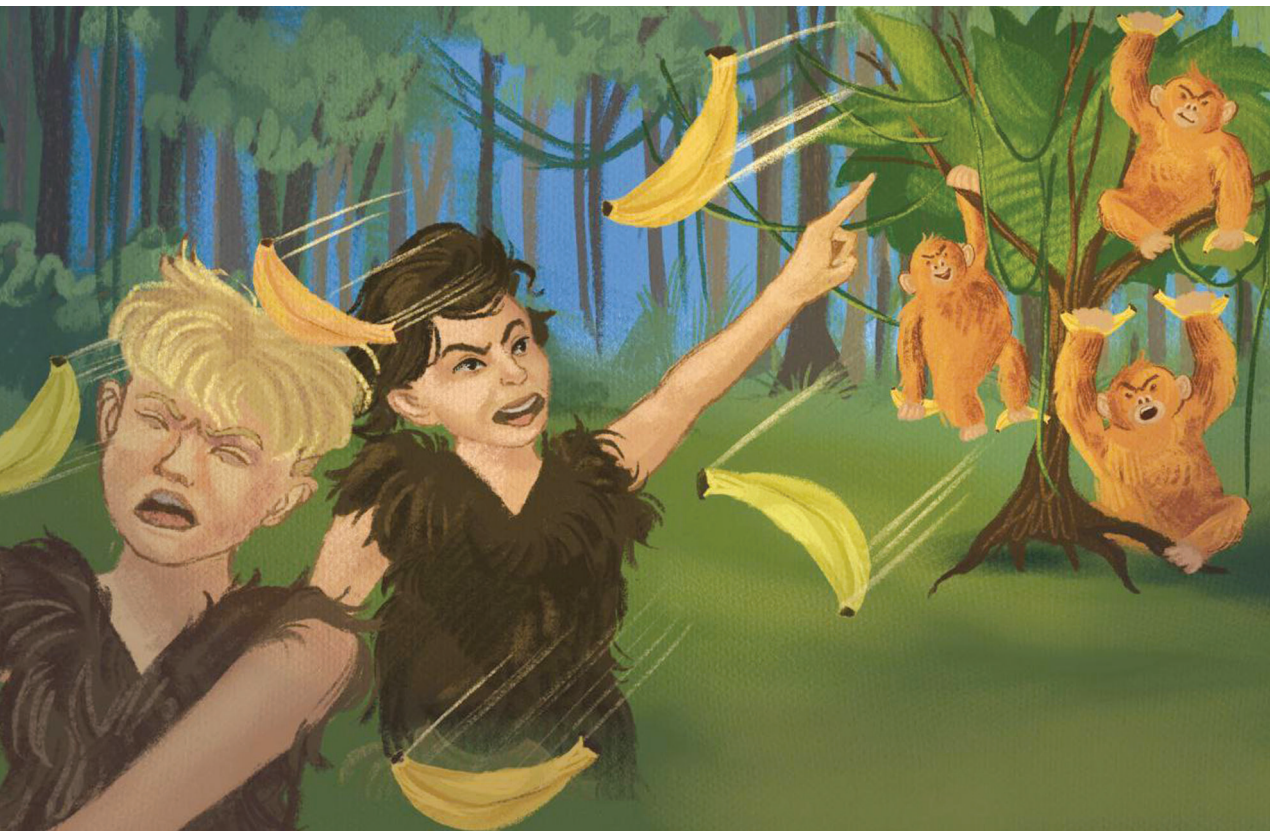
— От хто зараз був би потрібний. Краще б не його, а когось іншого змило.

— Кого це, — питаю, — іншого? Себе ж, мабуть, не маєш на увазі. Мене, виходить? Розумний який! І нащо ми тебе з Жорою зустріли. Коли б не ти, його б і не змило зовсім.

— Ну гаразд, гаразд, — примирливо мовив Агашкін. — Не будемо сваритися. Не так нас багато, щоб сваритися. Якщо не триматимемося купи, ще швидше пропадемо.

Дуже вчасно він це сказав, бо в цю мить з дерева щось упало і вдарило Агашкіна по голові. І це «щось» було не краплею, а якимось ваговитим доісторичним овочем, що, вціливши Агашкіна по лобі, впав на землю, та тільки-но я нахилився, щоб глянути, що ж то за плід, як і сам відчув замашний удар по голові.

Зиркнули ми з Агашкіним угору. Бачимо — сидить на дереві невелика волохата мавпа, кривляється й кидає на

нас схожі на банани, але тверді, як камінь, плоди, що рясно ростуть на дереві.

— Ах ти ж тварюка! — вигукнув Агашкін, коли другий «банан» бебехнув його по маківці. Нахилився, схопив із землі овоч і шпурнув у мавпу. Мавпа спритно ухилилась. В цей час із сусідніх дерев, розгойдуючись на вітах, перескочили ще дві мавпи — одна трохи більша, а друга здоровеннецька, просто орангутанг якийсь. Сіли на гілляку обабіч тої першої мавпи та й хижо вишкірилися. І таке щось знайоме-знайоме було в тих трьох волохатих мавпах. Придивився я...

— Агашкін, — вражено кажу, — та це ж... це ж... наша трійця: Довгий, Злюкін і Малявка!

Агашкін так і присів:

— Точно!

Поміркуй над прочитаним

1. Чому Вася Агашкін використовує у своєму мовленні слова «чілдрени», «капець»? Як це його характеризує? Чи варто вживати слово «капець»? Чи не засмічує воно мову? Обговорі це питання з однокласниками/однокласницями.
2. Проаналізуй розповідь Агашкіна від слів «Ой, чілдрени» до «Такої боротьби з природою, як я, ніхто, мабуть, не переживав». Чому школяр наголошує на своїй винятковості?
3. Що вигадав Агашкін, щоб урятуватися з болота? Як ти до цього ставишся? Якою була б твоя поведінка у схожій ситуації?
4. Знання з яких предметів мали виявити герої, щоб вижити в невідомому середовищі? У робочому зошиті накресли таблицю, у правій колонці напиши назву предмета, у лівій — потрібні знання з нього. Доповнуй таблицю, читаючи наступні розділи.
5. Проаналізуй діалог:

«— Ну й що? Так інше проходили. І однак нічого не знаємо. А якби слухали на уроках, вдома добре вчили підручники, то знали б зараз, як зігрітися.

— Взагалі-то правда, — зітхнув Агашкін. — Пам'ятаєш, у підручнику фізики навіть малюнок є: сидить голий дикун і тре долонями паличку, ввіткнуту в поліно, — вогонь добуває.

— От-от, — кажу. — А ми з тобою...

— У "морський бій" на уроках грали, — знову зітхнув Агашкін. — Здався нам той "морський бій"».

До якого висновку дійшли хлопці? Чи погоджуєшся ти з ними?

6. Хто із хлопців має кращі знання? Підтвердь свою відповідь цитатами з тексту.
7. За яких обставин зник Жора? Якою була реакція Лесика й Агашкіна?
8. Чому Жора називає Лесика зрадником? Чи справедливо це?
9. Поясни значення виразу «пропасти ні за цапову душу». Склади з ним речення.
10. Яка поведінка трійці в доісторичні часи? Чи впливають обставини на поведінку людини? Чи може людина виправитися? Що для цього потрібно?
11. Який епізод у цьому розділі найнапруженіший? Перекажи його.

Домашнє завдання

1. У робочому зошиті намалюй інтелектуальну карту до змісту цього розділу.
2. Постав по **одному** запитанню різного виду за змістом розділу. Усно дай відповіді на них.
3. Як можуть далі розгортатися події? Чому ти так думаєш? Прочитай продовження повісті й перевір свої припущення.

Розділ XIII,

в якому пригоди в первісному світі продовжуються.

Яма. Погоня. «Хлопці!.. Та ви що?» Знову погоня.

«Неправда! При чому тут Агашкін?»

Лежимо ми, значить, на галявині, дрижаки хапаємо, переохолоджуємося.

Відчуваю, ще трохи — й буде мені фініш, кінець. Ні, більше не можу!

— Агашкін, — шепочу, — вставаймо й тікаймо.

— Давай, — киває він. Але перший не підхоплюється. Чекає. Бо першому, ясно, ризикованіше. Хто перший підхопиться, на того першого і стрибне шаблезубий з хащів.

«Ех, — думаю, — нема мого Жори. Жора б неодмінно перший підхопився». Я ж тебе знаю, ти такий... Ну добре-добре, не роби з себе великого скромника. Слухай далі.

«Ну, — думаю, — раз нема Жори, мушу я. Агашкіна не дочекаєшся». Хекнув я, підхопився. Агашкін за мною. І рвонули ми у хащі. Біжимо, ніг під собою не чуємо. Я перший. Агашкін за мною.

Не знаю, як я відчув небезпеку. То, мабуть, ноги в мене такі розумні. До голови ще не дійшло, а ноги враз стали як укопані на самісінькому краю глибочезного ямиська.

Агашкін з розгону трохи мене туди не штовхнув. Я аж присів, щоб не впасти.

Дивимосся, а на дні ямиська трійця наших знайомих мавп — Довгий, Злюкін і Малявка.

Метушаться, стрибають, а вискочити не можуть. Стіни ямиська стрімкі й голі, нема за що вхопитися. І всі троє жалібно так по-мавпячому: «У-у... У-у... У-у...»

Мабуть, тікаючи від шаблезубого, вгналися зопалу, і тепер ні туди ні сюди.

Звідки взялася у лісі та яма — хто його зна. Може, то первісні мисливці для мамонта викопали. Або для ведмедя печерного. Навіть картина ж така є в Історичному музеї — мамонт у ямі лежить, а первісні мисливці в нього каміння кидають.

Що б там не було, а факт лишався фактом — перед нами яма, а в ямі трійця. І так вони жалібно укають, так безпомічно підстрибують.

Перезирнулися ми з Агашкіним. Бачу в очах його сумнів. Та й мені самому в серці щось ворухнулося. Все-таки однокласники. Хоч і мавпи.

А що робити? Як їх звідти витягти? Яма глибочезна, метрів п'ять, а то й шість. Руку не простягнеш.

Ех, коли б ти був — щось би придумав. Ти ж у нас на це майстер, технічний геній. А ми з Агашкіним — я черевик, він другий. Два чоботи — пара.

Позітхали ми, позітхали край ями, аж чуємо — у хащах якийсь підозрілий рух.

Ну, думаєм, все! Шаблезубий!

Кинулися ми навтіки... Але... Якщо міряти сили відрами чи каністрами, як шофери бензин, то в нас у баках лишилося менше ніж на денці. Ще кілька метрів — і мотори наші чмихнуть востаннє, й колеса стануть. Чую — позаду щось сопе, — доганяє. Потім чую — хрипить. Він, шаблезубий! І обернутися страшно.

— Агашкін, — кричу, — прощай!

— Прощай, Лесику! Прощай! — це він мені.

Бензин мій кінчився, мотор чмихнув. Упав я на землю, потилицю руками накрив.

Усе! Завмер. Чекаю. А в голові тільки одне:

«За що ж він мене спершу вхопить своїми шаблями — за ногу?.. за руку?.. за спину?»

— Хлопці! Та ви що — подуріли? Це ж я! Жора! — І голос такий хриплий — ну абсолютно не твій голос.

«Але ж тигри шаблезубі людськими голосами не говорять», — думаю.

Повертаю голову. Тю! Справді ти. Брудний, замурзаний... Але ти! Власною персоною.

— Агашкін! — кричу. — Це справді він! Жора. Наш Жора Комп'ютер!

Агашкін голову підвів. Усміхається:

— А я давно зрозумів. Тільки придурювався. Щоб вас розіграти.

Ну Агашкін! Навіть тут грає п'єсу. Ну та хай йому грець!

Головне, що ти, ти знову разом з нами. Така мене радість шалена охопила — переказати не можу.

— Як же ти нас знайшов? Де ж ти був? Де тебе носило?

— Та ото ж закрутило мене в тому яру, потягло, я й попрощатися з вами не встиг. Крутило, крутило, а тоді — хряп! — на якийсь камінь велетенський. Зачепився я там, тримаюсь.

— О! — кажу. — Так ми ж той камінь бачили. Ми ж тебе гукали.

— Я чув. Але від холоду так захрип, ви ж чуєте, — кричу, кричу, а голосу нема. Я з того боку був, ви мене не бачили. Проскочили, далі подалися. Перебрався я з того боку каменя на ваш бік, переплив потік, ледве з яру виліз. І подався вас шукати. Бачив здаля, як вас якісь мавпи на дерево тягли...

— Так ти хоч знаєш, що то за мавпи? — вигукнув я. — То ж наша трійця — Довгий, Злюкін і Малявка!

— Та ви що?

— Точно, — кажу.

— На мавп перетворилися, — підхоплює Агашкін. — Так, як казав Ясик Гриценко.

— Ну?! — дивуєшся ти.

— А тепер вони в ямі сидять, вилізти не можуть. Від шаблезубого тікали й попадали. Я про тебе згадав: от коли б був

Жора з нами, неодмінно щось придумав би, щоб витягти їх звідти.

— Треба було їм якусь довгу гілляку простягти або щось накидати, щоб можна було вибратися.

— Ну ти таки геній! — кажу я. — А ми й не додумалися. Гілляки довгої там, по-моєму, не було, а от чогось назбирати, здається, можна.

— Ага, — закивав Агашкін.

— То, може, повернемося, — кажу я. — Пропадуть же! Шкода все-таки.

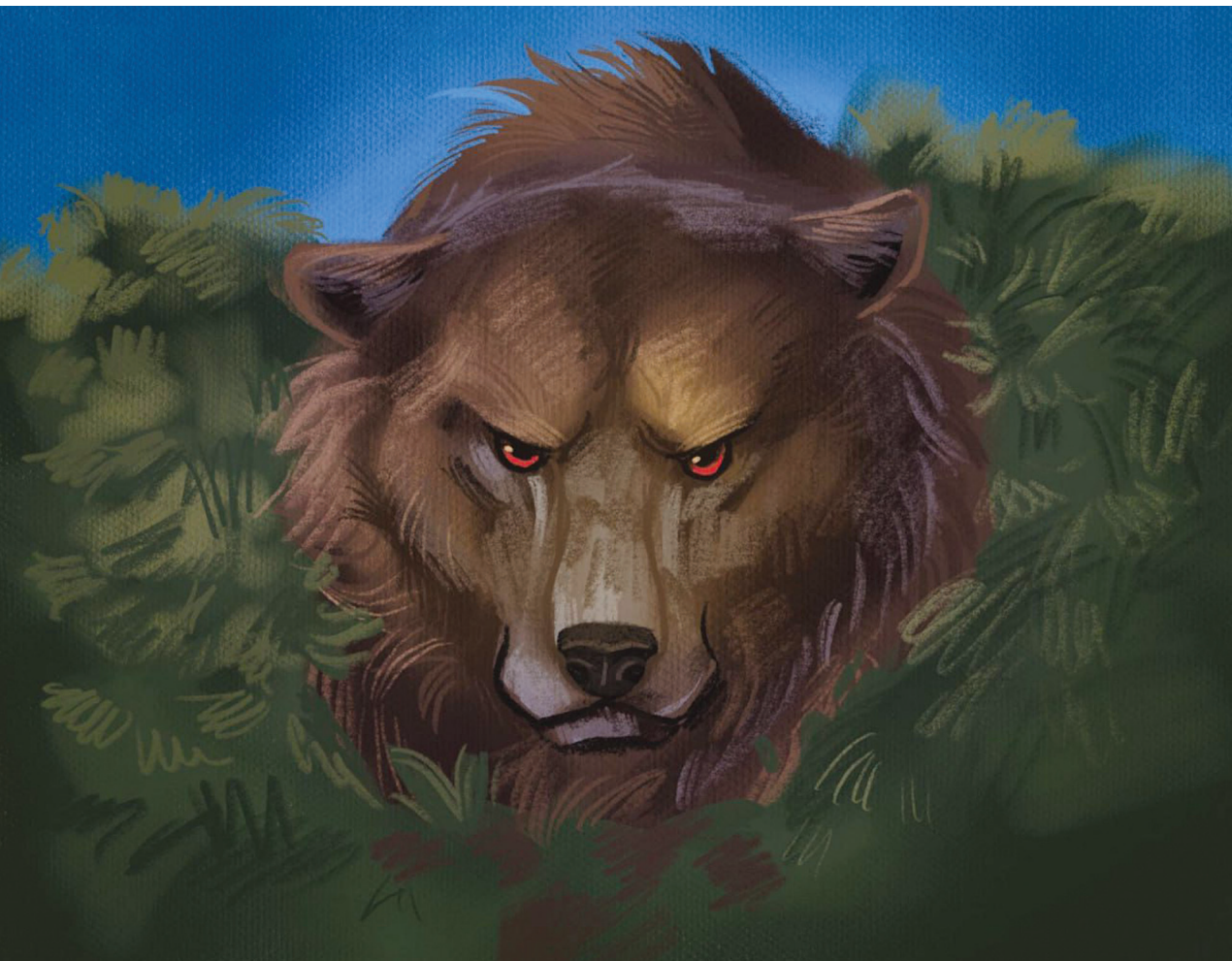
— Гайда! — кажеш ти.

Повернули ми назад.

І наче тепліше стало. Чи то від бігу зігрілися, чи від того, що тебе знайшли. Що не кажи, утрюх — це не вдвох, утрюх завжди веселіше. Троє — це вже компанія.

Йдемо ми, крокуємо бадьоро, мало не співаємо.

Аж раптом помічаю — пейзаж якийсь незнайомий. Не той пейзаж. Не ті дерева, не ті кущі — все не те.

— Хлопці, — кажу, — по-моєму, ми не в той бік повертаємося.

Спинилися ви з Агашкіним, роззираєтесь.

— Мда, — кажеш ти. — Щось не те.

— Еге ж, — підтвердив Агашкін. — Не те.

Більше ми нічого сказати не встигли. Бо враз попереду почулося могутнє рикання і з-за кущів вистромилася здорова страшняча волохата голова печерного ведмедя.

Часу на обмін думками не було.

Ми рвучко повернули на сто вісімдесят градусів і дружно стартували, як на спринтерську дистанцію. Різниця тільки та, що спринтерська дистанція коротка, сто-двісті метрів, а ми не обмежували себе. Коли тікаєш від смертельної небезпеки, ніколи не знаєш, скільки доведеться бігти, — чотириста, вісімсот, півтори тисячі чи навіть марафон. Усе залежить від переслідувача, від його настрою, темпераменту й зацікавленості тобою.

Біжачи, я подумав, що спорт, особливо легка атлетика і біг з перешкодами, зародився дуже давно, саме в ті прадавні часи, у яких ми зараз перебували. І не останню роль у перших рекордах відіграли шаблезубий тигр чи печерний ведмідь.

Але нам пощастило. Той печерний ведмідь, який нам зустрівся, був, мабуть, не голодний і нами не зацікавився. Бо не лише марафону, а й півтори тисячі метрів ми б уже не подолали.

Коли ми, знесилені, попадали нарешті на землю, навкруги була тиша, погоні не чути.

— Чілдрени, я більше не можу, — не витримав і заплакав Агашкін. — Не можу я більше. Це не життя. Мука! (...) Весь час тікаєш, весь час мерзнеш, весь час якесь стихійне лихо... Не можу!

Ти ж знаєш, Жоро, хоч би що казав Агашкін, йому чогось завжди хочеться заперечувати. А тут я був з ним абсолютно згоден. На сто процентів.

Нещасні ті первісні люди. Нещасне їхнє життя. Без вогню, без даху над головою. Щохвилини чекай якогось стихійного лиха: зливи, повені, урагану. На кожному кроці підстерігають тебе якщо не шаблезубий тигр, то печерний ведмідь або безкрилий птах фороракос із дзьобом-сокирою. Яка неспра-

ведливість природи! Не дала людині ані гострих пазурів для захисту, ані ведмежої сили. Хоч лягай і вмирай.

— А ви думали, — кажеш ти. — Важко. Дуже важко було. Але, щоб ви знали, саме через слабкість свою людина й стала людиною. Не маючи пазурів та іклів шаблезубих для захисту, мусила вона розвивати мозок, щоб розумом, хитрістю подолати ворогів. Правда, на це еволюції довелося витратити не одну сотню тисяч років.

— То що, мені чекати оті сотні тисяч років? — скривився Агашкін. — Я зараз тепла й безпеки хочу. (...)

Поміркуй над прочитаним

1. Чому Агашкін біжить не першим? Як це його характеризує?
2. Поясни значення виразу «два чоботи — пара». Склади з ним речення.
3. Що має на увазі Лесик, коли говорить: «Ну Агашкін! Навіть тут грає п'єсу».
4. Прочитай розповідь Жори про пригоди в яру. Запропонуй свою версію цих подій.
5. Чи погоджуєшся ти з думкою: «Що не кажи, утрьох — це не вдвох, утрьох завжди веселіше». Чому?
6. Знайди в тексті гумор. Як він характеризує Лесика-оповідача?
7. Чи правильне рішення ухвалили хлопці щодо порятунку трійці? Як учинив би/учинила б ти?
8. Чому заплакав Агашкін? Він був щирим у своїх почуттях чи знову «грав п'єсу»?
9. Поясни, як ти розумієш вираз «через слабкість свою людина і стала людиною».
10. Чому, на думку Лесика, первісні люди нещасні? А сучасна людина щаслива? Адже вона віддалилася від природи.
11. Який епізод у цьому розділі найнапруженіший? Перекажи його.

Домашнє завдання

1. У робочому зошиті намалюй інтелектуальну карту до змісту цього розділу.
2. Постав по **одному** запитанню різного виду за змістом розділу. Усно дай відповіді на них.
3. Як можуть далі розгортатися події? Чому ти так думаєш? Прочитай продовження повісті й перевір свої припущення.

*Розділ XIX,
в якому ми з вами знову, тепер уже востаннє,
повертаємося в доісторичні часи*

— Ти ж розумієш, Жоро, що я не можу не довести до кінця наші з тобою (та й з Агашкіним) пригоди у первісному світі.

Отже... (...)

— Слухайте, — кажеш ти. — А про Прометея Гавриловича ми й зовсім забули. А він же там десь на скелі прикутий. Орел йому щодня груди розриває, печінку шматує.

— Чого це забули, — кажу. — Не забули. Але що ж тут зробиш...

— Ну, за міфами, — кажеш ти, — Прометея мусить звільнити Геракл. Але де зараз того Геракла знайдеш? Бачите, як усе переплуталося в часі і в просторі...

— Той Геракл, мабуть, давно на пенсії, — усміхнувся Агашкін.

— Слухайте, — кажеш ти. — А давайте самі спробуємо.

— Що? — питаю.

— Прометея звільнити...

— Теж іще! Геракл знайшовся! — реготнув Агашкін.

— Ну, зовсім самі, звичайно, не подужаємо, — кажеш ти. — Але якщо нам допоможуть...

— Хто?

— Тсс!.. — робиш ти жест рукою і палець до вуст притупляєш.

Озирнулися ми з Агашкіним — хто б це нас міг підслухувати? Нікого не побачили, але на всяк випадок замовкли.

— Спершу нам треба — що? — кажеш ти.

— Що? — перепитуємо ми з Агашкіним.

— Спершу нам треба дізнатися, де ота скеля з Прометеєм. У який бік іти, де шукати, — кажеш ти. — Правильно?

— Правильно, — погоджуємося ми з Агашкіним.

— Яка наука нам у цьому допоможе? — питаєш ти. — Чи не географія?

— Географія, — як папуги, повторюємо ми.

І ти раптом тихо і чемно так (чемніше не можна) кажеш, глянувши догори:

— Геє Петрівно!.. Поможіть, будь ласка!..

Завмерли ми, вуха наставили.

І несподівано почули знайомий, як завжди, лагідний і привітний голос нашої вчительки географії.

— Ех, хлопчики-хлопчики! Таке просте завдання. Де ми з вами зараз? На місці майбутнього Києва. А скеля де? На Кавказі. А Кавказ де? На південний схід від Києва. Отже...

Голос замовк.

Ми перезирнулися.

— Та-ак... — кажеш ти. — Як це ми самі не додумалися? Така проста річ. Аж незручно.

— А що нам дасть південний схід? — каже Агашкін. — На чому ми до Кавказу доберемося? Літака ж у нас нема.

— А хоча б те, що ми до Дніпра вийдемо, — кажеш ти. — І оскільки, як ти правильно, Агашкін, помітив, літака у нас таки немає, добиратися будемо водним шляхом. Як усі первісні люди. Дніпром до Чорного моря, а там і Кавказ.

— Правильно, — кажу я. — Плата побудуємо. Як «Тігрис» або «Кон-Тікі».

— От-от, — кажеш ти.

Агашкін тільки потилицю почухав. Та й було чого чухати. Шлях неблизький. І нелегкий.

— Тільки до Гефеста Івановича хай уже хтось із вас вернеться, — кажеш ти. — А то незручно, щоб усе я та я.

— Ні-ні! — запротестував Агашкін. — Тільки ти! Він тебе любить. Ти ж конструктор. А ми з Лесиком звичайні чорнороби. Він нас, може, й не пам'ятає.

— Правильно, — погодивсь я.

Ти не дуже й сперечався.

Голову набік нахилив, як ти це вмієш, коли щось просиш, і ніжним таким голосочком:

— Гефесте Івановичу... Вибачте... Чи не могли б ви нам тільки підказати, з чого і як нам у таких умовах плата зробити?

Прислухалися.

Чуємо — прокашлявся хтось у небі й знайомим хриплавим голосом нашого вчителя праці каже:

— Слухайте... Оно ліворуч од вас, бачите, купа, хмизом прикидана. То схов знарядь праці первісних людей. За останніми науковими даними, первісні люди у певних місцях робили такі схови. Раніше археологи думали, що то стоянки, а тепер, виявляється, ні. Схови знарядь праці. Так-от, розгортайте

купу, вибирайте собі кам'яні сокири, різаки й починайте. Свіжих зелених стовбурів не чіпайте, виберіть в бурелому, сонцем та вітром висушені, але не трухляві, не гнилі. А от ліанами зв'яжуйте свіжими, гнучкими. Ну, давайте!..

Розгорнули ми купу, де схов був, вибрали собі замашні сокири, різаки найгостріші. Й приступили до роботи.

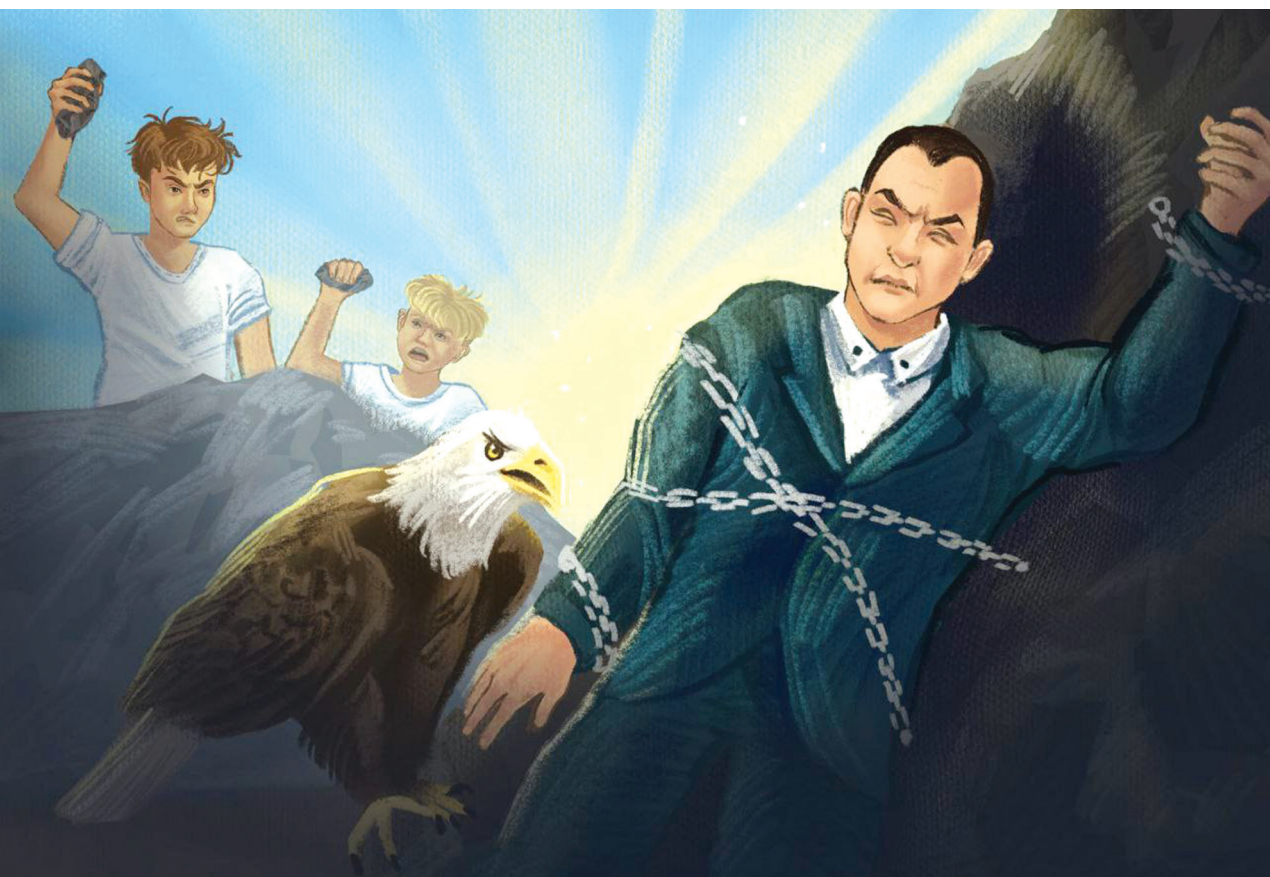
Можеш собі уявити, що то була за робота — витягати з бурелому товстелезні колоди, обрубувати кам'яними сокирами гілляки, зв'язувати колоди ліанами. Але ми не ремствували. Навіть навпаки — підспівувати почали. Бо зігрілися трохи.

І робили ми це вже на березі Дніпра. А то як би ми той пліт спустили на воду?

Попомучилися ми, але нарешті пліт був готовий. Зв'язували колоди прямо на воді у великій затоці. А тоді, взявши довгі жердини, вивели свого «Шаблезубого тігриса» (так ми його назвали) на течію, і — почалася наша подорож.

Про ту нашу подорож можна дві серії набалакати — «По Дніпру» і «По морю». Але зараз немає часу.

Отже, уяви собі, як це в кіно робиться: спершу один кадр — пливемо Дніпром, підобідуючи на ходу якимись овочами та фруктами. Потім другий кадр — впливаємо з дніпровсько-

го гирла в Чорне море. Третій кадр — пливемо бурхливим Чорним морем під саморобними вітрилами з величезного первісного листа. Четвертий — знесилені лежимо на плоту, і хтось із нас, хай навіть Агашкін, кричить спрагло: «Земля!» І нарешті кадр п'ятий — виповзаємо ми на Чорноморське узбережжя Кавказу десь у районі теперішньої Гагри. (...)

І от ми на Кавказі.

Ну звичайно, знову ж таки без учительки географії скелю ту ми не знайшли б. Знаєш, скільки на Кавказі скель!

Та нарешті дісталися ми й до скелі.

Дивлюсь — стоїть прикутий ланцюгами наш бідний Прометей Гаврилович, а величезний страшнючий орел махає біля нього крилами і націляється здоровенним дзьобом. От-от клюне.

Ми всі втрюх як закричимо:

— Ану киш! Ану геть звідси!

Орел на скелі сів, хижим оком на нас здивовано позирає — а це хто такі? Ще наче й усміхається глузливо. Зібрали ми останні сили, схопили по каменюці, замахнулися. Аж тут чуємо:

— Хлопці, не робіть цього! — каже зі скелі Прометей Гаврилович. — Не можна його чіпати. Він у Червону книгу занесений.

Розгубилися ми.

— Він же вас терзає! — кажемо.

— А хіба він винен? Дурний птах. Людського розуму не має. Придумали йому в міфі таку роль, він її і виконує.

— А що ж робити? Як же тоді вас звільняти? — дивуємося ми.

— Не хвилюйтесь. Головне, що ви прийшли. При вас він мене вже не зачепить. Бачите? Сидить, не дзьобає. Це він тільки на прикутих такий хоробрий. А як бачить, що з'явилися вільні люди, то вже й задумався. Чи не полетіти йому краще додому?

І справді, посидів ще трохи орел, покрутив головою, позираючи на нас, тоді крилами змахнув і полетів геть.

— О! А що я казав! — усміхнувся Прометей Гаврилович. — Тепер і про звільнення подумати можна. Дряпайтеся сюди. І оті каменюки, що в руках тримаєте, несіть.

Подряпалися ми до Прометея Гавриловича.

Узяв він у нас із рук каменюки і почав тими каменюками щосили по ланцюгах гатити. Іскри враз посипалися, ми аж очі замружили, щоб не засліпило.

А коли за мить глянули, бачимо — ланцюги вже розбиті, Прометей Гаврилович вільний, і в руках у нього горить смолоскип, від тих іскор запалений. І такі в нього очі щасливі, — наче сонця, сяють. Виструнчився він враз, ступив кілька кроків угору, простягнув руку зі смолоскипом, точнісінько як це роблять спортсмени, запалюючи олімпійський вогонь, і на горі спалахнуло полум'я — вогнище.

Дивимося, а навколо вогнища стоять усі педабоги на чолі із Зевсом Парамоновичем.

І всі всміхаються привітно й радісно.

І руки гріють біля вогню. (...)

Наступив на скелю. Скеля зривається, з гуркотом летить униз. І ми летимо всі, провалюємось у моторошну темну прірву.

На якусь мить втратив я свідомість. А коли отямився, дивлюсь — лежу на дні глибоченної ями. Поряд — дві якихось мавпи. Зирк на свої руки, ноги, а вони теж волохаті, мавпячі...

Такий мене жах охопив, аж серце зупинилося.

— Ми більше не будемо! Не бу-у-удемо-о! Не бу-у-у... — кричу щосили. Та слів не чути — лише дикі мавпячі звуки: — У-у!.. У-у!.. У-у!..

Ну все!

Кінець!..

І тут у відповідь, як надія на порятунок, десь далеко-далеко пролунав шкільний дзвоник...

І маленький вогничок заблимав у темряві й почав наближатися...

Лесик був фантазер.

Поміркуй над прочитаним

1. Яка роль учителів у порятунку Прометея Гавриловича?
2. Хто плавав на плотах «Тігрис» і «Кон-Тікі»? Знайди інформацію про це в мережі Інтернет. Хлопці назвали свій пліт «Шаблезубий тігрис». Поясни цю назву. А яку запропонував би/запропонувала б ти?
3. Що означає звільнення Прометея Гавриловича?

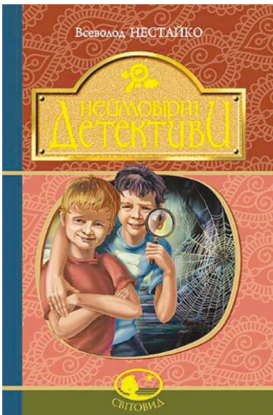
4. Пригадай міф про Прометея. Яка різниця між його закінченням та фіналом повісті? Чому?
5. Як поставився Прометей Гаврилович до орла? Чому? Як це характеризує цю людину?
6. Що б сталося із сучасним світом, якби він здичавів?
7. Чи бувають дива в реальному житті? Які саме?
8. Як ти ставишся до фантазій головного героя? Свою відповідь обґрунтуй.
9. Назви **дві-три** основні риси Лесика та Жори. Який із героїв тобі найбільше сподобався? Чому?
10. Як ти оцінюєш поведінку Агашкіна? Які риси в нього позитивні, а які — ні? Відповідь підтвердь епізодами з тексту.
11. Уяви, що Прометей потрапив у наш час. Який подвиг для сучасного людства він міг би здійснити?
12. Який епізод у цьому розділі найнапруженіший? Перекажи його.
13. Визнач тему та головну думку прочитаного фрагмента повісті.
14. Які прислів'я, наведені на початку розділу, відповідають твору В. Нестайка?

Домашнє завдання (на вибір)

1. Напиши мініатюру (шість — вісім речень) на тему «Кого називають Прометейами?».
2. Поясни письмово думку В. Нестайка: «Дитяча дружба — це щастя. Якщо це вірна дружба, вона зберігається на все життя».

Твої літературні проекти

Створи презентацію «Всеволод Нестайко — основоположник українського детективу для дітей».

Література в колі мистецтв

Вибери з повісті В. Нестайка «Дивовижні події у шостому “Б”» кілька епізодів, які тобі найбільше сподобалися. Проілюструй їх разом з однокласниками/однокласницями. Влаштуйте в класі виставку малюнків. Обери переможця/переможницю.

Олесь Ільченко

ТАЄМНИЦЯ СТАРОЇ ОБСЕРВАТОРІЇ (Фрагмент)

Оленка і Влад товаришують. Їхні пригоди розпочинаються після зустрічі з Незнайомцем у довгому чорному плащі, який приводить дітей до старої обсерваторії. Із цієї споруди можна здійснювати мандрівки в часі за допомогою Великої Ручки Переміщення. Оленка і Влад подорожують до піщаної пустелі, на тропічний острів, до страшного міста Володаря.

Ворп-двигун професора Філа

Рожевий туман у старій обсерваторії розвіявся, й Оленка із Владом побачили крізь отвір у бані яскраве сонце.

— Ми вдома! — зраділа Оленка.

— Схоже, що так! — усміхнувся Влад. — Ну, вставаймо з крісла. Мандрівка скінчилася. Втім я зараз перевірю, чи справді ми в нашому місті. А то всі ці несподіванки... Знаю я...

Влад підійшов до дверей обсерваторії й обережно визирнув назовні. Кущик кульбаби, під яким хлопчик знайшов ключа від споглядальні, зеленів на тому ж самому місці. Все було так, як першого разу, коли діти разом із Чорним Плащем підійшли до обсерваторії.

Несподівано Влад почув позаду чийсь кроки, радше човгання, вигук Оленки «Ой!» і якесь бубоніння. Щось на кшталт: «Ворп-ворп-ворп!» Він озирнувся і побачив невисокого сивого дідка з борідкою, який скидався на професора. Щоправда, в нього був звичайнісінький сірий костюм, який пасував до

білої сорочки та червоної краватки. Дідок ходив туди-сюди обсерваторією і, схоже, розмовляв сам із собою. На дітей він геть не звертав уваги.

Поки Влад міркував, що це за дивина й чи не потрапили вони з Оленкою ще до якогось паралельного світу, дівчинка сказала дідові:

— Добрий день!

— А! А-а-пчхи! — чхнув у відповідь незнайомець. І додав: — Боже, стільки тут пилюки! Давно слід було б прибрати обсерваторію! Г-м! Вітаю вас! Нарешті повернулися. А я вже подумав, що ви потрапили до жахливого міста Володаря. Звідти вибратися важкувато...

— Добридень, пане... — почав було Влад.

— Вибачте, я не назвався. Пан Пилип, професор! Дехто називає мене Борода. Але я більше звик до короткого Філ, як звертаються до мене мої колеги-вчені з Європи й Америки. Можете і ви мене так називати. Я доглядач цієї обсерваторії. Всі гадають, що її давно покинули, але я не можу залишити місце, де колись працював. До того ж тут можна робити такі наукові досліді із простором і часом, такі... А-пчхи!

— Будьте здорові! — сказала Оленка. І додала: — А ми, здається, через Ваші досліді й потрапили до похмурого міста, де був Володар. Насилу втекли звідти.

— Промчали через червоточину прямо сюди? — зрадів Філ.

— Ні, — заперечив Влад. — Ми вибралися із в'язниці через колодязь і підземний хід з водою.

— Який жах! А я ж намагався скрізь влаштувати лазівки поміж світами — червоточини. Щоб вам допомогти. Бачу, не вийшло в мене... Ламаються і глючать навіть перевірені машини та програми... Невже ви були в тюрмі?

— Так! — підтвердила Оленка. — Але звідки Ви знаєте нас і, власне, все про нас?

— Дуже просто: мені залишив записку знайомий вам Чорний Плащ. Тобто дорослий Влад. Звичайно ж, він усе знає про себе. Він був певен, що ви знову зважитесь на мандрівку до інших світів... І я мусив підготувати вам рятівні лазівки в часопросторі... Дублював і клонував обсерваторії... А-пчхи!

— А я думав, що ми самі мандруємо, — розчаровано мовив Влад.

— Авжеж, самі! — вимахував руками Філ. — Ви тепер маєте безліч цінних спостережень! Це справжній скарб для науки! Поруч із нашим, як ви переконалися, існує низка інших світів, які... А-пчхи!

— І часто не дуже приємних! — зауважила Оленка. — Будьте здорові!

— Пане Філе, а як працює цей... прилад? Ручку Переміщення ми бачимо, проте є ж і головний пристрій, він мусить бути!

— Може, це страшна таємниця? — раптом збагнула Оленка.

— Ех, мої юні друзі, я завжди казав колегам-ученим, що колись усі наші секрети хтось відкриє... Мабуть, добре, що це стали саме ви — а не злі Володарі, яких і в нашому земному просторі вистачає... А-пчхи! Всього я вам поки що не розповім, але в загальних рисах усе виглядає так. З рівнянь великого фізика Ейнштейна випливає, що... Не лякайтеся, ви це будете вивчати в школі! Так от, фактом є те, що мій друг Мігель із Мексики довів: можна створити двигун, який викривлює простір! Ворп-двигун, або просто ворп! І саме завдяки такому викривленню ми можемо досить швидко потрапити на інші планети, не гаючи часу на міжзор'яні перельоти. Або проникнути до паралельних світів, що вам і вдалося! А завдяки кому? А це ми з колегами і створили такий двигун! І саме тут, в обсерваторії! Непогане місце, чи не так? Щоправда, спочатку слід було добути одну речовину, щоб розмістити її рівномірно довкола двигуна. А також навчитися тримати постійне і потужне магнітне поле. В середині нього встановлений відомий вам фотель і деякі допоміжні прилади, механізми, деталі. Мандрівки між світами можливі! Та, як на лихо, часто не вдається повернутися додому. А-пчхи! Як ви вже знаєте... — шморгнув носом Філ.

Влад і Оленка зачудовано дивилися на дивакуватого вченого. Все, що вони почули, було просто казкою. За одні-сіньку мить перелітати до інших планет, проникати в інші світи, які існують поруч із звичним, земним... Якби вони самі не побували в тих мандрах, то нізащо не повірили б, що Філ каже правду.

— Слухайте, друзі! — раптом засяяв усмішкою професор Філ. — А чи не гайнути нам просто зараз до якогось гарного сусіднього світу й добре відпочити?

— Тільки якщо це буде справді добрий і приємний світ! — твердо сказала Оленка.

— А певно! Кудись до чудового, красивого світу! Ех, був би я молодший, ми таке б утнули! — замріявся Філ.

— Ми не проти! — серйозно зауважив Влад.

— Тоді — вперед!

Філ поставив біля крісла невеличкого стільчика, вмовстився на ньому, а Владові й Оленці запропонував зайняти місця в фотелі. Цього разу Ручку Переміщення взявся обертати сам учений. Адже тільки він достеменно знав, куди слід потрапити і наскільки необхідно викривити простір, щоб опинитися в потрібному місці.

(...) За кілька хвилин після переміщення Оленка, Влад і Філ вийшли з обсерваторії. Довкруги зеленіли луки барвистими квітами. За луками виблискувала річка із густими вербами над нею, а праворуч бігла до обрію добра автомобільна дорога.

— Муна! — всміхнувся вчений.

— Муна? Що це означає? — глянула на нього Оленка.

— Це назва цього світу. Я тут часом відпочиваю від земної біганини, — роззирався довкола Філ.

— А люди тут є? — поцікавився Влад.

— Є людиноподібні істоти, які дуже скидаються на нас, і ще тут чимало роботів, котрі схожі на тутешніх розумних істот.

— А як їх розрізнити — роботів і місцевих «людей»? — глянула на Філа Оленка.

— Та вони самі кажуть, хто є хто. Просто треба запитати. Розумні істоти Муни відрізняються від людей більшою мудрістю і щирістю. Роботи теж непогані. Вони вже давно живуть поруч із муньянами, хоч і окремо. Бракує їм лише почуття гумору, інтуїції і фантазії. А так — дівчата й хлопці хоч куди. Он, до речі, хтось уже помітив нас.

І Філ указав на чотириколісну таратайку, що зупинилася на дорозі. Із цього засобу пересування вийшла істота, схожа на земну жінку. Вона була вбрана в білий комбінезон із фіолетовими цяточками і рисочками. Істота простувала до них так легко, неначе у повітрі пливла.

— Вітаю вас на Муні! — співучим голосом привіталася вона. — Бачу, ви люди. Можете називати мене Ео. Так вам буде зручно вимовляти моє справжнє ім'я. Повністю воно складається із тридцяти п'яти звуків, і зазвичай людям важко вимовляти його! — Ео засміялася. — Чи потребуєте ви якоїсь допомоги?

— Дозвольте назватись: я — професор Філ, це — мандрівники Оленка і Влад. Якщо ваша ласка, — гречно мовив вчений, — то підвезіть нас, будь ласка, до найближчого міста. Ми хочемо скуштувати тутешнього морозива — воно просто-таки неперевершене. Дякую!

— О, нічого складного! — усміхнулася Ео, сяйнувши зубами ніжно-зеленого кольору. — Прошу!

Ео сіла за пульт управління свого чудернацького повозу, а вчений і діти вмостилися на відкидних сидіннях. Авто напрочуд хутко покотилося рівною трасою.

— Скажіть, будь ласка, — почав Філ, аби не мовчати дорогою, — Ви робот чи біологічна істота?

— Я — робот, — ще раз усміхнулася Ео. — Зараз у нас модно бути схожими на людей, як ви б сказали, мунян. Тільки зуби ми робимо зеленими, на відміну від їхніх — морквяного кольору. Наш розвиток так давно йде окремо від наших колишніх творців — мунян, що останнім часом молодь намагається скидатися на живих істот. Хоча й ми живі, як бачите.

— Авжеж! — потакнув Філ. — Якщо Ви робот, то я можу запитати про ваш вік...

— Ніякого секрету. Я належу до молодих роботів. Мені 176 ваших земних років.

Оленка із Владом перезирнулися. Важко було уявити юну істоту такого віку, хоча вона й була роботом.

Поміркуй над прочитаним

1. Опиши усно зовнішність пана професора.
2. Запропонуй свою версію подорожі Оленки та Влада до жахливого міста Володаря (шість — вісім речень). Запиши її у робочий зошит.
3. Як ти уявляєш лазівки в часопросторі?
4. Яка роль знань у наукових досліджах і винаходах?
5. Чому Оленка і Влад розповідь пана професора називають казкою?
6. Яким ти уявляєш «добрий і приємний світ»?
7. Поясни думку: *«Розумні істоти Муни відрізняються від людей більшою мудрістю і щирістю»*.
8. Чи погоджуєшся із твердженням пана професора, що брак почуття гумору, інтуїції, фантазії — це недолік? Чому?
9. Професор Філ говорить про те, що на інших планетах він відпочиває від «земної біганини». Як ти це розумієш?
10. Намалюй ворп-двигун, портрет Ео, пейзажі планети Муна. Орієнтуйся не лише на описи в тексті, додай також до зображення свої деталі.

Домашнє завдання

1. Постав по **одному** запитанню різного виду за змістом цієї частини розділу. Усно дай відповіді на них.
2. Перекажи зміст цієї частини розділу. Які епізоди тобі сподобалися найбільше і чому?
3. Як можуть далі розгортатися події? Чому ти так думаєш? Прочитай продовження повісті й перевір свої припущення.

Тим часом дивне авто вже заїхало до міста. Обабіч дороги стояли сядливі споруди, що скидалися на непрозорі мильні бульбашки. Декотрі були густо вкриті виткими рослинами із великими жовтими квітами. Ео впевнено везла мандрівників, звертаючи то ліворуч, то праворуч. Нарешті вона зупинилася поблизу величезного опуклого білого кола на майдані — на вигляд воно було як бублик або ж круглий фонтан без води.

— Он і морозиво, чи як ви його там називаєте, — показала на коло. — Смачного!

— Щиро дякую, що підвезли! — вклонився Філ.

— Дякуємо! — в один голос сказали Оленка і Влад.

— Гарного відпочинку на Муні! Раджу для початку взяти участь у відеогрі «Роботи проти динозаврів, або Муна десять мільйонів років тому!» Захоплююче видовище! Па!

Ео зникла за рогом, а діти дивилися то на коло, то на Філа, не розуміючи, де ж тут може бути морозиво. А Філ радісно вигукнув:

— А справді, зіграймо! Ви таких ігор ще не бачили!

— Ну просто дитсадок якийсь! — зітхнула Оленка. — Потрапити до інших світів, щоб гратися в роботів!

— Давай спробуємо! — Влад страшенно зацікавився.

— Гарзд, тільки недовго!

Професор завів дітей до найближчої споруди. Там робот чи живий мунянин — розібрати було важко — дав їм усім шоломи, рукавички, спеціальні черевики, а потім якусь зброю, що скидалася на величезні пістолети. Далі махнув рукою і натиснув червону кнопку на великому пульті.

(...) Влад, Оленка і Філ ішли густим лісом з великих і малих папоротей та дерев, що скидалися на сосни і ялини. Здалеку долинало якесь страшне завивання, клацання зубів, плямкання... Хтось шурхотів у кущах — і діти здригалися від несподіванки. Раптом просто на стежку перед Владом і Оленкою вискочив величезний динозавр. Він страшенно заревів, роззявивши червону пащеку.

— Тиранозавр! — злякано прошепотів Влад.

— Стріляйте! — пропищав професор. — Він же з'їсть нас!

І почав стріляти. Оленка і Влад з переляку теж натискали на гачки пістолетів, та кулі нітрохи не шкодили здоровенній потворі. Вишкіривши зуби і дихаючи на людей клятим смердючим духом, тиранозавр перевальцем наближався до них. Нарешті Владові вдалося влучити йому в пащу. Чудовисько похитнулося й зі страшенним ревінням гупнуло на стежку просто перед людьми.

Тремтячою рукою Філ витер піт із чола.

— Ху! Здається, вколошкали!

— Лягайте! — зойкнула Оленка.

Поки професор із Владом розглядали тіло тиранозавра, десь із-за гори на них каменем падав великий птеродактиль, хижо клацаючи зубами. Він склав крила і стрімко знижувався, явно узявши на приціл літнього вченого. Філ з переляку не стріляв, а затулив очі рукою. Не встигли діти отямитися, як крилатий динозавр ухопив професора у дзьоба і полинув угору.

— Стріляй же, Владе, стріляй, він забере Філа! — гукала Оленка і вже сама поціляла в птеродактиля.

Влад прицілився і влучив чудовиськові в шию. Летюча тварюка здригнулася й, ламаючи хащі, почала падати додолю. Філ вислизнув із пащі динозавра і добряче гепнувся об землю.

— Здається, він знепритомнів, — оглядала професора Оленка.

Аж раптом земля задвигтіла від тяжких кроків. У зеленій гущавині сопіло і лізло напролом щось величезне й неворотке. Оленка розпачливо глянула на вченого, який не подавав ознак життя, на Влада...

— Я знаю, що робити, — сказав Влад і зняв шоломи із себе, з Оленки і з Філа.

Ліс зі страшними динозаврами зник. Вони знову були в ігровій споруді дивного міста на Муні.

— Оце так гра... — не міг прийти до тями Влад.

— Авжеж, незлецько відпочили! — бліда Оленка струшувала із себе глицю і листя папороті. — В цьому світі так спокійно, що мунянам хочеться страшних пригод...

— Еге ж, — нарешті оговтався Філ. — Було цікаво... Гадаю, краще піти та підкріпитися морозивом.

Діти і вчений повернулися до білого кола на площі. Філ підійшов упритул до цього «бублика» і просто нахилився над ним. Якимось чином з кола полетіли вгору яскраві мерехтливі кульки, Філ почав кумедно хапати їх ротом. Він просто-таки мурчав од утіхи. Потім озирнувся.

— Нумо, підходьте! Супер-смакота!

Оленка і Влад теж схилилися над колом і почали хапати невеликі летючі кульки. Вже потім Оленка зізналася, що ніколи в житті не їла такого смачного... Ні, не просто морозива. Ці кульки були чимось надзвичайним — тістечком, тортом, шоколадом і морозивом водночас. І Влад цілком погоджувався із нею. Такого смаку на Землі просто й бути не могло.

— Оце я розумію! — задоволено облизувався вчений. — Оце відпочинок! Морозиво, гостинність, чисте повітря, гарні міста, зелені луки, річки прозорі... Я вам іще дещо покажу! За мною!

Філ акуратно переступив коло і підійшов до його центру. Там стояла невеличка пірамідка, на яку діти не звертали уваги. Науковець схилився над нею, і з її вершечка зацебеніла цівочка води — простісінько йому до рота. Філ жадібно ковтав її й жєстами припрошував Оленку і Влада приєднатися до нього. Діти підійшли і теж схилилися над пірамідкою. На смак ця рідина виявилася зовсім не водою. Після морозива вона була дуже до речі. Не кисла і не надто солодка, не густа й не рідка... Здавалося, цей напій можна було пити й пити, якби не морозиво, яким вони, схоже, просто об'їлися... А от невгамовний вчений пив і пив, потім повертався до морозива і знову їв його. А відтак знову схилився над напувальною пірамідкою...

— Краса! Смакота! Вундер-пундер! — облизувався Філ. — Оце життя! Тільки заради цієї миті слід було вигадати ворпдвигун!

— Ви — ласун! — здогадалася Оленка. — А мама мені казала, що не можна їсти багато ласощів.

Філ нічого їй не відповів, бо тяжко опустився на одну з лав, котрі стояли довкруг чарівного кола-бублика.

— Ой, друзі, — прошепотів Філ. — Щось мені недобре... Мабуть, я об'ївся... Ой!

Вчений тримався руками за живота й похитувався з боку на бік. Влад побачив, що професорові й справді зле. Але як зарадити такій хворобі? Оленка підтримувала Філа, а Влад вирішив пошукати лікаря.

За сусідньою спорудою хлопець побачив двох мешканців Муни, які щось жваво обговорювали.

— Перепрошую, — підійшов до них Влад. — Чи не могли б ви підказати мені, як знайти лікаря? Нашому другу, професорові Філу, зовсім зле...

— Лікаря? — здивовано перепитав один з мунян. — То ви, здається, прибульці із Землі? Бідолашні земляни! Вони і досі хворіють, звертаються до лікарів, приймають ліки... Затримка в розвитку їхнього світу! Що вдієш!

— Ти краще б дав пораду якусь, друже, а не розповідав про відмінності розумних істот у різних світах! — слушно зауважив другий мунянин.

— Що тут можна порадити? — міркувала перша істота. — Останні півтори тисячі земних років у нас лікарів немає, бо змалечку всі ковтають спеціальну пігулку й відтак не хворіють... Жаль, що для людей це поки що неможливо... Отже, вам слід терміново відбути до вашого світу і звернутися до лікаря!

— Підтримую! — вигукнула друга істота. — Зараз я викличу рухівницю, чи як воно по-вашому?

Влад не знав, як звучить назва цього авто українською, тому тільки знизав плечима. А вже за мить з'явився якийсь візок, що нагадував машину Ео, тільки він був набагато більший.

— Куди ідемо? — спитав поважний робот.

Влад вирішив, що це був саме робот, бо істота говорила якимось механічним безбарвним голосом і блищала так, ніби її тіло було з металу.

— Якщо ваша ласка, то до обсерваторії, отієї, що серед лук, — попросив Влад.

— А! Знаю. Люди кумедні. Такого понавигадують і набудують...

Влад заліз до авторухівниці, як її назвав мунянин, і сказав роботіві, де забрати Філа й Оленку.

До обсерваторії вони домчали швидко. Вченого обережно посадовили до фотеля. Поруч на двох стільчиках примостилися Оленка і Влад.

— Ой, додому! Ой, рятуйте! — стогнав Філ.

— Пане професоре, Ви просто як мала дитина! — суворо мовила Оленка. — Потерпіть трохи!

— Владе, встанови Ручку на позначку Землі й поверни, прошу, точно три з половиною рази! Я перевіряв... я тут був... Ой, більше я так наїдатися не буду...

— Добре, добре, — втішав його Влад. — Не хвилюйтеся...

Оленка чомусь заплющила очі, а Влад обережно повернув Ручку Переміщення.

І за мить вони були вже вдома... Але професора поруч із Владом і Оленкою не було!

Поміркуй над прочитаним

1. Усно опиши фантастичне місто. Які деталі тебе вразили і чому?
2. З якої причини Влад зацікавився відеогрою навіть на іншій планеті?
3. Які несподіванки чекали на пана професора, Оленку та Влада під час відеогри?
4. Чи погоджуєшся ти з думкою Філа, що відпочинок — це «морозиво, гостинність, чисте повітря, гарні міста, зелені луки, річки прозорі...»?
5. Чи дотримуєшся ти режиму харчування? Як оцінюєш поведінку пана професора, коли той захопився морозивом і незвичайним напоєм?
6. Поясни думку одного з мунян: «Бідолашні земляни! Вони і досі хворіють, звертаються до лікарів, приймають ліки... Затримка в розвитку їхнього світу! Що вдієш!»
7. Як потрібно берегти своє здоров'я? Дай **три-чотири** поради своїм однокласникам/однокласницям.
8. Чому мунянин назвав людей кумедними?
9. Застосуй Правило читання № 3 від Софії Мудрагелівни.
10. Придумай оповідь про те, куди міг зникнути пан професор.

Домашнє завдання

1. Постав по **одному** запитанню різного виду за змістом цієї частини розділу. Усно дай відповіді на них.
2. Стисло перекажи зміст розділу. Які епізоди тобі сподобалися найбільше і чому?
3. Як можуть далі розгортатися події? Чому ти так думаєш? Прочитай продовження повісті й перевір свої припущення.

Країна хижих носорогів

Влад і Оленка повернулися точно за призначенням — до старої обсерваторії у рідному місті.

На превеликий подив діти побачили в споглядальні науковця Філа.

— Ну, професоре... — Оленка хотіла щось додати, але передумала.

— А-пчхи! Як бачите, я сам зумів дістатися додому! — усміхнувся вчений. — Вибачте, просто випав з крісла в момент переміщення на Землю. Мені було дуже зле...

— Так... — тільки й зміг сказати Влад. Він подумав, що через неухважність професора їм з Оленкою могло бути непереливки. З другого боку, вони ж самі вирішили повернутися за вченим, аби врятувати його...

— А де ви були так довго? — уважно глянув на дітей Філ. — Знову якісь пригоди?

— Ми хотіли допомогти Вам, а потрапили до світу драконів, вівернів, химер... — зітхнув Влад.

— І мужніх лицарів! — додала Оленка.

— Я починаю розуміти, що легенди про драконів на Землі таки мали підстави, — міркував Влад. — Адже головний дракон казав, що в замку короля Імгарда, в алхімічній майстерні, тобто в справжній науковій лабораторії, є місце миттєвого переміщення до інших світів, про які дракони не знають. Вони про те довідалися зі старовинних книг...

— Отже, — закінчила Оленка, — дракони могли проникати в наш світ, на Землю!

— І люди билися з ними, як київський герой Кирило Кожум'яка! — вигукнув професор. — Але, як бачимо, нині монстрів, на щастя, немає! А я, поки вас не було, дещо поліпшив у ворп-двигуні! Апчхи! Тепер викривлення простору і часу стало більш точне, тож мандрівки будуть безпечніші! До речі, чи хочете подивитися на ваших ровесників у одному чудовому світі? Називається він Юкеамоа. Там існують фантастичні школи без учителів!

— О ні, дякуємо! — вигукнула Оленка. — Гадаю, що ми знову потрапимо в якусь халепу!

— І ви не хочете поглянути, як діти створюють нові види рослин і тварин на уроках з біотехнологій? Вони роблять таких кумедних і веселих звірятко! Ви гадаєте, звідки наші,

земні, творці мультфільмів беруть своїх героїв? Підглядають, як школярі в сусідній зошит! Точніше, в сусідній світ! Ми, вчені, їм допомагаємо!

— От класно! — не втримався Влад,

— І Вам не соромно допомагати їм цупити чужі ідеї? — поцікавилася у Філа Оленка.

— Ми нічого не цупимо! — образився професор. — Ці кумедні істоти належать усім світам, усім людям, біороботам та іншим розумним істотам! Якщо хочете знати, існує міжпросторова угода про вільне запозичення і залучення до свого світу ідей, винаходів тощо! Уповноважені, — такі, як я, скажімо, — деякі знання передають із паралельних світів сюди, на Землю, і навпаки. Але у нас має бути велика відповідальність, аби якісь лихі дракони не скористалися досягненнями людей, а наші земні злодюги не дісталися до секретів більш розвинених культур. Всьому свій час!

— Ага, значить зв'язки між світами не такі вже й випадкові? — збагнув Влад.

— Авжеж! — гордо мовив Філ. — Я та інші вчені знаємо: поки що... а-пчхи!.. не слід усього відкривати людям. Так сталося, що ви дізналися про таємницю старої обсерваторії. Проте я вас прошу — нікому й слова! Навіть батькам!

— Гаразд, — погодився Влад. — Але мені дуже кортить побачити чудернацьких тварин. Може, я й сам зможу створити кого-небудь. Одного разу уві сні я бачив такого гарного метелика, який навряд чи існує насправді. От би мати його живого!

Діти несамохіть замріялися. Вони уявили, яких тварин можна було б створити. Влад подумав, що добре було б побачити мамонтів, живих-здорових, які пасуться десь на галлявинах... Або створити кумедних птахів дронтів, які вимерли через людей. Оленка думала про незвичайні чорні або блакитні троянди, про дивовижних і небачених досі рибок, які сяють кольоровими вогнями в темряві...

— Запевняю вас, це буде просто прогулянка, — казав тим часом Філ. — Усе перевірено. Присягаюся!

— А чому це Ви нас так умовляєте, професоре? — замислилася Оленка. — Для чого ми Вам потрібні на Ю... Як цей світ називається?

— Юкеамоа, — нагадав їм Філ. — Мені трохи соромно зізнатися, але я просив би вас привезти звідти маленького динозаврика — трицератопса. Такого, з ріжками... На Юкеамоа створюють таких істот, вони завбільшки з долоню! Я з дитинства мріяв мати живого трицератопса!

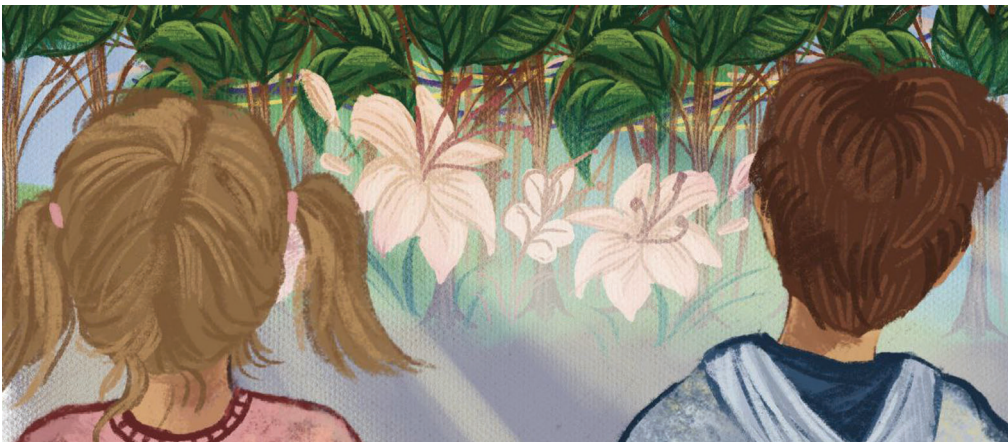
— А чому Ви самі не хочете побувати на Юкеамоа і привезти динозаврика? — здивувався Влад.

— Річ у тім, — засмучено мовив професор, — що тамтешні мешканці дорослим землянам нічого не дають. Тому надія на вас. На Юкеамоа разів зо два проникали люди, але то були не кращі представники розумних істот нашої Землі. Підозрюю, що в їхньому, більш розвиненому світі, цих людей сприйняли як дикунів.

Що було робити? Цікавість перемогла. Філ пояснив дітям, як повернутися, навпроти якої поділки встановлювати одну з рисок Ручки Переміщення. Оленка і Влад сіли до знайомого крісла...

За мить вони вже були у величезній світлій споруді, яка скидалася на оранжерею, серед різнобарвних квітів, високих дерев із темно-зеленим лапатим листям, — із їхніх крон долинали приємні звуки, схожі на пташиний спів. За зеленню ховалося мереживо, справжнє плетиво прозорих трубочок, рурочок, у яких струменіли кольорові рідини.

Розсувні двері споруди розбіглися в різні боки, і в променах світла з'явився робот на коліщатках. Він нагадував пілосмок з яскравими лампами, проте розмовляв зрозуміло. Це не були людські слова, однак Оленка з Владом чомусь збагнули все, що говорив робот.

— Розпочинається урок! Запрошуємо. Урок! Запізнюєтеся! Запрошуємо до кабінету початкових біотехнологій.

— Здається, те, що нам і треба! — глянула на Влада Оленка.

— Так! Де ще можуть створювати нових істот? На уроках біотехнології! — усміхнувся хлопчик.

Діти рушили вслід за дивною істотою. Вони пройшли через галявину, яка густо заросла фіолетовою травою і такими ж кущами, і ввійшли до наступної білої споруди. В ній Оленка і Влад побачили кілька великих зал, розділених невисокими перегородками. Скрізь сиділи діти чи, радше, дуже схожі на дітей людиноподібні істоти. Від звичайних підлітків вони відрізнялися розмаїтими кольорами шкіри й пишними гребенями на голові. Перед цими дітьми на великих столах були якісь акваріуми. Придивившись, Оленка і Влад збагнули, що це не акваріуми, а прозорі екрани, трохи схожі на комп'ютерні, тільки з об'ємним зображенням. Натискаючи кнопки, діти створювали всередині цих товстих екранів різних тваринок, змінювали їх, додавали чи забирали якісь хвости, вусики, роги... Коли істота набувала остаточного, закінченого вигляду, її маленький творець натискав велику жовту клавішу — й на полиці, що висувалася збоку столу, з'являлася новостворена тваринка невеликих розмірів.

Оленка і Влад зачудовано спостерігали за появою незвичайних живих істот. Вони й незчулися, як до них підійшов чоловік чи принаймні хтось дуже схожий на чоловіка. Його шкіра мерехтіла всіма барвами веселки. Вусиком з голови він почухав кінчик носа і звернувся до мандрівників.

— Вітаю юних землян! Адже ви зі світу Земля? Я не помилився?

— Так! — відповіли в один голос діти. — Нас звати Олена і Влад.

— Давно земляни не відвідували нашу Юкеамоа! Загубили стежку? — усміхнувся чоловік. — Мене звати Уї.

— Як французькою мовою — «так»! — засміялася Оленка.

— Прошу? — не зрозумів Уї.

— Однією із земних мов ваше ім'я звучить як слово «так»! — пояснила Оленка.

— А що, на Землі хіба не одна мова? — здивувався Уї.

— Сотні мов! — вигукнув Влад.

— А як же ви спілкуєтеся?

— Кожен народ — своєю, рідною мовою, — пояснила Оленка. — А з однолітками з інших країн я розмовляю англійською — вона дуже поширена.

— То кожен мешканець Землі має знати кілька мов... — сам собі сказав Уї.

— А у вас цікаво! — захоплено мовив Влад. — Чи можна і ми щось... чи когось створимо?

— Можна, звичайно. Біокомп'ютери для новачків вам допоможуть вибрати просту і безпечну модель.

Уї підвів їх до двох вільних приладів. Діти прилаштувалися перед товстими прозорими екранами. Перед ними були різні кнопки, клавіші, малюнки і схеми. Уї підказав Владу й Оленці, як вибирати моделі живих істот, які вони бажали б створити, яким чином, натискаючи на гудзики пульта керування, й крок за кроком давати життя тваринкам.

Поміркуй над прочитаним

1. Поясни, як ти розумієш вираз «могло бути непереливки».
2. Склади легенду про драконів, урахувавши думку Влада: *«Я починаю розуміти, що легенди про драконів на Землі таки мали підстави... Адже головний дракон казав, що в замку короля Імгарда, в алхімічній майстерні, тобто в справжній науковій лабораторії, є місце миттєвого переміщення до інших світів, про які дракони не знають. Вони про те довідалися зі старовинних книг».*
3. Чому пан професор згадав про Кирила Кожум'яку? Що ти можеш пригадати про цього героя? Які твори про нього ти читав/читала?
4. Якою ти уявляєш фантастичну школу без учителів/учительок?
5. Чи повинні бути секрети від батьків? Чому пан професор не радить розповідати батькам про таємницю старої обсерваторії?
6. Які незвичайні тварини, рослини ти хотів би/хотіла б створити? З якою метою?
7. Чому пан професор попросив привезти з Юкеамоа маленького дракончика?
8. Які ще класи, крім кабінету початкових біотехнологій, ти хотів би/хотіла б побачити у фантастичній школі? Чому?
9. З якої причини людей на Юкеамоа сприймають як дикунів?
10. Намалюй у робочому зошиті портрет Уї. Яка деталь тебе найбільше вразила і чому?

Домашнє завдання

1. Постав по **одному** запитанню різного виду за змістом цієї частини розділу. Усно дай відповіді на них.
2. Перекажи зміст розділу. Які епізоди тобі сподобалися найбільше і чому?
3. Як можуть далі розгортатися події? Чому ти так думаєш? Прочитай продовження повісті й перевір свої припущення.

Влад почав пишатися собою, його просто розпирали гордощі: потроху із невеликого шматочка біомаси, схожої на пластилін, він за допомогою біокомп'ютера вирощував маленького зеленого динозаврика трицератопса з трьома рогами і хвостиком, який світився навіть у темряві. Заблимав сигнальний вогник. Це означало, що тварина вже повністю «готова». Трицератопс повільно обертався в глибині прозорого екрана-крижини. Влад натиснув жовту кнопку, і маленький динозавр опустився кудись униз. За мить він уже вийшов з бічного отвору і, тихенько рохкаючи й, вочевидь, шукаючи їжу, почав бігати по столу. Оленка вказала Владу на кошик із якимись дрібними плодами, який стояв долі. Вони, либонь, смакували трицератопсу, бо він почав із задоволенням їх наминати.

Оленка тим часом намагалася створити неймовірно гарного метелика. Вона майже закінчила — метелик у прозорому екрані почав розправляти великі крила, їхні лусочки грали різними кольорами...

Раптом жахливий гуркіт струснув усю велику білу споруду. Перегородки падали і ламалися. Із ревом і тупотом на дітей бігло кілька велетенських синіх носорогів. Влад навіть не встиг здивуватися з того, що в цих тварин із пащі чомусь стирчать величезні хижі ікла. Він ухопив Оленку за руку й стрімко кинувся вбік. І вчасно, бо перший носоріг просто розтоптав би мандрівників.

Тим часом носороги вже заходилися руйнувати школу. Вони били і топтали все, що бачили.

— Владе, що відбувається?! — тремтіла Оленка.

— Не знаю! Здається, ці тварини — не зовсім носороги!

Влад побачив, як Уї креслив рукою в повітрі якісь незрозумілі знаки. Білі закарлюки з'являлися з-під його пальців

і миттєво пурхали кудись убік. Неначе у відповідь на ці сигнали з'явився цілий загін роботів, які почали наступати на синіх носорогів, що трощили приміщення. За знаком першого робота інші вишикувалися півколом і почали оточувати страшних тварин. Ось із отворів на головах роботів у повітря злетіли сріблясті нитки, багато ниток. Вони утворили мережу і впали на носорогів, сповивши їх тонкими, але міцними мотузочками. Носороги сіпалися, але не могли порвати плетива.

— Ось до чого призводить відсутність дисципліни на уроках! — схвильовано сказав Уї. — Двоє наших бешкетників — Іо та Неско — почали бавитися з генами різних тварин, ліпити якихось монстрів. І от маємо: шаблезубі носороги! Агресивні хижачки, що полюють на інших істот! Носорогів у свій час посадили до зоопарку, але вони вирвалися! Як це могло статися — незрозуміло. Зараз знову відправимо їх до іншого зоологічного саду, вже подалі... З вами все гаразд?

— Так, — невпевнено мовив Влад.

— Я знала, що ми знайдемо пригоду на свою голову, — незадоволено пробуркотіла Оленка.

— Друзі, перепрошую, але нам конче потрібна ваша допомога. Річ у тім, що оті двоє наших учнів створили іще деяких істот... Набагато небезпечніших від цих носорогів! І ми залучаємо всіх — простих роботів, біороботів нової генерації, мешканців нашої Юкеамоа і вас, якщо ваша ласка, до боротьби зі страшними, жахливими, ненажерними тваринами...

— Хто вони? — тремтячим голосом запитала Оленка.

— І що треба робити? — додав Влад і відчув, як у нього похололо в животі.

— Збирати! Самі ми не впораємося! Я ж кажу: залучаємо всіх вищих роботів і навіть андроїдів першого ступеня!

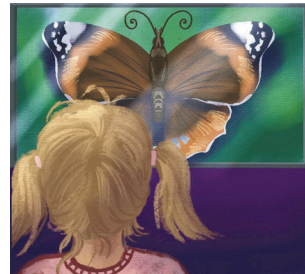
— Що збирати? — не зрозумів Влад.

— Ненажерних слимаків-мутантів! Вони їдять усе! Папір, метали, рослини, пластик... Це жах! Вони можуть з'їсти весь світ!

— А де ці равлики? — трохи заспокоїлася Оленка.

— Скрізь, — сумно відповів Уї. — Мені вже показали пряме відеозображення всієї нашої Юкеамоа!

— Скрізь?! — не зрозумів Влад.

— Так, і ми мусимо поспішати! — схилив голову Уі.

Діти разом із роботами й Уі вийшли з розтрощеної споруди чи то школи, чи лабораторії. За потоптаними квітниками і купами поламаних дерев мало бути фіолетове поле. Але натомість побачили незліченну кількість равликів, які вкривали землю аж до обрію. Довкруги стояв шурхіт — равлики зішкрібали своїми ротовими терками будь-яку поживу.

Влад розгублено дивився на це рухливе море маленьких живих істот, яке простягалось аж до небокраю. Роботи і юкеамоняни збирали равликів у коробки і вантажили до великих гелікоптерів, які постійно прилітали й відлітали.

— Куди відвозять цих равликів? — поцікавилася Оленка.

— Передають до лабораторій сусіднього міста, — пояснив Уі. — Там їхній генетичний код трохи змінять, щоб вони стали звичайними сумирними равликами, а не жахливими ненажерами. Як бачите, проблема в тому, що вони поїдають усе, що знайдуть, і набагато швидше, ніж ми встигаємо їх «переробити»...

— А що равликам найбільше смакує, Ви, часом, не знаєте? — примружила око Оленка.

— Знаємо, — трохи здивувався Уі. — Травичка рара, надзвичайно духмяна. Вони шукають передусім її і їдять...

— Я знаю, що робити! — зраділа Оленка. — Слід негайно створити на ваших е-е-е... приладах такий сорт цієї трави, який пахне надзвичайно сильно! І помістити його просто до лабораторій, в яких змінюють слимаків! Вони самі туди підуть.

— Я гадаю, краще таку супертраву розмістити у величезних приміщеннях, таких, як ото ангари для літаків, щоб усі равлики там помістилися, — додав Влад.

— Чудово! — зрадів Уі. — Просто і геніально! До роботи!

Уі негайно розіслав свої таємничі летючі знаки на всі боки. Роботи почали рухатися швидше. Один із них невдовзі доповів, що новий сорт рари створено і розміщено у найбільшому приміщенні Юкеамоа, яке тільки можна було знайти. І тут сталося диво: всі незлічені равлики наче за командою перестали їсти, розвернулися і рушили в одному напрямку. Вони повзли і повзли — й невдовзі не стало видно жодного слимака.

Уже згодом Оленка і Влад дізналися, що равлики, мов заморожені, йшли за пахощами рари. Ненажери заповнювали всі приміщення, куди клали кущики запахуючого зілля, збиралися там величезними масами. Слимаків заманювали

на спеціальні конвеєри, і вони, мов цукерки, рухалися стрічкою, одночасно змінюючи свої гени. За кілька хвилин вони ставали звичайними рослиноїдними равликами.

(...) Після екскурсії на гелікоптері, під час якої Уї показав Оленці і Владу надзвичайно гарний світ Юкеамоа — із засніженими горами, тропічними островами, тихими озерами і чистими річками, — настав час повертатися додому.

Уї проводжав мандрівників до світлої споруди, у якій було крісло переміщення на Землю.

Діти майже дійшли до місця, коли Влад почув у фіолетових заростях знайоме тихе рохкання.

— Трицератопс! — вигукнув Влад. — Як я міг про нього забути?!

— А я думала, — сказала Оленка, — що він загинув!

Влад кинувся в куці й витяг маленького динозавра.

— Уї, скажіть, будь ласка, я можу взяти динозаврика на Землю? Це не забаганка. Мені дуже потрібно...

— Гаразд, — Уї трохи подумав і усміхнувся. — Ви допомогли нашій планеті, тож беріть собі трицератопса! Але єдина умова: не здійснювати над ним генетичних дослідів!

— Згода, — відповів Влад. — Та й де б ми могли знайти таке обладнання, як у вас?

— Всьому свій час, — загадково мовив Уї. — Щасливої вам дороги! Так у вас кажуть?

— Так! До побачення! — попрощалися діти.

Влад заховав трицератопса за пазуху. Той трохи коловся різками, але хлопець терпів.

Для переміщення тут було не крісло, а справжній диван. Діти вмістилися на ньому, й Оленка встановила одну з рисок Ручки Переміщення навпроти певної поділки чорного диска. Чотири оберти і...

Мандрівники роззиралися: чи ж на Землі вони опинилися? Але все було гаразд — Філ сидів і нетерпляче чекав на них...

Хитро всміхаючись, Влад витяг з-за пазухи динозаврика і простягнув науковцеві. Філ зойкнув і мало не зомлів.

— Вам знову погано, професоре? — кинулася до нього Оленка.

— Ні, прошепотів Філ. — Мені дуже добре... Я вдячний вам...

— Дрібниці, — гордовито мовив Влад. — От послухайте краще про хижих носорогів і ненажерних равликів!

І діти почали розповідати про свої пригоди.

Поміркуй над прочитаним

1. Яка подія перервала урок? Які емоції вона в тебе викликала?
2. Проаналізуй поведінку бешкетників Іо та Неско. Чи повинні школярі відповідати за свої вчинки та дії? Чому?
3. Поясни значення вислову «знайти пригоду на свою голову». Склади з ним речення.
4. Чому у Влада похололо в животі? Як це його характеризує?
5. Чим небезпечні шаблезубі носороги та слимаки-мутанти?
6. Яку ідею подала Оленка, щоб боротися з равликами? Як цю ідею удосконалив Влад?
7. Чи можна здійснювати генетичні дослідження? У чому їх небезпека?
8. Створи «хмарки слів»: проаналізуй риси характеру Оленки та Влада. Що в них спільного?
9. Чи небезпечні пригоди, у які потрапили друзі? Чи може надмірна цікавість призвести до небажаних наслідків, навіть загрожувати безпеці?
10. Що допомагає людині знайти вихід із небезпечної ситуації?
11. Яка головна думка повісті?
12. Застосуй Правило читання № 3 від Софії Мудрагелівни.
13. Які прислів'я, наведені на початку розділу, відповідають твору О. Ільченка?

Домашнє завдання (на вибір)

1. Напиши роздум на тему «Моє ставлення до фантастичних творів».
2. Намалюй карту мандрів героїв повісті. Прокоментуй її вголос.

Ти — творча особистість

Напиши лист до письменника О. Ільченка. У ньому вислови своє побажання щодо продовження пригод пана професора, Оленки та Влада. Це мають бути **дві** ідеї подорожі в паралельні світи.

Література в колі мистецтв

Організуй разом з однокласниками/однокласницями виставку ілюстрацій — портретів героїв повісті О. Ільченка. Оберіть переможця/переможницю.

Твої літературні проєкти

За допомогою мережі Інтернет уклади список фантастичних творів для школярів 12–13 років. Порекомендуй їх однокласникам/однокласницям.

Софія Мудрагелівна радить

Прочитай уривок з інтерв'ю Олеся Ільченка:

«В моїй першій дитячій книзі “Таємниця старої обсерваторії” є одна з історій про те, як герої в неприємному паралельному світі потрапляють до в'язниці. Цей сюжет повністю викреслили мої домашні критики, котрі сказали, що для 7–9-річних дітей це надто страшна історія. А потім, на моє щастя, до нас завітав один хлопчик, племінник моєї дружини, я його посадив і прочитав все — від і до. Він послухав і сказав, що нічого не треба змінювати, все класно».

Подискутай з однокласниками/однокласницями про літературні смаки.

КОЛИ НАВЧАЛЬНИЙ РОЗДІЛ ЗАВЕРШЕНИЙ

Що ж, друже/подруго, завершився шостий розділ підручника. Настав час з'ясувати, чи все вивчене ти добре пам'ятаєш.

1. Дай відповідь на ключове запитання розділу: що краще — жити у віртуальній реальності — грі, кимось уже створеній, чи самому фантазувати, вигадувати світ, сповнений пригод і несподіванок?
2. Оціни свої досягнення з вивченої теми. У робочому зошиті накресли таблицю за зразком у QR-коді і заповни її. Постав + напроти правильного твердження.

Якщо ти маєш десять і більше відповідей «Дуже впевнено», ти чудово засвоїв/засвоїла тему.

Якщо ти маєш сім і більше відповідей «Впевнено» та не менше п'яти «Дуже впевнено», ти добре засвоїв/засвоїла тему.

Якщо в тебе переважають (п'ять і більше) відповіді «Невпевнено», раджу тобі повторно опрацювати матеріал.

3. Перейди за посиланням у QR-коді і виконай завдання в тестовій формі. Кожна правильна відповідь — 2 бали.

Розділ 7

Чому поетичне слово справляє
сильне враження на людину?

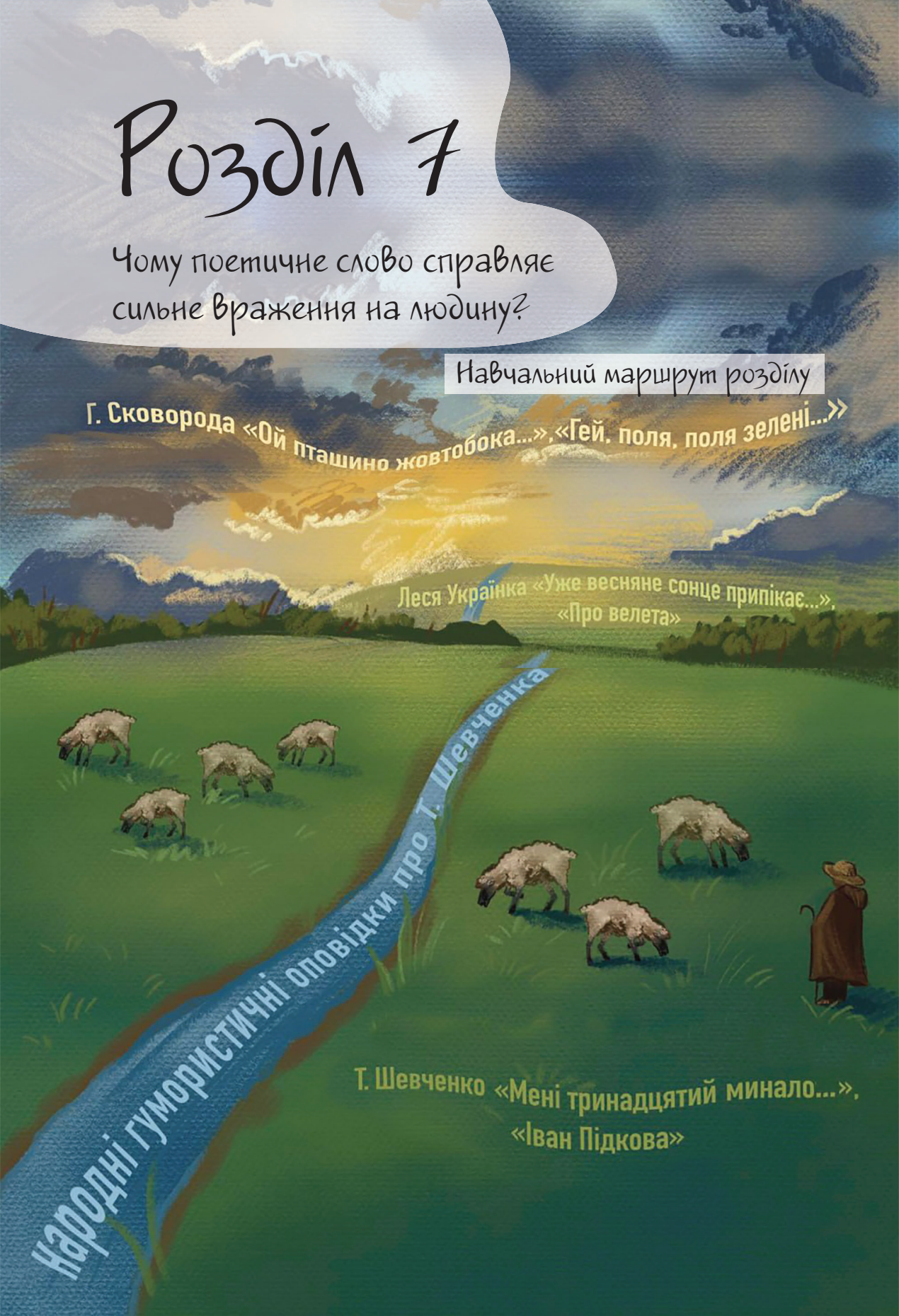
Навчальний маршрут розділу

Г. Сковорода «Ой пташино жовтобока...», «Гей, поля, поля зелені...»

Леся Українка «Уже весняне сонце припікає...»,
«Про велета»

Народні гумористичні оповідки про Т. Шевченка

Т. Шевченко «Мені тринадцятий минало...»,
«Іван Підкова»

Завдання від Софії Мудрагелівни

У робочому зошиті накресли таблицю ЗХД.

Заповни першу колонку. Запиши в ній, які художні твори про природу ти вивчав/вивчала в п'ятому класі. Що ти про них можеш розказати? Які з них тебе найбільше вразили? У другій колонці напиши, що нового ти хотів би/хотіла б дізнатися про образи природи в поезії. Коли опануєш новий матеріал, заповни третю. Проаналізуй записи другої та третьої колонок. Чи вдалося тобі знайти відповіді на свої запитання? Якщо ні, пошукай їх у мережі Інтернет або звернися за консультацією до вчительки/вчителя.

Софія Мудрагелівна пропонує

Прочитай виразно прислів'я. Якій темі вони присвячені? Свою відповідь обґрунтуй.

Поле бачить, а ліс чує.
Сонце гріє, сонце сяє — вся природа воскресає.
І на сонці є плями.
Весна всім красна.

Григорій Сковорода

ОЙ ПТАШИНО ЖОВТОБОКА...

*Бог противиться гордим,
а смиренним дає благодать.*
Послання апостола Якова, IV-6

Ой пташино жовтобока,
Не клади гнізда високо,
А клади лиш на лужку,
На зеленім моріжку.
Яструб ген над головою
Висить, хоче ухопить,
Вашою живе він кров'ю,
Глянь-но! Пазури сталить!
Стоїть явір над горою,

Все киває головою,
Буйні вітри повівають,
Руки явору ламають.
А вербички шумлять низько,
Заколишуть мене в снах,
Тут тече потічок близько,
Видко воду аж до дна.

Нащо ж думати-гадати,
Що в селі родила мати?
То у тих хай мозок рветься,
Хто високо вгору пнеться.
А я буду собі тихо
Коротати милий вік,
Так мине мені все лихо —
Щасний буду чоловік.

Поміркуй над прочитаним

1. Умовно поезію можна поділити на три частини. Добери до кожної з них заголовки і запиши його в робочий зошит.
2. Якими словами автор виразив основну ідею цього вірша?
3. Зверни увагу на епіграф до твору. Як ти розумієш зміст біблійної цитати? Як вірш розкриває її?
4. Визнач ключові слова в кожній із трьох частин вірша. Чому ти вибрав/вибрала саме їх?
5. Які картини природи викликають замилювання в ліричного героя?
6. Чому автор, змальовуючи чудовий пейзаж, несподівано згадує про яструба?
7. З ким Г. Сковорода порівнює «пташину жовтобоку»?
8. Як поет поєднує явища природи та людське життя?
9. Чому автор згадує про село?
10. Визнач основний мотив вірша.
11. Яке твоє враження від поезії? Який настрій вона в тебе викликала?
12. Які прислів'я, наведені на початку розділу, відповідають поезії «Ой пташино жовтобока...» Г. Сковороди?

Домашнє завдання

Випиши в робочий зошит епітети, уособлення, зменшувальні слова з вірша Г. Сковороди «Ой пташино жовтобока...». Яка їх роль у розкритті змісту поезії? Дай усну відповідь.

Карпо
Трохименко.
Григорій
Сковорода.
1941–1966

Григорій Сковорода

ГЕЙ, ПОЛЯ, ПОЛЯ ЗЕЛЕНІ...

Гей, поля, поля зелені,
 Зелом-квітом оздоблені!
 Гей, долини, і балки,
 І могили, й пагорбки!
 Гей ви, вод потоки чисті!
 Береги річок трависті!
 Гей же, кучері які у дібров сих і гайків!
 Жайворонок над полями,
 Соловейко над садами, —
 Той під хмарами дзвенить, сей же на гіллі лящить.
 А коли зійшла денниця,
 То прокинулася птиця.
 Музика звучить навкруг, у повітрі шум і рух!
 Тільки сонце визирає —
 Вівчар вівці виганяє,
 На сопілочку свою котить трелі по гаю.
 Пропадайте, думи трудні
 І міста багатолюдні!
 Я й на хлібові сухім житиму в раю таким.

Поміркуй над прочитаним

1. Визнач основний мотив поезії Г. Сковороди «Гей, поля, поля зелені...».
2. Які деталі українського пейзажу приваблюють ліричного героя? Чому він не називає їх, а звертається до них?
3. Яку «музику» має на увазі автор? Які слухові образи він використав?
4. Як ти розумієш слова «зело-квіт», «денниця»? Які зорові образи є в поезії?
5. Який зміст вкладає автор у слова «думи трудні»?
6. Чому Г. Сковорода протиставляє природу і цивілізацію («міста багатолюдні»)?
7. Який ідеал людського щастя пропагує поет? Що для нього рай земний?
8. Що спільного у віршах «Ой пташино жовтобока...» та «Гей, поля, поля зелені...»?

9. Пригадай вірш Т. Шевченка «Садок вишневий коло хати...». Порівняй, як змальовано рай земний у Т. Шевченка і Г. Сковороди (вірш «Гей, поля, поля зелені...»).
10. Розглянь портрет Г. Сковороди художниці Г. Єгорової. Які риси характеру поета і філософа вона підкреслила в ньому?

Ганна Єгорова.
Г. Сковорода. 2012

Хата батьків Григорія Сковороди.
Чорнухинський літературно-
меморіальний музей. 2009

Домашнє завдання

1. Випиши у робочий зошит епітети з вірша Григорія Сковороди «Гей, поля, поля зелені...». Яка їх роль у розкритті змісту поезії? Дай усну відповідь.
2. Вивчи один із віршів Г. Сковороди напам'ять. Добери на власний смак музичний супровід до нього.

Твої літературні проєкти

1. Зроби презентацію на тему «Навчання та самоосвіта Григорія Сковороди». Ознайом із нею однокласників/однокласниць.
2. У 2022 році українство відзначило 300-літній ювілей Г. Сковороди. Знайди в мережі Інтернет інформацію про цю подію. Які заходи тебе найбільше вразили? Чому?

Софія Мудрагелівна рекомендує

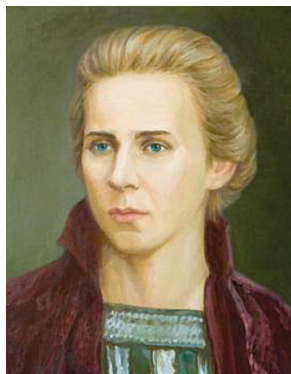
Прочитай книгу Л. Ушкалова «Сковорода від А до Я» (Львів, 2019). Обговори її з рідними.

Леся Українка

УЖЕ ВЕСНЯНЕ СОНЦЕ ПРИПІКАЄ...

Уже весняне сонце припікає...
Вже й сон-трава перецвітати стала.
От-от зозулька маслечко сколотить,
в червоні черевички убереться
і людям одмірятиме літа.
Вже з вирію поприлітали гості.
Он жовтими пушинками вже плавають
на чистім плесі каченятка дикі.

Софія Мудрагелівна підказує

Запропонований для вивчення текст — це уривок із найвідомішого твору Лесі Українки «Лісова пісня». У ньому є чудові пейзажні замальовки, з однією з них ти ознайомився/ознайомилася.

Поміркуй над прочитаним

1. Який основний мотив уривка?
2. Визнач ключові слова в ньому. Як вони підпорядковані основному мотиву?
3. Як ти розумієш вирази «зозулька маслечко сколотить», «поприлітали гості»?
4. Чому зозуля має убраться в червоні черевички? Як вона «людям одмірятиме літа»? По допомогу звернися до мережі Інтернет.
5. Намалюй ілюстрацію до цього уривка і назви її.
6. Які емоції викликали в тебе ці поетичні рядки? Яка пора року твоя улюблена? Чому?
7. Які прислів'я, наведені на початку розділу, відповідають змісту поезії Лесі Українки «Уже весняне сонце припікає...»?

Домашнє завдання

Вивчи уривок напам'ять.

ПРО ВЕЛЕТА

Казка

Давно, в дитячий любий вік,
в далекім ріднім краю
я чула казку. Чула раз,
а й досі пам'ятаю.

Мені її розповідав
малий сільський хлопчина
без тенденційної мети,
бо він же був дитина.

Ні, він розказував її
з простотою святою
(я, може, помилку роблю,
що казку в рими строю).

Ми з ним сиділи у садку
вечірньою порою,
в той час, як захід розпалив
пожежу за горою.

Вечірній вітер турбував
стареньку нашу грушу,
і щось таємне і жаске
нам заглядало в душу.

Усе лякало нас: трава,
що тихо майоріла,
і гаю дальнього стіна,
що в заході горіла.

Та навіть в груші
тій старій
ми певності не мали, —
хто знав, про що її гілки
«на мигах» промовляли?

А найстрашніші нам були
оті ставні тополі,
що вшикувалися в ряди, —
запевне, з злої волі.

Бо все те, запевняв Лаврін,
(так приятель мій звався),
зросло на велеті тому,
що з Богом позмагався.

Той велет сильний був колись
не тілом лиш, а й духом,
всі людські пута й кайдани
зривав єдиним рухом.

Його збороти не могла
ніяка міць ворожа,
поки на нього не прийшла
таємна кара Божа.

Чим велет Бога прогнівив,
того Лаврін не відав.
Питала потім я й старих,
та жоден не повідав.

Не встрілив велета Господь
своїм ясним перуном,
а тільки сном його накрив,
немов м'якеньким руном.

Сон, кажуть,
Божа благодать, —
ні, часом кара Божа!
Спіткала велета у сні

пригодонька негожа.
Ліг велет — думав, на часок,
та й спить уже століття,
землею заснітився весь
і марить про страхіття.

Бо скористали вороги
з його важкої млости,
безкарно точать з нього кров
і трощать білі кості.

Вже оснували тіло все
залізними дротами,
припали до глибоких ран
неситими ротами.

Не раз до серця глибини
сягають хижі руки,
а велет спить камінним сном,
хоч терпить люті муки.

Часами болісно у сні
наморщить густі брови,
тоді стинаються й шумлять
гаї, ліси, діброви.

Як дошкулить неслівський
біль,
він трохи ворухнеться,
по тілу корчі пробіжать,
уся земля здригнеться.

Та не бояться вороги,
гадають: «Ет, примара!»
Але ущухне Божий гнів,
минеться й Божа кара.

І встане велетень з землі,
розправить руки грізні
і вмить розірве на собі
усі дроти залізні.

«Все, що налипло на йому,
одразу стане руба...» —
Хлоп'я спинилось. Нам обом
волосся стало дуба.

«Коли ж він встане?» —
тремтячи,
спитала я хлопчину.
«За рік, сто рік чи за безрік,
а може, й в сю хвилину».

Тут раптом вихор налетів,
і дерева здригнули.
Ми, як сполохані пташки,
до хати враз майнули...

Кохана стороно моя!
Далекий рідний краю!
Щораз згадаю я тебе,
то й казку сю згадаю.

Будь уважним / уважною до слова

Тенденція, тенденційний (у тексті) — думка, яку нав'язують.

Руно — густа довга вовна суцільним шматком.

Перун — бог дощу, блискавки, грому в східних слов'ян;
у переносному значенні — грім.

Заснітитися — засипатися чим-небудь.

Софія Мудрагелівна радить

Щоб зрозуміти зміст твору Лесі Українки, пам'ятай, що він написаний у Єгипті, де поетеса лікувалася в 1913 році.

Поміркуй над прочитаним

1. Чому Леся Українка називає дитячий вік «любим»? Чи погоджуєшся ти з такою думкою?
2. Чи можна вважати, що у цьому творі лірична героїня та авторка — одна й та сама особа? Свою відповідь підтвердь цитатами з тексту.
3. Чому казка так запам'яталася? Чи у твоєму житті був епізод, якась неймовірна історія, яка стала для тебе важливою настановою?
4. Поясни вираз «простота свята».
5. Як ти розумієш наведені рядки?

...я, може, помилку роблю,
що казку в рими строю.

6. Які римовані казки ти читав/читала? Ти більше любиш твори прозові чи віршовані? Чому?
7. Як поетеса змальовує вечірню пору? Які художні засоби для цього використовує? Які деталі пейзажу згадує? Який настрій вони викликають?
8. Яким ти уявляєш велета? Усно опиши його, спираючись на текст твору.
9. Що з ним трапилось?
10. Чому у творі не сказано, за що покарано велета?
11. Символом кого чи чого є велет?
12. Визнач основну думку твору. Знайди в тексті слова, які виражають її.
13. Чи можна цей твір вважати казкою? Чи є в ньому казковий сюжет? Чи нагадує велет казкового персонажа?
14. Які твої враження від прочитаного?

Домашнє завдання

Визнач і запиши в робочий зошит тему та ідею твору.

Твої літературні проєкти

Зроби презентацію на тему «Леся Українка у дитинстві: характер і таланти».

Тарас Шевченко

МЕНІ ТРИНАДЦЯТИЙ МИНАЛО...

N. N.

Мені тринадцятий минало.
 Я пас ягнята за селом.
 Чи то так сонечко сіяло,
 Чи так мені чого було?
 Мені так любо, любо стало,
 Неначе в Бога.....
 Уже прокликали до паю,
 А я собі у бур'яні
 Молюся Богу... І не знаю,
 Чого маленькому мені
 Тойді так приязно молилось,
 Чого так весело було.
 Господнє небо, і село,
 Ягня, здається, веселилось!
 І сонце гріло, не пекло!
 Та недовго сонце гріло,
 Недовго молилось...
 Запекло, почервоніло
 І рай запалило.
 Мов прокинувся, дивлюся:
 Село почорніло,
 Боже небо голубеє
 І те помарніло.
 Поглянув я на ягнята —
 Не мої ягнята!
 Обернувся я на хати —
 Нема в мене хати!
 Не дав мені Бог нічого!..
 І хлинули сльози,
 Тяжкі сльози!.. А дівчина
 При самій дорозі

Недалеко коло мене
 Плоскінь вибирала,
 Та й почула, що я плачу.
 Прийшла, привітала,
 Утирала мої сльози
 І поцілувала...
 Неначе сонце засіяло,
 Неначе все на світі стало
 Моє... лани, гаї, сади!..
 І ми, жартуючи, погнали
 Чужі ягнята до води.
 Бридня!.. А й досі, як згадаю,
 То серце плаче та болить,
 Чому Господь не дав дожити
 Малого віку у тім раю.
 Умер би, орючи на ниві,
 Нічого б на світі не знав.
 Не був би в світі юродивим.
 Людей і Бога не прокляв!

Борис Єгоров.
Мені тринадцятий
минало... 1969

Будь уважним / уважною до слова

Пай — частина зробленого або спожитого.

Плоскінь — волокно, призначене для прядіння; попередньо вимочені в річці або ставку коноплі.

Бридня — вигадка, пусте.

Софія Мудрагелівна радить

Щоб краще зрозуміти зміст твору, пам'ятай, що він написаний тоді, коли Т. Шевченко перебував у засланні — в Орській фортеці.

Поміркуй над прочитаним

1. Які факти біографії Т. Шевченка тобі відомі? Що ти знаєш про заслання поета?
2. Чи можна вважати, що вірш — це спогад про дитинство. Підтвердь свою думку цитатами з твору.
3. Поділи поезію на дві умовні частини: перша — про дитинство, друга — про перебування в Орській фортеці. До кожної з них придумай заголовок (бажано рядком із вірша).
4. Що ти знаєш про ліричного героя? Чи в цьому вірші ліричний герой зливається з автором? Чому?
5. Опиши типові заняття сільського хлопчика в XIX ст. Який стан його душі? Які емоції він переживає? Чи він щасливий?
6. Поясни вираз: «*І сонце гріло, не пекло!*» Як він розкриває внутрішній стан ліричного героя?

7. Через які пейзажні деталі постає картина української природи? Виразно прочитай ці рядки.
8. Як ти розумієш вираз: «А я собі у бур'яні/Молюся Богу...»? Адже слово «бур'ян» викликає негативні емоції. Чи для маленького хлопчика бур'ян — це тиша, спокій, місце щирої молитви?
9. Чому сонце молиться разом із ліричним героєм? Про яке його ставлення до природи це говорить?
10. Як ти розумієш слова «рай запалало»? Чи змінюється настрій вірша, починаючи із цих слів? Як?
11. Які рядки підтверджують тяжкий емоційний стан ліричного героя? Знайди їх у тексті.
12. Хто виявив чуйність до хлопчика, повернув йому душевну рівновагу?
13. Чи були в тебе ситуації, коли ти зміг/змогла розрадити когось у тяжку хвилину?
14. Яким є рай для ліричного героя?
15. Накресли в робочому зошиті таблицю за зразком і заповни її.

Художній засіб	Приклад
Порівняння (не менше двох прикладів)	
Епітети (не менше двох прикладів)	
Уособлення (не менше двох прикладів)	

Чи вплинули ці художні засоби на твоє сприйняття вірша? Як саме?

Домашнє завдання

Випиши в робочий зошит ключові слова до цієї поезії (не більше **чотирьох**). Поясни усно, чому ти їх вибрав/вибрала.

Твої літературні проєкти

Вірш «Мені тринадцятий минало...» має присвяту — N. N. **Присвята** — це повідомлення про те, кому автор адресує свій твір. У цьому випадку Т. Шевченко приховав ім'я тієї, кому присвячено вірш. Науковці вважають, що це, можливо, подруга дитинства поета Оксана Коваленко. Про неї також ідеться в поезії «Ми вкупочці колись росли...». Зроби порівняльний аналіз цих двох віршів. Знайди інформацію про Оксану Коваленко і повідом її друзям/подругам.

Література в колі мистецтв

Розглянь репродукції двох картин на одну тему. Яка з них більше тебе вразила? Чому? Усно опиши репродукцію художнього полотна, яке тобі сподобалося.

*Іван Іжакевич.
Тарас Шевченко-пастух.
1935*

*Микола Пимоненко.
Вечоріє.
1900*

Тарас Шевченко

ІВАН ПІДКОВА

І

Було колись — в Україні
Ревіли гармати;
Було колись — запорожці
Вміли панувати.
Панували, добували
І славу, і волю;
Минулося — осталися
Могили на полі.
Високії ті могили,
Де лягло спочити
Козацьке біле тіло,
В китаїку повите.
Високії ті могили
Чорніють, як гори,

Та про волю нишком в полі
З вітрами говорять.
Свідок слави дідівщини
З вітром розмовляє,
А внук косу несе в росу,
За ними співає.
Було колись — в Україні
Лихо танцювало,
Журба в шинку мед-горілку
Поставцем кружала.
Було колись добре жити
На тій Україні...
А згадаймо! Може, серце
Хоч трохи спочине.

II

Чорна хмара з-за Лиману
 Небо, сонце криє.
 Синє море звірюкою
 То стогне, то виє.
 Дніпра гирло затопило.
 «Ануге, хлоп'ята,
 На байдаки! Море грає —
 Ходім погуляти!»
 Висипали запорожці —
 Лиман човни вкрили.
 «Граї же, море!» — заспівали,
 Запінились хвилі.
 Кругом хвилі, як ті гори:
 Ні землі, ні неба.
 Серце мліє, а козакам
 Того тільки й треба.
 Пливуть собі та співають;
 Рибалка літає...
 А попереду отаман
 Веде, куди знає.
 Похожає вздовж байдака,

Гасне люлька в роті;
 Поглядає сюди-туди —
 Де-то будь роботі?
 Закрутивши чорні уси,
 За ухо чуприну,
 Підняв шапку —
 човни стали.
 «Нехай ворог гине!
 Не в Синопу, отамани,
 Панове молодці,
 А у Царград, до султана,
 Поїдемо в гості!»
 «Добре, батьку отамане!» —
 Кругом заревіло.
 «Спасибі вам!»
 Надів шапку.
 Знову закипіло
 Синє море; вздовж байдака
 Знову похожає
 Пан отаман та на хвилю
 Мовчки поглядає.

Будь уважним / уважною до слова

Китайка — різновид тканини синього або червоного кольору, завезеної з Китаю, народний символ жалоби за полеглими.

Шинок — у минулому заклад, у якому продавали алкогольні напої.

Поставець — ківш, призначення якого — зачерпувати мед, квас тощо.

Байдак — річкове судно для перевезення вантажів; у XVI—XVIII ст. запорозькі козаки використовували байдаки як військові судна для виходу в море.

Поміркуй над прочитаним

1. Знайди в мережі Інтернет інформацію про І. Підкову. Зверни увагу, що участь І. Підкови в морських походах козаків не відповідає історичним фактам. Чому Т. Шевченко вдався до такої вигадки?
2. Визнач тему та ідею твору.

3. Яким постає образ України у творі? Наведи **дві-три** цитати на підтвердження своєї думки.
4. Автор кілька разів повторює вислів «*Було колись*», вживає сполуки «*козацьке біле тіло*», «*високії могили*». З яких творів вони запозичені? З якою метою?
5. Т. Шевченко використав такі образи, як «запорожці», «отамани», «могила», «панове молодці», «слава», «воля». Які з них належать до фольклорних, а які — до історичних?
6. Озаглав кожну частину твору. Визнач у ній ключові слова.
7. Як у творі пов'язано минуле й сучасне? Чому вони протиставлені?
8. Що символізують у творі високі могили?
9. Що викликає в автора сум? А яким він бачить майбутнє України?
10. Як поет передає динамізм розповіді про похід козаків на Царгород?
11. Яким постає образ козацького отамана? Які його визначальні чесноти?
12. Як змальовано атмосферу козацького походу? Які почуття вона в тебе викликала?
13. Які зорові образи використовує поет для змалювання козацького походу? Які з них тебе найбільше вразили і чому?
14. Добери картинки до другої частини твору або сам/сама намалюй ілюстрації до неї. Поділися результатами своєї роботи з друзями/подругами.
15. Яким постає узагальнений образ запорожців?
16. Доведи, що «Іван Підкова» за жанром — поема.
17. Намалюй у робочому зошиті карту походу козаків, на якій мають бути такі географічні координати: Дніпро, Лиман, Синоп, Царгород. Знайди додаткову інформацію про них або в мережі Інтернет, або в довідниках.
18. Накресли в робочому зошиті таблицю за зразком і заповни її.

Художній засіб	Приклад
Порівняння (не менше двох прикладів)	
Епітети (не менше чотирьох прикладів)	
Уособлення (не менше чотирьох прикладів)	
Гіпербола (не менше двох прикладів)	

Чи вплинули ці художні засоби на твоє сприйняття вірша?
Як саме?

Домашнє завдання

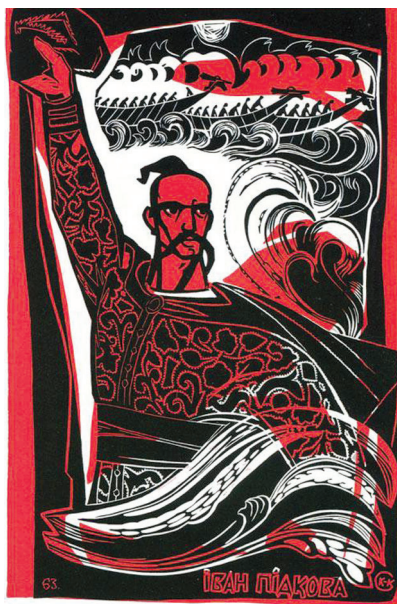
Напиши мінітвір (шість — вісім речень) на тему «Чого учить нас історія?».

Література в колі мистецтв

Розглянь, як відтворено образ Івана Підкови в скульптурі та живописі. Які твої враження? Чи вдалося митцям відобразити дух українського лицарства? Яка з робіт передає зміст поеми Т. Шевченка?

Петро Кулик. Пам'ятник Івану Підкові у Львові. 1981

Софія Караффа-Корбут. Іван Підкова. 1963

Твої літературні проєкти (на вибір)

1. Вибери **два** поетичні тексти Т. Шевченка для виразного читання, поясни свій вибір.
2. Зроби презентацію на тему «Особливості навчання та самоосвіти Тараса Шевченка». Дай відповіді на запитання: чи сприяли обставини навчанню майбутнього поета? якою в нього була жага до знань? як він вивчив французьку та польську мови? як відвідував анатомічний театр, щоб стати майстерним художником?
3. Зроби презентацію на тему «Україна на картинах Тараса Шевченка».

НАРОДНИЙ ГУМОР

Шевченко над Невою

Сидить раз Тарас над Невою та й малює щось. Тут де не візьмись сам цар із царицею ідуть понад берегом. Позаду йде слуга. Побачив цар Тараса та й питає:

— А що ти робиш, бурлаче?

— Гуску скубу, — одказує Тарас.

Тоді цар як гримне:

— Як смієш государеві неправду казати? Ти ж малюєш, а не гуску скубеш.

— Звиняюсь, ваша світлість, але чому питаєте, коли самі бачите?

Наказав цар, щоб слуга прогнав Тараса од річки.

Портрет

Ще коли Тарас Григорович жив у Києві, то там він малював картини. Він був відомий художник. От до його зайшов один знаменитий пан, великий пан, і просить, щоб він його змалював. Балакаючи з ним, Тарас Григорович моментально накреслив олівцем портрет того пана. От пан став питать Тараса Григоровича:

— Скільки буде коштувать, коли змалювати з мене портрет?

Тарас Григорович запросив з його 150 карбованців.

А пан йому каже:

— Що це ви так дорого хочете!

— Дорого? — каже Тарас Григорович. — Тоді це буде стоїть усього 300 карбованців.

Пан розсердивсь і пішов від нього.

А Тарас Григорович узяв портрет, що накидав олівцем з того пана, приставив до його ослині вуха, поніс у магазин і сказав продавцю: «Постав цей портрет на вітрині, а хто купить, то хай заплатить 500 карбованців».

От іде раз пан вулицею, дивиться — на вітрині стоїть його портрет, точ-у-точ, тільки з ослиними вухами.

Він — до продавця, а там один стоїть і питає:

— Скільки коштує осел, що на вітрині?

Продавець каже:

— 500 карбованців.

Пан підійшов і каже:

— Цей портрет я заберу!
Вийняв 500 карбованців і заплатив. А покупець стоїть і каже:

— Хороший осел, та не мені попався.

Поміркуй над прочитаним

1. Про яку людину народ складає дотепні оповідки? За які заслуги?
2. Що означає вираз «народний поет»? Чому так називають Т. Шевченка?
3. Яка головна думка оповідки «Шевченко над Невою»? Які риси характеру поета в ній розкрито?
4. Яким постає цар?
5. Що в цій оповідці вигадане, а що правдиве?
6. Що викликає сміх в оповідці «Портрет»?
7. Якими рисами Т. Шевченка захоплюється народ?
8. Яка оповідка тобі більше сподобалася і чому?
9. Прочитай оповідки «Скрізь гарно, де панів нема» та «Шевченків сад». Які нові штрихи вони додають до образу Т. Шевченка?

Скрізь гарно, де панів нема

Шевченко у пана був за наймита. Важко йому було, особливо влітку. Роботи багато, а харчі незavidні. Кинув Шевченко роботу, прийшов до пана та й каже:

— Я працювати у вас більше не буду.

— Чому? — питає пан.

— Тому що умови погані.

— Куди ж ти підеш, Тарасе? — насмішкувато запитав пан.

— Піду туди, де жити гарно.

— Ех, Тарасе, Тарасе! Скрізь гарно, де нас нема, — каже пан.

— Та це правда, пане, скрізь гарно, де вас нема, — відповів Шевченко та й пішов з пустими руками, бо пан йому нічого не заплатив.

Шевченків сад

Ми всі знаємо, що Шевченко був великим поетом і художником. А кому відомо, що він був також культурним, досвідченим садівником?

Бувши на засланні в Новопетровському форті, Тарас Григорович власними руками насадив сад. Це був перший сад

на Мангишлаку. До Шевченка місцеві жителі зовсім не знали, як ті дерева садити. Шевченко перший і городи завів на Мангишлаку.

На Мангишлаку ще й тепер збереглася пам'ять у людей про Тараса Григоровича Шевченка як про доброго, знаючого садівника і городника. Розповідають, що і поради свої він давав людям, і насіння діставав для них, і книжки всякі по цій справі виписував.

- 10.** Як відомо, ці оповідки були записані у 30-х роках ХХ ст. з уст народу. Про що це свідчить?

Домашнє завдання

Вибери **дві** оповідки, які тобі найбільше сподобалися. Перекажи їх своїм рідним. Поділися враженнями від оповідок з однокласниками/однокласницями.

КОЛИ НАВЧАЛЬНИЙ РОЗДІЛ ЗАВЕРШЕНИЙ

Що ж, друже / подруго, завершився сьомий розділ підручника. Настав час з'ясувати, чи все вивчене в цьому розділі ти добре пам'ятаєш.

1. Дай відповідь на ключове запитання розділу: чому поетичне слово справляє сильне враження на людину?
2. Оціни свої досягнення з вивченої теми. У робочому зошиті накресли таблицю за зразком у QR-коді і заповни її. Постав + напроти правильного твердження.

Якщо ти маєш вісім і більше відповідей «Дуже впевнено», ти чудово засвоїв/засвоїла тему.

Якщо ти маєш шість і більше відповідей «Впевнено» та не менше п'яти «Дуже впевнено», ти добре засвоїв/засвоїла тему.

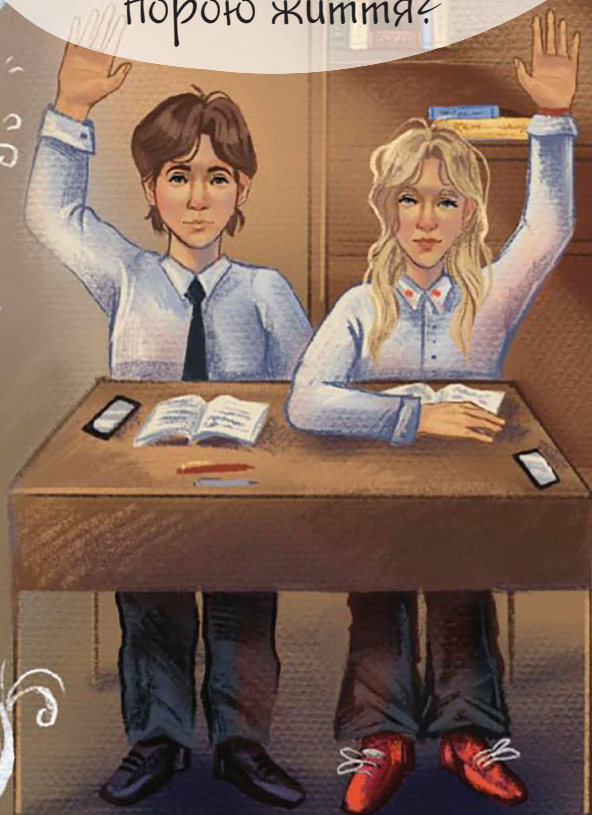
Якщо в тебе переважають (п'ять і більше) відповіді «Невпевнено», раджу тобі повторно опрацювати матеріал.

3. Перейди за посиланням у QR-коді і виконай завдання в тестовій формі. Кожна правильна відповідь — 2 бали.

Розділ 8

Чому дитинство
називають
найщасливішою
порою життя?

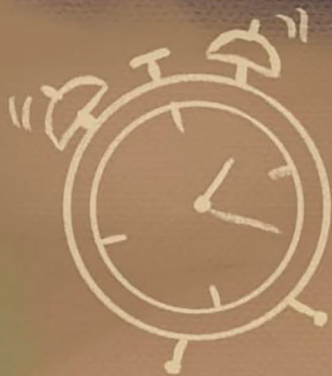
Навчальний маршрут розділу

Іван Франко «Мій злочин»

Оксана Сайко «Новенька»

Ірен Роздобудько «Арсен»

Василь Симоненко «Ти знаєш, що ти – людина?»

Завдання від Софії Мудрагелівни

У робочому зошиті накресли таблицю ЗХД. Заповни першу колонку. Запиши в ній, які твори українських і зарубіжних письменників, присвячені дитинству, ти читав/читала. Які з них тобі найбільше запам'яталися і чому? У другій колонці напиши, про які пригоди однолітків ти хочеш прочитати. Коли опануєш новий матеріал, заповни третю. Проаналізуй записи другої та третьої колонок. Чи вдалося тобі знайти відповіді на свої запитання? Якщо ні, пошукай їх у мережі Інтернет або звернися за консультацією до вчительки/вчителя.

Софія Мудрагелівна пропонує

Прочитай виразно прислів'я і приказки. Якій темі вони присвячені? Свою відповідь обґрунтуй. Прокоментуй дві з них.

Безчестя гірше смерті.

Добро стратиш – наживеш, честь утратиш – пропадеш.

Від своєї совісті не втечеш.

Хто чисте сумління має, той спокійно спати лягає.

Хвалися не родичами-орлами, а своїми ділами.

Краще битися з орлом, ніж жити із зайцем.

Іван Франко

МІЙ ЗЛОЧИН

Ні, не видержу! Не можу довше видержати! Мушу прилюдно признатися до гріха, хоч знаю наперед, що на душі мені не буде легше від того. Адже ж відплата тут неможлива, бо яка ж відплата може винагородити невинно пролиту кров, надолужити замордоване життя?

Аж страшно мені робиться, коли ціла ота нещасна подія ясно, з усіми подробицями вирине в моїй пам'яті. Від того

часу минуло багато літ, певно більше як тридцять. Я був тоді невеличкий сільський хлопчина і бігав, граючись, по лісах і полях мого рідного села.

Власне надійшла весна, один із перших гарних теплих днів. Перший раз по довгій зимовій неволі в тісних душних хатах ми, сільські діти, могли побігати собі свobodно. Ми вибігли на сіножать, що ще була гола і сіра від скиненої недавно зимової перини. Тільки десь-не-десь прокльовувалася з землі свіжа зелень: сквапливі острі листки тростини, ще позивані в острі шила листки хрину та лопухів над потоком. Тільки в недалекім лісі сподом усе забілілося від дикого часнику, що власне починав уже відцвітати, від білих і синіх підлішків.

Над нами здвигалося темно-синє склепіння неба, всміхалося сонце, а на далеких вершках Карпат блискотіли ще здорові снігові шапки, мов іскристі діамантові корони. Та їх краса не зворушувала нас надто дуже, бо ми почували кожної хвили холодний зимовий подув, що йшов від них униз до сходу сонця. І річка почувала се: вранці вона була ясна і чиста і плюскотіла тихенько, мов уліті, а тепер клекотіла гнівно в своїх тісних берегах і протискалася вниз своїми жовтаво-брудними розбурханими водами: се були якраз оті блискучі діаманти, розтоплені весняним сонцем.

Та все те не в силі було попсувати нашу весняну радість. Ми ходили, скакали, і підскакували, і бігали довкола, і відвідували всіх наших знайомих: старого могучого дуба на краю лісу, що то по його кріпких конарах ми літом лазили навзаводи з вивірками; високу похилену березу з жалібно навислими тоненькими гілками, що ми їх звичайно надуживали на гойданку на велику гризоту пана лісничого; тихі криниці в лісовій гущавині, де ми, позасідавши за грубими яворами та в'язами, не раз придивлялися вечорами лисам, борсукам та диким кабанам, що сюди приходили пити; і вкінці глибокі, чисті млинівки, де ми щонеділі з гачками чатували на щупаків, а коли припекло сонце, з криком і реготом освіжувалися в чистій холодній воді.

Кожне місце довкола тих млинівок, найбільш улюблений терен наших забав, оглядали і обнишпорювали ми зовсім докладно. Се був спуст стародавнього великого ставу. Півперек долини, від лісу до лісу підіймалася здоровенна гребля, що

тепер, обривняна і здавна розорювана плугом, виглядала як довгий рівний горб, тільки в трьох місцях перерваний: раз потоком, що тут скручував аж під ліс і гнівно булькотів і рвав та підмулював високий стрімкий берег, і два рази згаданими вже млинівками, самотніми останками колишнього панського ставу. Ті млинівки були не надто широкі, глибокі з на сажень, отінені декуди вільхами, вербами та лозовими корчами. Літом густа пахуча трава та квітки білої конюшини нависали з берегів аж над саме водяне дзеркало. Тепер, щоправда, довкола було досить голо і сумно, та й у воді, що вліті густо-часто оживлювалася плюскотом щупаків і громадами червонооких плотиць, які звичайно плавали цілими купами під проводом одної найбільшої, тепер було тихо. Та ми, проте, щокрок заглядали цікаво в воду під кожний прут, під кожний зів'ялий лопух, у кожний корч, чи не задушився де який наш знайомий щупак під льодом або чи пані видра не була ласкава зробити нашим риbam візиту.

— Пес! Пес! — засичали нараз два чи три хлопці, що йшли передо мною, схилилися до землі і поповзли тихо наперед, намагаючися обступити довкола один корч.

— А вам що таке? Що там таке? — запитав я поневолі також шептом.

— Птах! Птах! Не бачиш його?

— Де він? Де?

— Ось тут у корчі. Побіг. Ми ще такого не видали. Не літає, мабуть, лиш бігає.

Поки ще хлопці обступали корч, я пішов просто до середини корча, обережно розгорнув густі гіллячки і побачив справді невеличкого пташка, що сховався в торішній сухій траві. Не знаю, чи він був ослаблений, чи переляканий, досить, що, побачивши мене над собою, не полетів і не побіг, і я в тій хвилі мав його в руці. Всі хлопці позбігалися, аби побачити мого бранця.

— Ах, який гарний!

— Такого пташка я ще не бачив ніколи.

— Гляньте лише на його очі!

— А його пір'ячко!

Се був маленький болотяний пташок, які в нашій підгірській околиці показуються дуже рідко. Пір'я на нім було попелясто-сіре з легеньким перловим полиском, дзьобик

тоненький, темно-зеленкуватий і такі ж самі довгі тонесенькі ноги. Він сидів тихо, затулений у моїй долоні, не тріпався, не дряпав і не дзьобав, як се звичайно чинять інші дикі птахи, коли їх зловити в руку.

— Що ти будеш робити з ним? — запитали мене деякі хлопці, озираючи зависними очима гарну добичу в моїй руці.

— Понесу його додому.

— Будеш його пекти?

— Або я знаю. Буду його годувати.

— А знаєш, що він їсть?

— Побачу. Коли не схоче їсти хліба, то, може, буде їсти мух, а коли не мух, то хробаків, а коли не хробаків, то слимаків, або сім'я, або пшоно. Вже щось винайду для нього.

Я справді поніс малого гарного пташка додому і посадив його не до клітки, а в середину подвійного вікна, де мав більше куди бігати і літати, більше світла і повітря. Пташок не літав і не перхав, а тільки бігав вздовж шиб, тут і там постукуючи своїм тоненьким дзьобиком о скло та раз у раз, як мені бачилось, тужно поглядаючи на широкий вольний світ. Часом зупинявся, схилив головку і знов підносив її наглим пташачим рухом або перехилював її набік, так, що одно око, бачилось, блукало по гілках близької яблуні, і потім знов потакував головою так сумно і зрезигновано, немовби хотів сказати:

— Ах, там надворі так гарно і тепло, та моя весна пропала! Я в неволі!

Мене щось немов шпигнуло в серце, коли я кілька хвиль придивлявся сьому пташкові. Мені самому зробилося сумно.

— Пусти його! Пощо будеш його держати тут! — прошептало щось у моєму нутрі.

— Але ж він такий гарненький! І я ж зловив його! — відповів я вперто собі самому. — Може, він привикне. Коли б я тільки знав, чим його годувати!

З годуванням мав я справді чимало клопоту. Я поклав пташкові кілька кришечок хліба, кільканадцять зерняток проса і кільканадцять хатніх мух, кожний рід поживи окремо в чистенькій мушлі, поставив йому черепок води і пішов геть, аби лишити його в спокої. Коли ввечері я повернувся додому і зазирнув до свого пташка, то побачив, що він ані не доторкнувся до поживи, тільки сидів у кутику, високо вгору простягнув тоненьку шийку і, не змигаючи оком, глядів крізь вікно надвір, де серед пурпурової пожежі заходило сонце за снігову шапку Хребти-гори, і від часу до часу потакував головою так сумовито і безнадійно, що я не міг довше дивитися на нього.

«Може, се нічна пташина, — подумав я, — і аж уночі буде їсти».

Ся думка заспокоїла мене трохи, і я спав твердо і не думав про пташка. Скоро рано, ще до сходу сонця, я побіг знов до світлиці і зазирнув до вікна. Пташок усе ще сидів на тій самій місці, де я вчора бачив його, усе ще простягав шийку високо догори і все ще, не змигаючи оком, глядів крізь вікно на широкий, вольний світ отам за скляними шибками і від часу до часу потакував головою. До поживи ані не доторкнувся.

— Пусти його! Пусти його! — закричало щось у моєму нутрі. — Пощо тобі мучити його? Адже ж він згине з голоду.

— Ні, — відізвався інший, упертий голос у моєму нутрі, — я мушу видибати, чим він годується! Принесу йому слимаків, й хробаків, і жаборини.

Не знаю, відки мені стрілила до голови така думка, що він може їсти жаборину. Досить, я побіг на пасовисько, назбирав усяких дрібних слимачків, накопав хробачків і виловив з води добру жменю жаб'ячої ікри і приніс усе те моєму бранцеві. Він навіть не звертав уваги, коли я всі ті достатки клав перед нього, не показував ані страху, ані найменшої

цікавості, ані крихітки апетиту на ті ласощі. Здавалося, що тільки сонце, і тепло, і весна там, на широкому вільному світі, займали всю його увагу.

Того дня мав я якусь роботу, тож пішов геть і вернув аж ввечері. Я поспішився заглянути до пташка. Він бігав, легенько потакуючи, здовж шиб і навіть не доторкнувся до поживи.

«Диво дивне!» — подумав я і хотів зараз випустити його на волю. Та мені прийшло на думку, що тепер він, певно, ослаблений і нездатний до літання, а коли зараз ввечері випущу його ось тут на подвір'ї, то се буде для нашого котика дуже легка і пожадана добичка. Ліпше буде, коли ще сьогодні він переночує у мене. А завтра ранісінько я занесу його на те саме місце, де його зловив, і пущу на волю.

Другого дня, схопившись ранісінько з соломи, я побіг до свого бранця. Він усе ще не брався до ніякої поживи і сидів, ослаблений і втомлений, у куточку, очима все зазираючи крізь вікно на волю. Він спокійно дав себе взяти і поглянув на мене тими самими невимовно сумними оченятами, якими дивився крізь шиби на сонце та на яблуневі гілки. Раз навіть він потакнув головою, немовби хотів сказати:

— Так, так, знаю вже, куди мене несуть. Я вже давно знав, що воно дійде до того.

Я виніс його на подвір'я. Він сидів спокійно в моїй долоні й не пручався. Я чув його м'яке пір'ячко і його тепле тіло.

«А смачне мусить бути його м'ясо! — стрілила мені нараз думка через голову. — А що якби його зарізати і дати спекти?»

«Пусти його! Пусти його! — шепче щось, мов добрий ангел, у моїм нутрі. — Адже ж бачиш, він такий маленький. Навіть заходу не варто, щоб його пекти!»

«Але ж бо шкода його пускати! Я ж зловив його!» — бунтувалася дитяча впертість у моїм нутрі.

«Пусти його! Пусти його!» — лебеділо щось тихо-тихо в найглибшій глибині моєї душі.

А пташок сидів тихо і зрезигновано в моїй жмені. Я створив долоню — він не полетів. Щось огидливе, злорадне тріумфувало в моїм нутрі. «Бачиш! Він сам не хоче! Ти ж дав йому змогу втікати, чому ж не втікав?»

«Але ж він слабкий і зголоднілий», — лебеділо щось тихо-тихо в глибині моєї душі.

— Ет, що там! — скрикнула дитяча впертість, і в найближчій хвилині я відкрутив головку малому гарному пташкові. (...)

І нараз зломилася, розвіялася вся моя впертість, моя завзятість, моє самолюбство. Я почув виразно, що я отсе зробив щось безглузде, огидливе, що я допустився безсердечного вбійства, навалив на себе провину, якої не відпокутую і не відмолю ніколи. Адже ж я знівечив зовсім безцільно таке гарне невинне життя! Ось тут, на вольнім божім світі, перед лицем сього ясного, теплого, весняного сонця я видав і сповнив жорстокий, нічим не мотивований засуд на смерть. Тепер я почув зовсім ясно і виразно, що се вбійство було зовсім безцільне. Адже ж сього бідного трупика я не зможу ані обскубти, ані їсти. Ні, я не мав сили навіть ще раз поглянути на нього. Я випустив неживого пташка з руки і, засоромлений, стурбований, пригноблений і змішаний, я побіг геть, геть від нього, щоб не бачити його, щоб затерти в душі навіть споминку про нього. Мені дуже хотілося плакати, але я не міг: щось немов кліщами стискало мою душу, і вона не могла в сльозах вилити свого болю. Маленький гарний пташок лежав у моїй душі, я поніс його з собою, і мені здавалося завсіди, що він глядить на мене своїми невимовно сумними оченятами, глядить з тихою резигнацією, потакує головкою і шепче тихо-тихесенько:

«Ах, я се й знав, що пропала моя весна, що неволя буде zarazом і моя смерть!»

У м'якому, вразливому дитячому серці не довго тривали ті турботи. По двох-трьох днях я вже забув про пташка і його нещасну долю. Забув, бачилось, назавсіди. Вражіння могого злочину залягло десь у темнім куті моєї душі, і звільна його присипали, прикрили і погребли інші вражіння, інші спомини.

А проте воно не завмерло. Минуло цілих двадцять літ, і коли на мене звалився перший великий удар нещасливої долі, коли я, молодий, із серцем, повним жаги, бажання жити і любити, посеред чудового літа сох і в'янув у тюрмі і мусив почувати, як розбивалися всі мої надії, як без милосердя толочено, розтоптувано, без цілі і без ума нівечено та руйновано все те, що я вважав найдорожчим скарбом своєї душі, тоді серед тривожної безсонної ночі явився мені той маленький гарний пташок, шпигонули мене в саме серце

його сумні, повні тихої резигнації оченята, прошептали мені його повільні рухи ті несамовито страшні слова:

— Ах, моя весна пропала! Я в неволі! Знаю вже, знаю, чим-то воно скінчиться!

І відтоді я не можу позбутися сього спомину. Він затроює мені кожную хвилину щастя, розбиває мою силу і відвагу в нещасті. Він мучить моє сумління грижею, і мені здається, що все дурне, безцільне, жорстоке і погане, що я тільки коли зробив у своїм житті, скристалізувалося в конкретний образ отсього малого, невинно замордованого пташка, щоб тим докучливіше мучити мене. Тихими ночами я чую, як той пташок тихо-тихо стукає дзьобиком о шибу, і я прокидаюся зо сну. А в хвилях тривоги і розпуки, коли лютий біль запускає кігті в моє серце і грозить ось-ось зламати силу моєї волі, мені здається, що я сам той маленький, слабосилий, голодний пташок. Я чую, що якась уперта, завзята і нерозумна сила держить мене в жменці, показує мені невлівимі привиди свободи і щастя, та може в найближчій хвилі без причини і без цілі скрутить мені голову.

Будь уважним / уважною до слова

Підлішок — однорічний саджанець горіха.

Конар — гілка.

Вивірка — білка.

Млинівка — ставочок.

Сажень — давня одиниця вимірювання довжини, що дорівнює ширині розкинутих рук людини.

Хробак — черв'як.

Зрезигновано — безнадійно.

Мушля — черепашка.

Видибати — вишукати.

Грижа — журба, душевні страждання.

Поміркуй над прочитаним

1. Поясни вираз «весняна радість». Чи ти відчував / відчувала такі емоції? Усно опиши їх.
2. У які забави грали хлопчики? Про що вони свідчать? Чим ти любиш займатися на дозвіллі? Чи відрізняються твої забави від забав героїв оповідання?

3. Як змальовано весняний пейзаж? Які його деталі тебе найбільше вразили?
4. Полічи «знайомих» хлопців. Як їх описав автор? Що тебе найбільше захоплює у світі природи? Чому?
5. Прочитай речення: *«Та ми, проте, щокрок заглядали цікаво в воду під кожний прут, під кожний зів'ялий лопух, у кожний корч, чи не задушився де який наш знайомий щупак під льодом або чи пані видра не була ласкава зробити нашим риbam візиту»*. Який настрій у тебе викликали слова «знайомий щупак», «пані видра»?
6. Намалюй у робочому зошиті ілюстрацію (ілюстрації) до опису млинівок — літніх і весняних. Як ти уявляєш собі цю пейзажну картину? Чи любиш ти спостерігати за життям природи? Свою відповідь аргументуй.
7. Усно опиши болотяного пташка. Якими людськими якостями наділив його автор? З якою метою? Чи нагадує це казку?
8. Чому хлопці із заздністю оглядали пташка?
9. Поясни слова пташка: *«Моя весна пропала»*.
10. Чому в героя виникли проблеми з годуванням птаха? Хлопець не знав, чим його пригощати, чи причина в іншому?
11. Проаналізуй поведінку птаха в неволі. Про що вона свідчить? Наведи щонайменше **дві** цитати на підтвердження своєї думки.
12. Яка боротьба відбувається в душі героя? Чому він згадає про «добраго ангела»? Наведи щонайменше **дві** цитати на підтвердження своєї думки.
13. Як ти розумієш значення слова «лебеділо»? Чому автор ужив його?
14. Поясни назву оповідання.
15. Чи відчуває герой свою провину? У чому саме?
16. Чому герой швидко забув про свій учинок, а потім згадав про нього аж через кілька десятків років?
17. Чому ув'язнений герой порівнює себе з птахом? Чи значить це, що він розкаюється?
18. Які негативні риси демонструє герой своїм учинком? Яке твоє ставлення до такої поведінки хлопчика?
19. Яким постає у творі оповідач? Чому він звертається до спогаду зі свого дитинства?
20. Визнач тему та основну думку оповідання. Накресли в робочому зошиті таблицю за зразком і заповни її.

Художній засіб	Приклад
Порівняння (не менше двох прикладів)	
Епітети (не менше двох прикладів)	
Уособлення (не менше двох прикладів)	

Чи вплинули ці художні засоби на твоє сприйняття оповідання? Як?

- 22.** Які прислів'я, наведені на початку розділу, відповідають твору І. Франка?

Домашнє завдання (на вибір)

1. Склади і запиши в робочий зошит план оповідання.
2. Склади по **два** запитання кожного виду та усно дай на них відповіді.
3. Напиши твір-роздум на тему «Чи можна виправити свої помилки?».

Твої літературні проєкти

Обговори з однокласниками/однокласницями питання: чим відрізняються твори про дітей від творів для дітей? Зверніться до вже вивчених творів. Оформіть та опублікуйте свої висновки в соціальній мережі.

Ти — творча особистість

Створи презентацію на тему «Іван Франко — завжди учень».

Софія Мудрагелівна нагадує і рекомендує

В І. Франка є збірка під назвою «Semper tiro», що походить від крилатого латинського вислову «Poeta — semper tiro» — «Поет — завжди учень». Справді, класик української літератури завдяки наполегливій праці став людиною-енциклопедією. Перечитай біографію цього письменника під таким кутом зору: Іван Франко — приклад для наслідування.

Можеш використати для цього книгу Богдана та Наталії Тихолозів «Іван Франко від А до Я».

Обкладинка книги «Іван Франко від А до Я». Видавництво Старого Лева. 2016

НОВЕНЬКА

Вона з'явилася у їхньому класі в розпалі весни. Сонце сліпучими відблисками грайливо ковзало шибкою, а за вікном цвіли дерева і біля спортивного майданчика зазеленіла трава. Нестерпно було в такий теплий весняний день сидіти на уроках, хотілося гайнути на старенькому велосипеді кудись за місто, а то й просто поганяти м'яча...

Через прочинені двері утворився протяг, розчахнулося вікно, зашелестів списаними аркушами зошит. Здавалось, її привів весняний вітерець. Вона стояла посеред класу і всміхалася, трішки зніяковіла, зашарівшись із хвилювання, притискаючи до грудей яскраво-червону спортивну сумку. Ігор Чалага, що куняв на задній парті, витягнув шию, гигикнув і одразу притих. Він ніколи ще не бачив дівчини з такими великими сірими очима.

— Це Тереза, — сказала математичка, — тепер вона вчитиметься разом із вами. Знайомство — на перерві, не відволікаємось, працюємо далі...

Але тепер ще важче стало налаштуватися на якийсь там дискримінант, вникнути у числа і формулу. В класі — перешіптування, дівчата озираються, оцінюють новеньку, її джинси, кросівки... І схоже, вона всім подобається. На перерві її засипають запитаннями: чому вона перевелася у їхню школу саме наприкінці року? звідкіля вона і де живе? Хтось із дівчат запропонував їй пересісти до себе... Ігор Чалага й собі пробивається крізь натовп, надуваючи жуйку. Його побоювались у класі, бо хлопцем був непередбаченим і втнути міг будь-що. Саме про таких, як Чалага, вчителі кажуть «тяжкий підліток». Запхавши руки в кишені, він з навмисною презирливістю зміряв її з голови до ніг, пройшов повз, зачепивши ліктем, не зронивши ні слова. «От штучка, з якими очиськами...» — лише подумав.

Невдовзі виявилось, що Тереза погано чує через якусь хворобу, на яку недавно нездужала, і з нею потрібно розмовляти

голосно. Вона часто червоніє, соромиться, що їй доводиться перепитувати. Але до цього одразу всі звикли.

— Та що з неї візьмеш, недочуває, то й навіть і не підкаже, глуха тетеря, — кинув якимось Чалага, сплюнувши крізь зуби.

Хлопці, щоб вгодити йому, захихотіли. Він і сам не знав, що в тому дівчиськові його так дратує. Може, ті дуже великі очі? А може, те, що надто всі звертають на неї увагу? Навіть його найкращий друг Генік, який терпіти не може дівчат, і той крутиться біля Терези, жбурляє у неї на уроках паперові кульки... Не подобалося все це Чалазі. Начебто всі дівчата як дівчата, а вона якась дивна. І напевно, саме ота дивність так його зачіпала. Хоч і сам не міг собі пояснити, чому вважав її дивною. Чимось, зовсім не зумисно, вивищувалася вона над іншими його однокласницями, була якась задумана, вся в собі, якась йому незрозуміла... А надто вже розлютився, коли кликав її на контрольній із алгебри, а вона так і не озирнулася, не дала списати. От тобі й новенька.

Він зустрів її якимось випадково, гасаючи в парку на велосипеді. Вона стояла з мольбертом, пензлями і малювала. Він здивувався, бо не сподівався її побачити, а вже надто не сподівався побачити її з етюдником. Першою думкою було проїхатися повз неї і звалити отой її етюдник на землю, начебто ненароком, але враз чомусь засоромився тієї думки. Нечутно під'їхав ззаду, спинився, зазирнув, щоб побачити її роботу. Тереза малювала розквітле дерево. Їй такими живими були її зелено-брунато-білі фарби, що Ігор мимоволі замилювався ним, хоч досі ніколи не цікавився живописом, а радше навпаки, вважав це справою нудною, нецікавою, негідною уваги справжнього чоловіка. Почувався так, ніби розкрив її таємницю. І це принесло йому якесь полегшення. Не така вона вже й незрозуміла... Помітивши його, Тереза знітилася.

— Не знав, що ти малюєш, — промовив Чалага. Сказав це тихо, радше собі, а не їй, але вона почула його.

— Тобі подобається? — запитала вона. У її великих сірих очах він помітив відблиски весняного сонця, і від цього вони здалися ще більшими, ніж були насправді.

— Подобається, — відказав він.

— А мені здається, тут ніби чогось бракує...

Він стенив плечима:

— Та ні, ніби нічого... А можна дивитися, як ти малюєш? Я не буду тобі заважати.

— Звісно, але мені залишилося зовсім трішки.

Вона змішувала фарби і клала їх, ледь торкаючись полотна. І це якимсь дивним чином його заворожувало — здавалося, він міг спостерігати, як вона малює, довго-довго... Й сам дивувався з цього свого стану. «Так от у чому її дивність!» — промайнула в Чалаги думка.

— Ну от і все, — сказала вона нарешті, витираючи руки з фарби.

Чалага важко зітхнув, йому не хотілося, щоб вона кудись ішла, краще б малювала собі далі... І раптом надумався:

— Хочеш, прокатаю? Так ніхто не їздить, як я.

— Як — швидко-швидко?

— Еге ж. Але зі мною не бійся, не впадеш. Головне — добре тримайся.

Він справді мчав, як шаленець. Тільки й миготіли довкола пістряві вулички, різнокольорові будинки, дерева, що цвіли білим цвітом, і вітер свистав у вухах, розвіваючи довгі коси. Від захвату перехоплювало подих, від острашу німіли ноги.

— Я знаю, чого бракувало моїй картині! — гукнула вона. — Вітру! Такого ж вітру!..

Наступного дня, передумавши прогулювати алгебру, Чалага прийшов на перший урок, хоч за невиконане домашнє завдання йому знову світила двійка. Ще здалеку помітивши Терезу, він всміхнувся, зітхнув з полегшенням. Тепер немає значення, хай ставлять навіть і сто двійок, хоча... Потрібно буде якомсь пересісти до неї, нехай пояснить йому ті кляті алгоритми... Але це вже завтра.

— Терезко, дай списати! Дай списати, кажу!.. Ех, глуха тетеря! — спересердя Генік пожбурих у неї паперовою кулькою. Спалахнувши, Чалага раптом заломив йому руку за спину, поклав на парту.

— Ще хтось хоч раз із вас скаже «глуха тетеря», буде мати справу зі мною!

Хлопці позмовкали, глянувши на нього з подивом. Сперечатися з Чалагою ніхто б не наважився. Тереза, озирнувшись, усміхнулася йому самими очима. «Цікаво, — подумав Чалага, — а як вона все-таки малюватиме вітер?»

Поміркуй над прочитаним

1. Чи погоджуєшся з думкою: «Нестерпно було в такий теплий весняний день сидіти на уроках, хотілося гайнути на старенькому велосипеді кудись за місто, а то й просто поганяти м'яча»? Чому?
2. Дофантазуй, чому новенька прийшла до класу навесні.
3. Яка деталь пейзажу притаманна всьому твору? Яка її роль?
4. Яка деталь у зовнішності Терези вразила Ігоря? Чому він вважає дівчину дивною?
5. Чому Тереза ніяковіла?
6. Чому Ігоря Чалагу називають тяжким підлітком? Через які епізоди та авторські характеристики це виявлено у творі?
7. Якою була атмосфера в класі? Наведи цитати на підтвердження своєї думки.
8. Усно проаналізуй стосунки Терези та Ігоря. Чому хлопець змінився? Ти віриш цим змінам? Чому?
9. Що з'ясувалося під час випадкової зустрічі Терези та Ігоря? Чому хлопець не звалив етюдник однокласниці?
10. Чому Чалага захищає Терезу від зневажливих слів свого друга, адже вперше він сам їх використав?
11. Назви головні риси характеру новенької. На основі яких епізодів твору ти їх визначив/визначила?
12. Визнач тему та основну думку твору.
13. Як розгортається сюжет? Який епізод є найнапруженішим? А який епізод тобі найбільше сподобався? Чому?
14. Чи життєва історія, яку розповіла авторка? Чим?
15. Які проблеми порушує О. Сайко у творі? Чи характерні вони для твого класу?
16. Продовж думку: «Намалювати вітер означає...».
17. Подискутай з однокласниками/однокласницями на тему «Справжній лідер у класі — який він?».
18. Чи хотів би/хотіла б ти подружитися з героями твору? Чому?
19. Які прислів'я, наведені на початку розділу, відповідають твору О. Сайко?

Домашнє завдання (на вибір)

1. Намалюй інтелектуальну карту до твору.
2. Постав по **одному** запитанню різного виду за змістом твору.
3. Напиши твір-роздум на тему «Як потрібно підтримувати новеньких у класі?».

Твої літературні проєкти

Напиши лист О. Сайко, у якому запропонує їй нову історію для оповідання, присвяченого підліткам. Обґрунтуй актуальність теми.

Література в колі мистецтв

О. Сайко в оповіданні «Новенька» не описує портретів героїв. Намалюй, якими ти їх уявляєш. У портретах намагайся передати головні риси їхніх характерів. Організуй у класі виставку, визнач разом з однокласниками/однокласницями переможця.

Ірен Роздобудько

АРСЕН (Фрагменти)

Головний герой повісті — тринадцятирічний Арсен, названий на честь свого прапрадіда. Хлопець живе за алгоритмом «школа — дім — комп'ютер». Його виховує мама Юлія. Тато з ними не живе, оскільки батьки давно розлучилися. Арсен мріє про пригоди, прагне розгадати таємничу легенду про свого прапрадіда, який нібито вбив власного батька Макара, про родинний скарб. Без дозволу мами підліток у перший день канікул вирушає до села, у якому мешкають батьки його тата.

Дорога. Айрес

Вийти довелося в районному центрі. Далі автобус не йшов. До села треба було діставатися іншим транспортом, але яким — я не знав. Зупинка, яку я пам'ятав з дитинства, була зруйнована, а металевий щит-вказівник із розкладом руху заіржавів і зігнувся навпіл. Я розгублено зупинився, міркуючи, що робити далі.

Невже доведеться повертати назад?

Дорога до села була неблизькою.

Я подумав, що зворотним рейсом устигну дістатися додому раніше, ніж Юля повернеться з роботи. Уявив, як викидаю

свою записку і лягаю в ліжко, накрившись ковдрою з головою. Ось цим і закінчиться мій сміливий вчинок! Бр-р-р...

Подумавши так, я розізлився: от який «матусин синочок»! нікчема! А цікаво, як раніше люди долали відстані? А як долали відстані справжні мандрівники? А як би вчинив Тристан — той хлопець, що відрубав у чесному бою кіготь ведмедя? Певно, не повернув би назад.

Я роззирнувся довкола. Попереду пролягала широка асфальтована дорога. Завертаючи вбік від міста, вона переходила у звичайну земляну стежину, що тягнулася між соняшниковими ланами. Якщо йти по ній швидко, то за три-чотири години буду на місці, подумав я. А ще подумав: якщо до ночі не дійду, спробую переночувати в соняшниках.

З собою у мене був бутерброд і сірники. Можна розпалити вогнище. А головне — випробувати себе. Адже легко балакати про сміливість, коли знаєш, що увечері на тебе чекають вечеря і тепле ліжко.

Отже, я вирішив іти.

І пішов.

Хвилин десять ішов трасою. Мене обганяли авто, здіймаючи в повітрі задушливий пил з розпеченого асфальту. Але потім я звернув на дорогу, що пролягала між ланами.

Щойно перетнув цю межу, як чітко відчув, що занурився в інший світ. Запахами трави і квітів мене оповила тиша. Лише голосно сюрчали коники і співали якісь невидимі пташки. Сонце припікало. Я зняв футболку, обв'язав нею голову. Стало краще. Проте ретязі наплічника почали муляти оголені плечі.

Я йшов під музику невгамовного оркестру коників і пташок. Планував пройти без зупинки принаймні години зо дві. І весь час поглядав на годинник.

Та хвилин за сорок відчув, що моє тіло палає. Вирішив зробити зупинку. А коли зняв наплічника, побачив, що на плечах відбилися дві яскраво-білі смуги від ретязів. Решта — груди і живіт — набули яскраво-червоного кольору. Як же я не подумав про те, що можу обгоріти на сонці?..

Я швидко натягнув футболку. Але дотик тканини до розпеченої шкіри був таким болючим, ніби я вдягнув на себе залізний панцир із голками, повернутими всередину. А коли

спробував знову вдягти наплічник — попечені сонцем місця відгукнулися ще більшим і ще нестерпнішим болем.

«Ось тобі й перше випробування, дурню», — сердито подумав я. Певно, жоден сільський хлопець не зробив би такої дурниці! І що тепер? Думка про повернення знову промайнула в моїй голові. Але тепер повертатися було набагато важче — я вже пройшов добрий шмат дороги.

До того ж я сердився на себе через те, що не захопив пляшку з водою. Посеред безмежного лану, в цій тиші, поміж живими стінами високих рослин я почувався загубленим. Підбадьорював себе думкою, що в людей бувають ситуації набагато гірші. Наприклад, у відкритому морі або на борту літака, що падає.

Я знав, що в таких ситуаціях краще увімкнути уяву. Так і зробив. Уявив, що повертаюся додому після двадцяти років поневірянь світами. А ця дорога — лише кілька останніх кілометрів до омріяної мети, рідної хати. Тоді на ногах виростають крила!

Після такої думки йти стало значно легше. Я навіть пришвидшив крок. Бо яке значення мають ці кілька кілометрів у порівнянні з двадцятьма роками небезпечних подорожей?! Дрібниця! Такі відстані справжні чоловіки долають із піснею на вустах!

Узагалі, в мене доволі багата уява. Варто на чомусь подумки сконцентруватись, як я починаю жити тим життям, яке сам собі малюю. Тоді в голові виникають тисячі картин, від яких важко відірватися. Бо ті картини набагато цікавіші за все те, що відбувається довкола.

Особливо часто таке траплялося на уроках Ганни Павлівни... Одного разу я нібито перебував на човні «Свята Марта», керівництво яким узяв на себе після загибелі капітана Соверсена. І саме в ту саму мить, коли озвірілий шкіпер Біллі Бом в оточенні кількох покидьків підбирався до мене з кинджалом, а за моєю спиною було лише троє вірних людей (серед них і Пашка)...

Цю шалену мить протистояння увірвав дикий лемент:
— Арсене! Арсене!

Я ледь устиг пожбурити свою «наваху» в жирний тулуб Біллі, як мене вже смикала за вухо Ганна Павлівна, приказуючи:

— Давай щоденника! Завтра без матері не приходь!

Лише краєм внутрішнього зору, перед тим, як повернутися до реальності, я встиг помітити, як осіло на закривавлену палубу тіло мого ворога. А його приборчаники кинулися на нас із ще більшим лементом, ніж здійняла Ганна Павлівна.

Але чим усе це скінчилось, на жаль, я так і не встиг побачити. Довелося дістати щоденника і подати його вчительці...

Тепер же, посеред поля, я уявив дещо інше, цілком правдоподібно — як цією ж дорогою ходили мої предки. Макар... Арсен... Чи мій прадід Микола, який загинув на Другій світовій війні зовсім молодим...

Що бачив кожен з них?

Про що думав?

Чого хотів?

Я мушу це відчувати хоча б тому, що ця пам'ять, яка живе десь на денці мене, набагато реальніша, ніж мої марення про капітанство на «Святій Марті»!

А що я знаю про них? Нічого. Крім того, про що розповідав дідусь Олег: я трохи подібний до свого тезки, прапрадіда Арсена.

Але яким він був? Невже він міг скоїти такий страшний злочин? А може, він був розбійником? Може, моя погана поведінка в школі — спадковість?

Можливість знайти відповіді на ці запитання дуже підбадьорила мене, і я пішов ще швидше. Хоча не бачив цієї дороги між соняшниками ані кінця, ані краю.

Раптом далеко позаду почув якесь гурчання.

Озирнувся.

Сонце сліпило очі.

Ледве розгледів, як на звивистій нерівній дорозі здіймає пил щось подібне до мотоцикла. Придивившись уважно, зрозумів, що це мопед. Або, як кажуть, «дирчик»! Він мчав на всій можливій для себе швидкості, причому саме в мій бік. Це була удача. Я зупинився і вирішив почекати. Раптом якась добра душа візьме мене на «борт».

Мопед наближався — але в такій щільній куряві, що годі було уявити, хто сидить за кермом. Зупинився просто перед моїм носом. Водій загальмував надто різко, і з-під коліс здійнялася величезна хмара. Я закашлявся, намагаючись роздивитися, хто це.

А це був худорлявий хлопець у тільняшці й обрізаних вище колін джинсах. На обличчі — масивні мотоциклетні окуляри, що закривали більше ніж пів обличчя. З-під бейсболки, вдягненої козирком назад, виглядав світлий короткий «хвіст». На руках — потерті шкіряні рукавички з обрізаними пальцями, на ногах — стоптані кросівки. У вусі — майже так само, як у мене, — стирчало кілька кульчиків.

Кілька секунд їздок так само прискіпливо оглядав мене.

— Ти не місцевий, — нарешті промовив він трохи хриплавим голосом.

Це було й так зрозуміло.

— А ти місцевий? — запитав я.

— Я — так, — відповів водій, не знімаючи окулярів. — Підкинути?

Я нічим не виказав радості від його пропозиції. Відповів спроквола:

— Можна...

Водій кивнув собі за спину, — мовляв, сідай.

Я ніколи ще не катався на мопеді. Лише мріяв про нього. Заліз на сидіння.

— Тримайся! — наказав хлопець.

Він узагалі був небагатослівний. І це мені подобалося. Я вхопив його за плечі. Мотор загурчав, і ми помчали.

Соняшники застрибали перед моїми очима і понеслись повз нас, мов скажені. Знову здійнялася курава. Цей хло-

пець добре знався на швидкісній їзді! Часом мені здавалося, що він навмисне потрапляє колесами на нерівності дороги, в'їжджає на пагорби, щоб потім щодуху знестися з них, як це роблять на змаганнях справжні байкери. Відверто кажучи, такі перегони, особливо якщо не бачиш дороги і сидиш на задньому сидінні, були не дуже приємними.

— Нормальок? — лише раз гукнув до мене хлопець, повертаючись і лоскочучи мене своїм «хвостом».

— Ага! — гукнув я, подумавши, що скажений водій, певно, чекає від мене благань їхати повільніше.

Не дочекається.

Їхали ми доволі довго. У мене почали клацати зуби, і я весь час боявся натрапити ними на власний язик і відкусити його. Тому під кінець перегонів у мене аж щелепи звело.

Нарешті вдалині виринули сільські обійстя. Не доїхавши до першої хати, водій круто розвернувся (я ледве втримався!) і заглушив мотор.

Я відчув, що мої ноги затерпли. Але, не змигнувши оком, спробував зіскочити зі свого місця. Зіскочив і... впав.

Хлопець теж зліз зі свого сталевого коня, засміявся і подав мені руку. Я зробив вигляд, що не бачу її, і підвівся сам.

— А ти молоток! — плеснув мене по плечі хлопець і зняв окуляри.

За ними — бейсболку і витер нею спітніле чоло.

— Ти теж, — сказав я і заляк: переді мною стояла дівчина!

Вона прочесала п'ятірнею своє скуйовджене волосся, щільніше затягла гумку на «хвості» й стягла з рук шкіряні рукавички.

Знову простягла мені руку. Але цього разу для привітання:

— Айрес!

Вочевидь, це було її ім'я. Я зробив вигляд, що нічому не дивуюсь, і потис її руку, назвавши себе.

— А що це за ім'я? — не втримався від цікавості.

— Взагалі, мене звать Олександрою, — сказала дівчина. — Але коли я отримуватиму паспорт, попрошу, щоб у ньому записали «Айрес». Знаєш чому?

Звідки ж я міг це знати?

— А тому, — вела далі дівчина, — що коли я виросту, то поїду до Буенос-Айреса, до Аргентини. Тому і Айрес. Мене

тут уже всі так називають. Спершу так мене називали вдома, потім дражнили в школі, а тоді я й сама звикла. Мені подобається. На конкурсі я краще за всіх танцювала ламбаду! Усьок?

— Усьок! — сказав я. — А в якому будинку ти живеш?

— Там... — кивнула вона кудись углиб села. — Тут є будинок родинного типу для...

Вона на мить знітилася, а потім гордо додала:

— Для тих, у кого немає батьків. Нас там десятеро.

Я не знав, як на це реагувати, адже про існування сиротинців чув лише по телевізору. Побачивши мою розгубленість, дівчина різко додала:

— Чого заляк, малий? Мої батьки — справжні аргентинці. Коли виросту — поїду їх шукати. Зрозумів?

Що я насправді зрозумів, то це те, що вона бреше. Адже я так само брехав, коли мої батьки розлучилися. З тою ж відчайдушною інтонацією. Мене не проведеш! Але я не хотів її засмучувати і тому ствердно кивнув.

Дівчина заспокоїлася.

— А ти сюди до кого? — запитала вона.

— До Іванюків. Знаєш таких?

Дівчина наморщила лоба.

— А-а, до тітки Лідії та дядька Олега?

— Ага.

— А ти їм — хто?

Я не знав, чи казати правду.

— Колись був їхнім онуком... — вимовив невпевнено.

— Як це «колись був»? — обурилася Айрес. — Колишніх онуків не буває! Ти їм рідний за кров'ю?

— Звісно!

— Тоді ніколи не кажи «був», — серйозо мовила дівчина. — Від своїх не відмовляються. Затямив?

Я кивнув.

— Добре, — махнула рукою Айрес у бік вулиці. — Тобі туди. А мені в інший бік. Побачимося.

Вона знову одягла окуляри, рукавички та бейсболку і всілася за кермо свого скаженого «коня». Завела мотор. «Дирчик» обдав мене хмарюкою пилу — і за мить вже гурчав у кінці вулиці.

Я навіть не встиг запитати, що вона мала на увазі.

Відверто кажучи, дівчина мені страшенно сподобалася. Навіть тим, що спочатку я прийняв її за хлопця. Вона не була схожою на моїх однокласниць. Якщо я тут залишуся надовго, як планував, ми справді ще побачимося. Настрій мій покращився, і я попрямував шукати обійстя бабусі й дідуся. Хоча не дуже добре пам'ятав, де воно. Багато часу минуло...

Поміркуй над прочитаним

1. Як ти оцінюєш учинок Арсена, який без дозволу мами вирішив поїхати до села?
2. Чому розгубився Арсен, коли опинився на зупинці в райцентрі? Як учинив би/учинила б ти у подібній ситуації?
3. Який улюблений фільм Арсена? З якої причини він про нього згадує? Який твій улюблений фільм? Чому?
4. Чи варто випробовувати себе? З якою метою? Чи варто ризикувати заради забаганки?
5. Яким постав перед Арсеном «інший світ»?
6. Які помилки зробив хлопець, прямуючи під палючим сонцем до села? Як він розмірковує про це? Наведи цитати на підтвердження своєї думки.
7. Як підбадьорював себе Арсен?
8. Справжній чоловік — яким його уявляє Арсен? Це уявлення збігається з твоїм? Чому?
9. В Арсена багата уява. Чи завжди вона йде на користь хлопцеві? Проаналізуй під таким кутом зору випадок на уроці математики, яку викладає Ганна Павлівна.
10. Чи хотів би/хотіла б ти поставити своїм предкам такі самі запитання, як і Арсен: що бачив кожен з них? про що думав? чого хотів?
11. Що викликало радість Арсена? Чому?
12. Якими були твої перші враження про «худорлявого хлопця»?
13. Чому перегони були «не дуже приємними», а водія Арсен назвав «скаженим»? Наведи цитати на підтвердження своєї думки.
14. Як хлопець поставився до випробування мопедиста? Як це його характеризує?
15. Яка несподіванка чекала на Арсена? А для тебе це теж стало несподіванкою?
16. Проаналізуй, що і як Айрес розповідає про себе. Як це її характеризує?

17. Поясни, як ти розумієш слова Айрес: «Колишніх онуків не буває», «Від своїх не відмовляються».
18. Чому дівчина сподобалася Арсенові? Як ти гадаєш, чим вона не схожа на його однокласниць?

Домашнє завдання

1. Постав по **одному** запитанню різного виду за змістом розділу.
2. Як можуть далі розгортатися події? Чому ти так думаєш? Перевір свої припущення, прочитавши наступну частину.

Дідусь Олег та бабуся Ліда тепло зустрічають онука. Вони повідомляють мамі про його приїзд. Арсен знайомиться зі зведеною сестричкою Нійоле, названою на честь прапрабабусі. Він спостерігає за примарою Білої Дами, намагається розгадати її таємницю, як і легенду свого роду. Він також знайомиться із БРТ (будинком родинного типу), його мешканцями, а також із татом цієї великої родини, який облаштовує невеличкий музей історії села.

Корида в місячному сяйві

(...) Я знову завважив, що не так уже й погано мати сестру і навчати її уму-розуму.

А ще їй можна доручити важливу справу. (...)

— Нійоле! — покликав я дівчинку.

Вона одразу ж прибігла. Очевидно, їй теж було приємно відчувати, що у неї є брат.

— Умієш зберігати секрети? — запитав я.

— Атож! — гордо мовила вона. — У нас у Барбідонії суцільні таємниці! І всі їх зберігають у слоїках з-під меду. І закорковують воском!

Я кивнув і поманив пальцем, щоб вона наблизилася до мене вухом. Її обличчя стало кумедним і дуже серйозним. А я прошепотів:

— Можеш віднести записку до БРТ?

— Звісно... А кому віддати?

— Айрес, — сказав я. — Тільки це треба зробити так, щоб ніхто цього не бачив! Зможеш?

— Атож! — знову повторила вона. — Я можу одягнути невидимий плащ!

— Який ще плащ? Я ж серйозно! — розізлився я.

— І я серйозно, — сказала Нійоле. — Ну якщо не хочеш, щоб я була в плащі, можу просто піти гратися до Лізи і непомітно віддам записку...

— Оце буде краще, — сказав я.

— А ти що — закохався? — хитро посміхнулася дівчинка.

— Звісно, ні! — почервонів я. — Просто у мене до неї є важлива справа.

— Яка? Скажи яка? — мала аж застрибала від цікавості.

— Розумієш, я хочу, щоб Айрес провела мене на горище. Ти ж чула, що там зберігаються якісь речі й документи мешканців села. Можливо, там є щось про наших?

— Про Арсена і Нійоле? — здогадалася вона.

— Так. Ми ж мусимо знати про них більше! — поважно сказав я. — Але про це поки що нікому не треба знати. Розумієш?

Дівчинка кивнула.

— Клянешся? — суворо запитав я.

І вона знову кивнула.

— А де записка? — запитала вона.

— Зараз напишу.

І я пішов до хати писати записку. Виявилось це справою непростою. Я сів за дідівський стіл, узяв папір та ручку. І закликав.

Що ж написати? Почав згадувати, що писав Ольці Курочкіній. Здається, там було так: «Приходь після уроків до теплиці. У мене є два квитки в кіно...»

Написав — і оком не змигнув. Але що маю написати зараз?

Я напружено гриз кінчик ручки...

Написав таке: «Айрес! Приходь...» — і зібгав папір. Узяв новий аркуш. Замислився.

«Дорога Айрес...» Знову зібгав. Усе було не те...

Може, не треба ніякого звертання? Але як вона зрозуміє, що я звертаюся до неї?

Я взяв новий аркуш: «Айрес! Є важлива справа...»

Чи можна починати листа одразу зі справи?

Одне слово, за пів години біля мене на столі виросла ціла купа зібганих аркушів.

Під вікном уже нетерпляче стрибала Нійоле. Час минав.

Я розсердився на себе і зопалу вивів на папері такі слова:

«Синьйорино! Якщо Ви хочете побачити кориду в місячному сяйві — будьте біля коралю рівно опівночі», — і поставив жирну крапку.

Акуратно згорнув папірець і написав зверху: «Айрес. Особисто».

Потім, поки не передумав, швиденько віддав листа Нійоле. Побачив з вікна, як вона стрімко помчала вниз вулицею. І одразу ж пошкодував про свою затію. А раптом Айрес сприйме це за жарт або покаже записку іншим? І всі насміхатимуться з мене?

Але що зроблене, те зроблене. І відступати вже пізно.

(...) Що ближче день котився до вечора, то дужче я хвилювався.

(...) Чи зможу я зробити те, що хочу? Випробувати себе на сміливість? Чи вистачить хоробрості й рішучості? А чи вся моя сміливість — лише на словах? Тоді навіщо я викликав Айрес? Невже лише через те, щоб похизуватися перед нею? І взагалі, навіщо мені ця пригода? Чи не краще повернутися додому, де на мене чекають мої книжки і спокій? І сам собі відповів: ні, не краще! Я ж давно мріяв про справжнє життя, безпеку, прихильність Прекрасної Дами. Про те, щоб свіжий вітер завжди дмухав в обличчя, а не в потилицю! І про те, щоб дізнатися, хто я є — боягуз чи людина слова й честі?

Під вечір на обійстя повернулася Нійоле.

— Ну, що? — пошепки запитав я.

— Передала, — сказала вона.

— Особисто?

— Як це? — не зрозуміла мала.

— Ну, ти передала їй особисто — з рук у руки?

— Звісно! А як інакше?

— І що вона сказала?

— Нічого.

— Зовсім нічого?

— Зовсім. Просто прочитала і поклала в кишеню.

Я був розчарований. Гадав, що будь-яка дівчина почала б з цікавістю розпитувати — і що, і як, і навіщо, і з якими намірами...

Але потім збагнув, що Айрес не з таких — вона не буде виказувати своїх емоцій. Але все ж захвилювався, чи не сприйме вона мою записку за жарт.

За вечерею я ледве стримував хвилювання.

— У тебе якийсь нездоровий блиск в очах і щоки палають, — помітила бабуся Ліда. — Ти часом не захворів?

Вона торкнулася вустами мого чола.

— Ні, ні, зі мною все гаразд, — поквапився запевнити я. — Певно, втомився. Сьогодні ляжу раніше.

Я подякував за вечерю і пішов до своєї веранди.

Ліг, не роздягаючись. Лише прикрився ковдрою. І почав чекати, доки на небі розгориться місяць. Щохвилини я підносив до очей годинник. Але стрілки на ньому пересувалися надто повільно. Майже не рухалися.

У хаті було тихо — всі заснули. Від хвилювання на мене теж несподівано наповз сон. Щоб не задрімати, я скочив з ліжка і зробив кілька присідань, потім віджався від підлоги разів з десять. Стало значно краще.

Та й стрілки годинника вже показували пів на дванадцятю. Час іти!

Я нечутно відчинив вікно і вистрибнув у сад.

Трава була вологою, земля прогиналася під ногами, поглинаючи звук моїх кроків. Я прокрався за хвіртку і вийшов на вулицю. Вона була огорнута щільною темрявою.

Я подумав, що було б цікаво, якби в цю мить по вулиці пройшлася Біла Дама. Тоді я б не знав, яку з двох пригод обрати — зустріч із примарою чи нічну кориду. Але на вулиці не зблиснуло жодного вогника. Отже, з примарою будемо розбиратися пізніше!

Я стрімголов помчав через село до лану, де жив Чорний. Добіг туди хвилин за сім. До півночі лишалося зовсім мало часу, але біля паркану я нікого не побачив. Жодної живої душі! Отже, Айрес не прийшла. І, мабуть, не прийде.

Можливо, це на краще, подумав я.

Справді — на краще! Я ж це робитиму не для того, щоб похизуватися перед дівчиною.

Я впритул підійшов до паркану. Роззирнувся — де ти, Чорний? У темряві, яку освітлювали лише зірки і тоненький серпик молодого місяця, побачив його спину. Вона виблискувала в місячному світлі, мов спина дельфіна у хвилях моря. Лілова шкіра бика була такою гладкою і лискучою, що мені здалося, ніби на ній відбиваються зірки.

Мов зачарований, стояв я перед парканом. Легкий нічний вітерець дмухав мені в обличчя, а всередині все голосніше бриніла невідома музика!

Чорний стояв посеред витоптаного майданчика незворушно і теж дивився на мене.

Я ще раз оглядівся, чи немає тут сторонніх? Але довкола було тихо. Більше я про це не думав.

Якось сила піднесла мене на паркан, зроблений з міцних дубових дощок. Моя видовжена місячним світлом тінь виросла над загорожею і лягла просто під ноги Чорного. Той роздивлявся її, а потім підвів голову і з-під крутого лоба окинув мене своїм нестерпним поглядом-лезом.

Можу заприсягтися, що в цю мить, коли я стрибнув униз і розпрямився, в мені вже на весь голос лунали всі сурми світу!

Хоча, можливо, то лише хрустіли гілки під ногами. Або... Або просто цокотіли зуби. Не знаю...

Одне слово, я миттю перелетів через паркан і приземлився просто в коло місячного світла — навпроти Чорного.

Кілька секунд ми мірялися поглядами. Чорний здавався мені горою. Його погляд заворожував, ніби він був не звичайним биком, а якоюсь міфічною істотою — нащадком іберійських биків...

Пауза тривала. І все голосніше в мені лунали сурми.

«Пора», — сказав я собі й скинув сорочку, шелеснув нею перед мордою бика. Чорний перевів погляд на неї, почав наближатися пружним кроком.

Я теж почав наближатися — так, як бачив у кіно. Здавалося, моє тіло напружилося, мов стріла в тятиві. Я переступав з п'ятки на носок, дивуючись, звідки в мене взялася ця постова. Але відчував, що саме в такому напруженні кожного м'яза я не втрачу пильності й рівноваги.

Я ще раз енергійно шелеснув сорочкою. Чорний, загрозово нахиливши голову, забив по моїй тині копитом, здіймаючи сріблястий пил.

— Ну, вперед! — тихо наказав я.

І Чорний понісся!

За два стрибки він уже стояв на тому місці, де я залишив відбитки своїх ніг. Я ж устиг вивернутися, мов в'юн, і про-

пустив бичка за кілька сантиметрів від себе. Чорний копнув рогами порожнечу.

Я знову шелеснув сорочкою за його спиною. Бик різко розвернувся. Він був готовий до нової атаки. І знову помчав уперед. Я ледве встиг повернутися до нього боком. Чув його важке й гаряче дихання.

Бик знову проскочив повз мене і завмер. Але було помітно, що він добряче розлютився. Нахиливши голову, він пішов у наступ, уже не зважаючи на шелестіння сорочки — просто побіг на мене.

Я встиг вскочити на паркан у ту мить, коли Чорний вдарив по ньому своїми ще малими, але доволі гострими рогами. Рукав сорочки, яку я кинув, застряг на його рогу, мов прапор. Чорний відчайдушно закрутив головою, скинув з рога сорочку і заходився втоптувати її в землю.

Я дивився на все це згори, і в мені все ще лунала музика. Я це зробив!

— Браво! — раптом почув я.

Із-за дерева вийшла Айрес.

— Браво! — повторила вона і двічі плеснула в долоні. — Це було круто!

Я зістрибнув униз. Серце моє шалено калатало. Я не міг зрозуміти, чи вона жартує, чи каже серйозно.

— Не дуже... — відповів я, витираючи із чола краплі холодного поту.

— Принаймні він нападав на тебе двічі! — сказала дівчина. — І ти витримав. Молодець! Я навіть не очікувала. Але ти лишився без сорочки.

— Це нічого, — махнув рукою я.

— Ти поранений... — мовила Айрес, вказуючи на моє подерте плече.

— Мабуть, зачепився, коли стрибав на паркан, — я посміхнувся.

Айрес дістала з кишені хусточку і приклала мені до плеча. А потім... Потім вона сказала:

— Дякую за незабутнє видовище, синьоре!

І...

І поцілувала мене.

Будь уважним / уважною до слова

Король — загорожа для тварин.

Поміркуй над прочитаним

1. Що об'єднує Арсена і Нійоле? Які між ними стосунки?
2. Чому Арсен вагався, коли думав, що написати Айрес?
3. Чи нагадують стосунки Арсена та Айрес стосунки лицаря і його дами серця? Чому?
4. З якої причини хлопець хвилювався?
5. Як ти розумієш слова Арсена: «...щоб свіжий вітер завжди дмухав в обличчя, а не в потилицю»?
6. Як би ти відповів / відповіла на запитання Арсена: «Хто я є — боягуз чи людина слова?»
7. Які емоції переживає хлопець напередодні кориди? Наведи приклади з твору.
8. Чому Арсен відчуває бриніння музики? Про який його емоційний стан це свідчить?
9. Яким ти уявляєш «нестерпний погляд-лезо» бика Чорного?
10. Чи безпечним був задум Арсена? Як ти ставишся до його вчинку?
11. Чи можна вважати кориду романтичним учинком, присвяченим Прекрасній Дамі?
12. Як Айрес відреагувала на вчинок Арсена?

Домашнє завдання

1. Постав по **одному** запитанню різного виду за змістом розділу.
2. Як можуть далі розгортатися події? Чому ти так думаєш?
Перевір свої припущення, прочитавши наступну частину.

Таємно від дорослих Арсен знаходить на горіщі БРТ коробку з листом прапрабабусі й світлиною, розшифровує лист, хоча це було нелегко. Залишається з'ясувати таємницю Білої Дами.

Червоний віск

(...) Я почув, як по хаті пройшла бабуса Ліда.

Вона вставала раніше за всіх.

Треба було негайно прибирати сліди мого нічного розслідування. Я обережно склав аркуші й світлину в коробку і знову заховав її під матрац.

Зібрав і списані мною папірці. Тепер на них був повний текст таємничого листа. Ці папірці більш надійні, цупкі. До них ще дійде черга.

Я поглянув на підвіконня: чи все прибрав? І ледь не зомлів — підвіконня було залите воском догорілої свічки! Ото дістанеться мені від бабусі!

Я почав швидко зчищати віск. Коли остання крихта була зчищена, а підвіконня — чистим, я почав шукати, куди б його сховати?

Вийняв з кишені носовичок, у який загорнув краплю застиглого воску, знайдену в траві біля річки. І заляк.

Цей віск теж був червоний!..

Голова моя пішла обертом. Свічку, яку я спалив сьогодні вночі, мені дала Айрес. Віск, який я підібрав біля річки — від «свити» Білої Дами! Що це могло означати?!

Я почувався страшенно втомленим. Додавати до цих хвилювань ще одне не було сил. Я швидко роздягнувся і пірнув під ковдру з головою. Кілька годин ще міг поспати.

Сон мій був тривожний.

Прокинувся одразу, немов мене облили холодною водою. Сонце вже стояло доволі високо. А перед моїм ліжком сиділа мала Нійоле. Я смикнувся, перевіряючи, чи не вчинила вона щось подібного до того, що зробила зі мною кілька днів тому. Але мої руки й ноги були вільні. Я з підозрою глянув на сестру:

- Ти що тут робиш?
- Пильную, — поважно відповіла вона.
- Навіщо?
- Бабця хотіла тебе розбудити. Я не дала.
- Вона таємничо підморгнула мені:
- Я бачила, що у тебе тут вночі світло було...
- Ну ти й нишпорка! — посміхнувся я.
- А що ти робив? Читав?
- Так, читав.
- А де ж книжка? — продовжувала допитувати вона.
- Я знітився. Ну що тут скажеш? І відповів так:
- А я її сам пишу! Тому і не спав!
- Ух ти! — вигукнула дівчинка. — Сам? Справжню книжку? Не брешеш?!
- Так, — сказав я. — Але це поки що секрет. Добре?
- Звісно! Таємниця в слоїку! — підтвердила Нійоле і зробила жест, ніби зачиняє на ключик вуста. — А про що твоя книжка?
- Я замислився. І раптом зіскочив з ліжка, підхопив дівчинку і закружляв з нею по веранді.
- Ура! Вона мала рацію. У мене справді є про що писати!
- Ти — молодець! — похвалив я Нійоле. — Що б я без тебе робив! Ти подала чудову ідею!!! Ти — справжній друг!
- Я поставив її на підлогу. Вона була здивована таким моїм поривом і уважно мовчки дивилася мені в очі кілька секунд. А я мало язика не проковтнув!
- Очі — величезні, прозоро-блакитні, на пів обличчя, біляве волосся розсипане по плечах... Точнісінько як у...
- Нійоле... — прошепотів я і заляк, уважніше розглядаючи малу, ніби бачив її вперше.
- Що? — відгукнулася вона.
- Я опанував себе і пояснив якомога спокійніше:
- Ти дуже схожа на нашу прапрабабцю. Ту, про яку дід розповідав.
- А звідки ти знаєш? Де ти її бачив? — хитро примружилася вона.
- Я ледве втримався від того, щоб дістати з-під матраца коробку й показати світлину. Але подумав, що ще не час. От доведу справу до кінця — тоді.

— Вона мені приснилася, — сказав я.

Нійоле цілком влаштувала така відповідь.

— Вона була гарна? — запитала дівчинка.

— Дуже... — зітхнув я.

— Така, як я?

— Майже. Тільки ти ще маленька. Коли виростеш — будеш точною копією.

Нійоле задоволено всміхнулася, підійшла ближче. Її обличчя стало дуже серйозним.

— Тепер ти згоден бути моїм старшим братом? — з тривогою запитала вона.

— А хіба це не так? — посміхнувся я.

Дівчинка задоволено кивнула.

Добре, що в цей час до веранди увійшла бабуся Ліда і покликала нас снідати, — а то, чесно зізнаюсь, мої очі стали б, як кажуть, на мокрому місці.

Снідав я похапцем. Носовичок із воском пропікав мою кишеню. Нові знання, які отримав цієї ночі, рвалися на волю. І я не знав, з чого розпочати цей день.

Але передовсім вирішив іти до БРТ.

Подякував бабусі за сніданок, дістав заповітну коробку з листом і фотокарткою, сунув її в кишеню і вийшов на вулицю.

До БРТ йшов, мов на ватяних ногах. Мабуть, давалася взнаки безсонна ніч. А ще більше терзали думки про Айрес і про ту свічку. Я терпіти не можу підступу. Особливо від тих, кому довіряю...

По дорозі вирішив зазирнути в маленьку сільську крамницю. Там стояла за прилавком наша сусідка тітка Зоя. Я чемно привітався і почав розглядати полиці. Крамниця була універсальна, в ній продавалося все — від зубних щіток до солі й цукру.

— А свічки у вас є? — запитав я тітку Зою.

— Звісно, хлопче, — відповіла вона. — А хіба злива наближається?

— Злива? А до чого тут злива? — не зрозумів я.

— А-а-а, ти ж не знаєш, — посміхнулася продавчиня і пояснила: — У нас у селі, коли йде велика злива, вимикають електрику. Тоді доводиться сидіти при свічках. Тому я їх багато замовляю.

І вона показала на одну з полиць. Я поглянув туди, і серце моє радісно затріпотіло: всі свічки були червоного кольору!

— А вони у вас всі такі? — з підозрою уточнив я.

— Які? — не зрозуміла тітка Зоя.

— Червоні.

— А яка різниця? — знизала плечима вона. — Ці, червоні, більші й довше горять. Я навмисне такі замовляю. Їх добре беруть. Одного разу були звичайні, жовті, то в них ґноти надто тонкі, й горять вони гірше...

Я подякував тітці за інформацію. Отже, свічки із червоного воску можуть бути в кожній хаті! З легким серцем я вийшов на вулицю.

Усі мої підозри одразу відпали! А ноги перестали бути ватяними, і за п'ять хвилин я вже стояв на підвір'ї Айрес. Вона, як завжди, поралася біля гаража зі своїм мопедом.

— Ти вчора знайшов те, що шукав? — запитала вона.

— Знайшов. Дякую.

— Щось важливе?

— Дуже.

— Що саме? — вона витерла руки і присіла поруч зі мною на траву.

Я вагався.

Але відчував, що крім бою з биком, нас мусить зв'язати ще одна таємниця. До того ж розумів, що Айрес — саме та людина, якій я можу довіритися перед тим, як оприлюднити те, що дізнався цієї ночі.

Власне, Шерлок Холмс завжди впорядковував гіпотези, переповідаючи їх своєму другові лікарю Ватсону.

— Я дізнався, чому Біла Дама не знає спокою, чому вона досі ходить вашим селом... — сказав я.

Вона напружилася, з цікавістю поглянула на мене, очі її заблищали.

— І чому ж вона... ходить? — запитала з хвилюванням.

— Тому, що хоче відновлення справедливості! — гордо сказав я.

— Але ж ти не віриш в існування привидів, чи не так? — лукаво примружила очі Айрес.

— Не вірю, — згодився я. — З тим привидом я ще розберуся: спіймаю — вуха надеру! А поки що мені треба довести, що мій предок не вбивця!

— Як ти це доведеш? У тебе є докази? — аж підскочила Айрес. — Звідки вони? Минуло стільки часу!

— Ті докази я знайшов учора на вашому горищі.

Я дістав з кишені коробку.

— Тут зберігається лист, який писала Нійоле своєму сину. Я всю ніч розшифровував його. І тепер бачу картину вповні.

Айрес із захватом вхопила мене за руку:

— Розповідай!

(...) Отже, я спробував переповісти все так, ніби вже писав книгу — книгу свого роду...

Поміркуй над прочитаним

1. Про які події ти подумав/подумала, коли прочитав/прочитала назву розділу?
2. Яке відкриття щодо свічок зробив Арсен?
3. Як ти уявляєш фантазію Нійоле про таємницю в слоїку?
4. Яку ідею подала Нійоле?
5. Поясни значення виразів «проковтнути язика», «очі на мокрому місці».
6. Чи погоджуєшся ти з твердженням Арсена: «Я терпіти не можу підступу. Особливо від тих, кому довіряю»?
7. Про що дізнався хлопець у сільській крамниці?
8. Чому Арсен уважає, що може довіритися Айрес?
9. Чи слушно Арсен порівнює себе із Шерлоком Холмсом?
10. Продовж думку: «Писати книгу свого роду означає...»

Домашнє завдання

1. Постав по **одному** запитанню різного виду за змістом розділу.
2. Як можуть далі розгортатися події? Чому ти так думаєш? Перевір свої припущення, прочитавши наступну частину.

З розповідей рідних Арсен знає про своїх предків таке: панночка Марія покохала селянина Макара, вони одружилися. Жили в любові та злагоді, лише дітей у них не було. Одного літнього вечора хтось підкинув на хутір немовля, яке подружжя назвало Яремою і виховувало як власного сина. Згодом у Марії і Макара народилася власна дитина — Арсен.

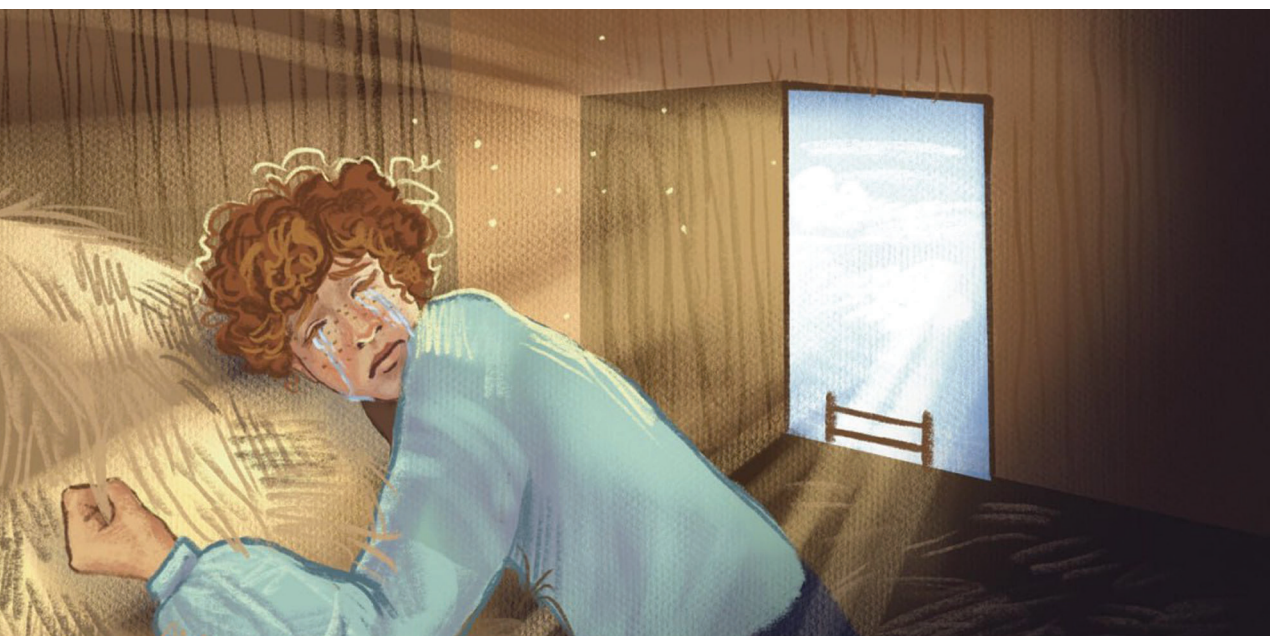
Що я розповів Айрес...

— Усе розпочалося з того дня, коли десятирічний хлопчик на ім'я Ярема забрався в найдальший закуток горища своєї хати і гірко плакав, уткнувшись обличчям у сухе сіно. Він знав, що не є рідним сином своїх заможних батьків.

Але доти він був у них єдиним. А тепер на світ з'явився інший. І той інший буде найголовнішим, наулюбленішим і єдиним нащадком. Адже він рідний і довгоочікуваний.

Це стало для хлопця справжньою трагедією. І він вирішив боротися. Як? Дуже просто: він став більш слухняним, намагався хапатися за будь-яку справу і з усіх сил допомагати батькам. Щоб довести — він найкращий.

Майже так воно і сталося. Адже молодший син Арсен виріс бешкетником, мрійником і розбишакою. Батьки часто ставили слухняного і працьовитого Ярему йому за приклад.

Але зовсім заспокоївся Ярема лише тоді, коли Арсен уперше надовго покинув рідну хату. Точно не скажу, але, мабуть, у глибині душі він сподівався, що молодший брат ніколи не повернеться з далеких країв. Особливо після того, як батько не дав йому благословення на шлюб з якоюсь невідомою чужоземкою...

Тоді він знову став у родині єдиним і найголовнішим. Але минуло три роки, і на подвір'я хутора в'їхав залізний кінь — автомобіль. Знову ж таки, можна лише здогадатися, що відбулося в душі дорослого Яреми, коли він побачив брата. Брата, сміливості й відчайдушності якого він заздрив змалечку.

А тут ще й автомобіль! І дихання вітру далеких країн, який Арсен приніс у тиху гавань хутора й розмірене життя боязкого та покірного Яреми.

Уявімо цю картину...

Ніч... Сріблясті від інею дерева... Срібні боки найпершого в цій місцині залізного коня посеред великого засніженого обійстя. І — радісно-здивовані обличчя батьків у тьмяному вікні. Вони чекали на Арсена! Він знову був улюбленим і єдиним! А Ярема знову відчув себе десятирічним покинутим хлопчиком, що плаче і стискає кулаки на горищі.

Брат щиро обійняв його, ніжно, як у дитинстві, стукнув у плече, потис руку і... дістав з авто свій найдорогоцінніший скарб — дивовижної краси юну жінку, загорнуту в хутро. У хаті він передав цей дорогоцінний згорток йому в руки, щоб обійняти батьків. Ярема взяв з рук молодшого брата цей згорток, зазирнув у нього і... занімів.

Ось так усе й сталося!

Ярема таємно, божевільно і безнадійно закохався в біляву красуню. Він усіляко приховував це почуття, боровся з ним. Бо ж чудово розумів, що доки Арсен живий-здоровий і поруч з дружиною, його кохання буде неможливим.

Коли прийшла війна, він страшенно злякався, що його заберуть до війська, і прикинувся хворим і немічним. Адже він був старший за Арсена на десять років! Звісно, молодший брат пожалів старшого й пішов на війну сам.

І знову зник на кілька років.

Для Яреми це стало неабияким шансом привернути до себе увагу Нійоле.

У своєму листі до сина Нійоле змальовує цю ситуацію лише кількома гіркими словами. Але можна здогадатися, як надокучав їй Ярема!

Коли мати Марія заповіла йому одружитися з нею, Ярема зробив вигляд, що таке одруження йому не до вподоби. Але душа його, певно, співала пісень.

І знову — тяжке розчарування: Арсен вижив і повернувся додому, пройшовши і війну, і революцію. Це сталося напередодні весілля.

І знову, як в дитинстві, Ярема забився на горище і кусав лікті від розпачу й люті. Відтоді його ненависть до родини, а зокрема до молодшого брата, почала рости, мов тісто в діжці!

Дві думки не давали йому спокою. Перша — про заповіт матері щодо одруження з Нійоле. Він знав, що так має статися, якщо Арсен знову зникне: заповіт є заповіт! Друга думка, яка гризла його душу, — про золото пана Островершенка. І Ярема почав пильно стежити за Макаром — адже лише йому Марія розповіла, де захований скарб!

Потім ці дві думки зійшлися в одну, але підступну: заволодіти скарбом і знищити суперника. Тоді Нійоле здасться і буде належати йому!

Ніхто більше не стане на його шляху!

Однієї ночі він завів з Макаром хитру розмову про те, що варто було б виконати побажання матері й утекти з цих країв. Макар погодився. І тієї ж ночі пішов у ліс, щоб викопати глечик із золотом.

І Ярема, саме Ярема, вистежив батька...

Зранку Макара знайшли мертвим у власній спальні. І Ярема одразу ж побіг до села, щоб повідомити про це владу. На хутір приїхав міліцейський загін. Почався обшук. У кімнаті Арсена було знайдено знаряддя вбивства — закривавлений молот...

Далі Нійоле розповідає синові в листі про те, як Арсена звинуватили у вбивстві, як заарештували і розстріляли без суду й слідства. Адже Арсен давно був у немилості в новій владі. Він не хотів працювати в колгоспі, віддавати майно, яке родина набула важкою працею.

Нійоле була пригнічена і розгублена. Навіть малий син не тішив її. Вона втратила спокій і сон. А головне — не могла

повірити, що це зробив Арсен. Селяни ще більше зненавиділи її. І в цій безвихідній ситуації єдиною людиною, яка підтримувала і допомагала нещасній жінці та її синові, був Ярема.

Він завжди намагався бути поруч. Будував плани, як одружитися з Нійоле і як разом з нею втече кудись за кордон. І ось день, а точніше ніч прийняття рішень настала!

Ярема наважився прийти до кімнати Нійоле і поставив питання руба: чи згодна вона вийти за нього заміж і поїхати в далекі краї?

Молода жінка відповіла категоричне «Ніколи!».

Такої відповіді Ярема не чекав. Він нагадав про заповіт матері. Почав залякувати жінку тим, що вона та її син пропадуть, якщо не приймуть його пропозиції. Зрештою, він зізнався, що покохав її з першого ж погляду і все життя мріяв заволодіти нею. І заради цього кохання був готовий на все!

Але й на ці умовляння Нійоле відповідала відмовою.

І тоді Ярема подав останній аргумент, який здавався йому важливим. Він кинув їй на коліна цілу пригорщу золотих царських монет...

І Нійоле все зрозуміла. Перед нею стояв підступний злочинець!

Вона скинула монети з колін і не промовила жодного слова. А наступного ж дня перебралася з хутора в свою сільську хату, подалі від убивці.

Лист Нійоле закінчується так: «Дорогий, єдиний мій синку! Я хочу помститися за твого батька. Якщо мені це не вдасться, це маєш зробити ти. Якщо зі мною щось трапиться — доведи, що наш тато не винен...»

Під листом стоїть дата — саме той день, коли Нійоле замерзла в лісі.

Отже, вона йшла на хутір, щоб покарати кривдника. І, певно, збиралася в такій гарячці, що не одягла на себе щось тепле — вискочила з хати, в чому була!

Після того Ярема зник із села. Можна виснувати, що він просто втік. Можливо, загинув. Можливо, все ж дістався Канади чи Австралії...

Його шлях зник у тумані часу. Проте на Арсена на довгі роки — аж дотепер — лягло тавро злочинця...

Я закінчив розповідати.

Айрес дивилася на мене із захватом.

— Слухай, — сказала вона, — це те, що підійде для музею. Така суперова історія. Справжній роман! Треба розповісти її нашому татові. Він мріє, щоб у музеї були вагомні експонати. Щоб сюди туристи приїжджали. Щоб ми мали свою легенду! Самої примари для цього замало...

— З примарою я ще мушу розібратись, — сказав я. — Хіба це добре — робити з драми комедію? Адже мені шкода Нійоле...

— Але уяви собі, як усе складається, — із захватом почала говорити Айрес. — Цю жінку в селі цькували, вона не могла носа на вулицю виказати. А тепер, навпаки, її лякається все село!

— Нічого доброго я в цьому не бачу, — засперечався я.

— А я бачу! — не здавалася Айрес. — Ти ж сам казав: справедливість має бути відновлена.

— Айрес! — серйозно сказав я. — Я проти того, щоб на сміхатися з чийогось життя й любові. Це не жарти. І той, хто робить із цього комедію, дорого заплатить. Я бачив цю «примару» — вона жахлива! Обличчя таке моторошне, потворне. А ти знаєш, яка Нійоле була гарна?! Ось, поглянь!

Я відкрив коробку і обережно вийняв фотокартку:

— Хіба такою дівчиною можна лякати людей?!

Айрес вхопила фото і аж поїдала його очима. Навіть погладила пальцем зображення. Мені здалося, що в її очах зблиснула сльозина.

Ми посиділи мовчки кілька хвилин.

Потім Айрес підвелася і зникла в гаражі. Я подумав, що даремно образив її. Можливо, їй усе ж видніше. Вона живе тут і краще за мене знає, що треба, а що не треба... А ще я подумав про те, що... не хотів би сваритися з цією чудовою дівчиною.

У цю мить з темряви гаража вийшла Айрес. Я не встиг спам'ятатись, як на мої коліна впало біле простирадло і... картонне обличчя, тобто маска з дірками замість очей і вуст. Те, яке я бачив уночі перед своїм вікном...

Поміркуй над прочитаним

1. Які почуття і чому переживає Ярема? Чи нормальна його поведінка? Чи заздрість може прикрашати людину?
2. Яка різниця в характерах братів?

3. Усно опиши зустріч Яреми та Арсена після трирічної розлуки. Які почуття охопили кожного з них?
4. Чому Арсен пожалів старшого брата? Чи правильно вчинив він?
5. Які думки не дають спокою Яремі? Як це його характеризує?
6. На який підступний учинок відважився Ярема? Заради чого? Як ти оцінюєш таку поведінку старшого з братів?
7. Чому Арсен «був у немилості в новій владі»? Про які часи йдеться? Що ти про них знаєш?
8. Як виявляє свою вірність чоловікові Нійоле?
9. Чи можна завдяки «пригорщі золотих царських монет» купити щастя?
10. Чи справедливо лягло на Арсена тавро злочинця?
11. Якою ти уявляєш долю Яреми після зникнення із села?
12. Чи згодний/згодна ти зі словами Айрес щодо оцінки почутої від Арсена історії? Чому вона називає її «справжнім романом»?
13. Чи знаєш ти історію свого роду? Яка з її сторінок для тебе найбільш вражаюча?
14. Поясни думку Арсена: «Хіба це добре — робити з драми комедію?» Що хлопець мав на увазі?
15. Чи можна насміятися «з чийогось життя й любові»?
16. Чому Арсен не хотів сваритися з Айрес? Хто і чому ховався під маскою примари?

Домашнє завдання

1. Постав по **одному** запитанню різного виду за змістом розділу.
2. Як можуть далі розгортатися події? Чому ти так думаєш? Перевір свої припущення, прочитавши наступну частину.

«Легенди мають жити!»

— Ось, — тихо мовила дівчина. — Тепер можеш надерти мені вуха, якщо хочеш...

Я ледь не задихнувся. Захапав повітря ротом, мов риба на піску. Як пишуть у романах — «кров ударила в голову».

— То це ти? Ти... — ледве зміг вимовити я.

Гнів переповнював мене по вінця!

— Ми... — поправила мене Айрес винуватим голосом. — Ліза... Віка... Михайло... Всі діти. Але я поясню...

Я підскочив, відступив на крок. Потворна маска впала мені під ноги. Я наступив на неї й роздушив, ніби це була змія.

— Нічого не хочу чути! — вигукнув я і додав: — Я тобі вірив...

Круто розвернувся і пішов за хвіртку. Далі кинувся бігти.

Мене душила образа. І було боляче. Страшенно боляче десь усередині — ніби там палала свічка. Та сама підступна свічка з червоного воску...

Тікав із того БРТ, мов навіжений.

На узліссі впав у траву і затис її в кулаках. Потім перевернувся навзнік і навмисно сильно потерся спиною об коріння, що стирчало з-під трави — спина озвалася пекучим болем. І мені навіть стало легше — цей біль принаймні був більш зрозумілим, ніж той, що пропікав мене зсередини.

Я заплющив очі, щоб не дивитися на сонце. Згадав, як уперше побачив Айрес на мопеді, як вона довезла мене до села. Як приязно посміхалась. Як плескала в долоні, коли я боровся з Чорним. Як поцілувала...

Виявляється, весь цей час вона робила з мене дурня! Вдень розігравала справжнього товариша, а вночі лякала потворною маскою. Це було підло.

На моє обличчя наповзла тінь.

Я розплющив очі...

Наді мною стояла Айрес. Вона важко дихала. Певно, бігла слідом.

— Арсене, — сказала вона задихаючись. — Стривай, не тікай від мене. Будь ласка...

Я і не збирався тікати. Теж мені — примара! Ха!

Я мовчки підвівся і сів. Вона присіла поруч. Спробувала покласти руку мені на плече, але я скинув її.

— Ну не сердься, — сказала Айрес. — Я все поясню...

Я мовчав. Нехай собі пояснює. Мені байдуже.

— Розумієш, — почала дівчина, — ми з дитинства вихувалися на різних казках та легендах. Коли наставала ніч, тато завжди приходив до нас, дітей, і розповідав різні цікавинки, переповідав книжки...

Одного разу кілька вечорів переповідав «Людину, що сміється» Віктора Гюго. Про Гвінплена і Дею... Читав?

Я принципово мовчав, стиснувши зуби. Айрес зітхнула і повела далі:

— Гвінпен з дитинства був потворою — з величезним ротом, який йому навмисне прорізали для того, щоб продати до мандрівного цирку. А Дея була сліпою від народження. Але дуже красивою. Вони любили одне одного. Потім виявилось, що Гвінпен — нащадок багатого роду, і його забрали до королівського палацу, а там у нього закохалася герцогиня Джозіана...

Я точно знав: це вона навмисно заговорює мені зуби. І тому вперто мовчав, ніяк не реагуючи на її слова.

Хоча, скажу чесно, зацікавився, адже в Гюго читав лише «Собор Паризької Богоматері». Хоча Юля казала, що це для мене зарано...

На моє мовчання Айрес знизала плечима, зітхнула і продовжувала свої байки, яким я вже не вірив:

— Тато переповів нам багато книжок. «Айвенго»... «Робінзон Крузо» (...) Потім ми почали читати самі. Але все одно кожного вечора потребували нових казок. І тоді тато почав розповідати реальні історії з життя людства. А потім — про наше село. Він багато чого знав, адже з юності збирав відомості про всіх мешканців. Так ми дізналися і про вашу родину. Її легенда була найяскравішою!

Особливо мені сподобалося те, що розповідали старі люди: колись селом блукав привид Білої Дами. Одного вечора, коли тато вже пішов спати, ми почали говорити про те, що було б добре, якби наше село чимось прославилось! От і вирішили, що варто повернути до життя легенду про привид Білої Дами! Зрозумій, ми ж не знали цієї історії до кінця!

— А Яків Степанович знає про ваші забавки? — порушив мовчанку я.

— Звісно, ні! — сказала Айрес. — Ми з дітьми вирішили, що це наша таємниця!

— І що це вам дало? — зі зневагою запитав я.

— Невже ти не розумієш? — здивувалась дівчина. — Це ж казка! І ми створювали її власноруч! У селі почала існувати власна легенда! Повір мені: всі мешканці пишаться, що у нас живе справжня примара! Це ж круто!

Я не знав, як ставитися до цього. З одного боку, я почав розуміти Айрес і навіть перестав сердитися. З іншого, я все ж вважав, що краще знати правдиву історію, ніж вигадувати казки. Я сказав їй про це.

— Звісно! — погодилася Айрес. — Тому тато і хоче зробити музей. І там історія твоєї родини займе чільне місце! Треба перезняти цю стару світлину, виставити і цей лист, й інші речі. Хіба це погано?

— А як же бути з примарою? — пом'якшав я. — Певно, люди вже до неї звикли?..

— Певно... — зітхнула Айрес. — Але, мабуть, годі. Ти ж сам казав, що привиди — це невпокоєні душі. Тож тепер, коли ти з'ясував правду, привид має зникнути.

Вона помовчала і впевнено додала:

— І зникне! Обіцяю...

Айрес запитально поглянула на мене і простягла руку:

— Мир?

Я трохи повагався.

Тоді взяв її руку і міцно потиснув. А потім ми побігли до річки...

Поміркуй над прочитаним

1. Чому гнів переповнив Арсена?
2. Чи справді хлопець міг нам'яти вуха Айрес? Чи відчуває дівчина провину за свій учинок?
3. Які емоції переживає Арсен і чому?
4. Що означає для тебе «втратити довіру»?
5. Чому Арсен порівнює свої відчуття з палаючою свічкою? Чому він згадує про «підступну» свічку з червоного воску?

6. Як пояснює дівчина свій учинок? Яка роль казок і легенд у вихованні? Чи замислювався/замислювалася ти над цим?
7. Назви книги, які згадує Айрес. Хто їх автори? Ти їх читав/читала? Якщо так, то яка тебе найбільше вразила? Якщо ні, то прочитай одну з них. Враженнями від прочитаного поділися з однокласниками/однокласницями.
8. Чи знаєш ти цікаві історії — легенди, перекази — про місцевість, у якій мешкаєш? Поцікався у старших про них, запиши ці розповіді та оприлюдни в соціальній мережі.
9. Як Айрес та її брати й сестри хотіли прославити рідне село? Які варіанти запропонував би/запропонувала б ти?
10. Чи погоджуєшся ти з думкою Арсена: «...краще знати правдиву історію, ніж вигадувати казки»? Чому?
11. Що помирило Арсена та Айрес?
12. Які стосунки мають бути між справжніми друзями?
13. Які події головні у творі — пригоди чи пошук правдивої історії роду?
14. Чи зацікавила тебе книга І. Роздобудько? Чи прочитаєш ти її повністю? Чи порадиш її друзям? Чому?
15. Чи ти хотів би/хотіла б мати таких друзів/подруг, як Арсен та Айрес? Чого в них можна повчитися?
16. Які прислів'я, наведені на початку розділу, відповідають твору І. Роздобудько?

Домашнє завдання

1. Постав по **одному** запитанню різного виду за змістом розділу.
2. Напиши твір-роздум на тему «Честь роду понад усе».

Софія Мудрагелівна радить

Прочитай книгу І. Роздобудько про дитинство видатних людей «Про Блеза Паскаля, Вольфі Моцарта, Ганса Андерсена, Катрусю Білокур та Чарлі Чапліна». Своїми враженнями поділися з рідними.

Література в колі мистецтв

В одному інтерв'ю І. Роздобудько зізналася: «Мене виховували література і кіно». Чи погоджуєшся ти із цією думкою? Своїми міркування поділися в листі до письменниці. Назви **один-два** фільми та **одну-дві** книги, які тебе найбільше вразили. Поясни свій вибір.

Твої літературні проєкти

Прочитай книгу В. Нестайка «Тореадори з Васюківки». Зроби її порівняльний аналіз із повістю І. Роздобудько «Арсен». Які збіги ти помітив/помітила? Про що вони свідчать?

Василь Симоненко

ТИ ЗНАЄШ, ЩО ТИ — ЛЮДИНА?

Ти знаєш, що ти — людина?
 Ти знаєш про це чи ні?
 Усмішка твоя — єдина,
 Мука твоя — єдина,
 Очі твої — одні.

Більше тебе не буде.
 Завтра на цій землі
 Інші ходитимуть люди,
 Інші кохатимуть люди —
 Добрі, ласкаві й злі.

Сьогодні усе для тебе —
 Озера, гаї, степи.
 І жити спішити треба,
 Кохати спішити треба —
 Гляди ж не проспи!

Бо ти на землі — людина,
 І хочеш того чи ні —
 Усмішка твоя — єдина,
 Мука твоя — єдина,
 Очі твої — одні.

Поміркуй над прочитаним

1. Який основний мотив вірша?
2. Назви **два-три** ключові слова, які розкривають основний мотив.
3. Поясни, як ти розумієш слова:

І жити спішити треба,
 Кохати спішити треба —
 Гляди ж не проспи!

4. Чому поет спочатку запитує, а потім стверджує свою думку? Яке враження на тебе справив такий задум автора?
5. Усно дай відповідь на питання: «Що таке людська гідність?»

6. Визнач у творі епітети, гіперболу, риторичне запитання. Випиши їх у робочий зошит. З якою метою їх використав автор?

Риторичне запитання — це запитання, яке не потребує відповіді. Його використовують у художньому творі для того, щоб привернути увагу читача/читачки, більш яскраво та емоційно висловити думку.

Література в колі мистецтв

Знайди в мережі Інтернет вірш В. Симоненка «Ти знаєш, що ти — людина?» у виконанні автора, а також прослухай однойменну музичну композицію у виконанні «Піккардійської Терції» (музика В. Морозова). Своїми враженнями поділися з рідними і друзями.

КОЛИ НАВЧАЛЬНИЙ РОЗДІЛ ЗАВЕРШЕНИЙ

Що ж, друже / подруго, завершився восьмий розділ підручника. Настав час з'ясувати, чи все вивчене ти добре пам'ятаєш.

1. Дай відповідь на ключове запитання розділу: чому дитинство називають найщасливішою порою життя? Що нового ти дізнався/дізналася? Над якими питаннями задумався/задумалася?
2. Оціни свої досягнення з вивченої теми. У робочому зошиті накресли таблицю за зразком у QR-коді і заповни її. Постав + напроти правильного твердження.

Якщо ти маєш вісім і більше відповідей «Дуже впевнено», ти чудово засвоїв/засвоїла тему.

Якщо ти маєш сім і більше відповідей «Впевнено» та не менше п'яти «Дуже впевнено», ти добре засвоїв/засвоїла тему.

Якщо в тебе переважають (п'ять і більше) відповіді «Невпевнено», раджу тобі повторно опрацювати матеріал.

3. Перейди за посиланням у QR-коді і виконай завдання в тестовій формі. Кожна правильна відповідь — 2 бали.

КОЛИ НАВЧАЛЬНИЙ РІК ЗАВЕРШЕНИЙ

Перегорнуто останню сторінку підручника. Час підбити підсумки. Сподіваємося, ти старанно навчався/навчалася і збагатився/збагатилася новими знаннями й досвідом. Перевірмо твої знання!

Дай відповіді на запитання:

1. Твори яких українських письменників/письменниць ти вивчав/вивчала в шостому класі?
2. Назви заголовки творів, які ти прочитав/прочитала в цьому навчальному році.
3. У які тематичні групи можна об'єднати вивчені в шостому класі твори? Створи інтелектуальну карту, у якій запиши тематичні групи та назви художніх творів до кожної з них.
4. Створи завдання літературної вікторини за вивченими творами для своїх однокласників/однокласниць.
5. Розкажи, що тобі відомо про жнивварські традиції. Які народні пісні виконували під час жнивварських обрядів?
6. Пригадай, які твори ти вивчав/вивчала на уроках позакласного читання.
7. Назви улюбленого героя/героїню вивчених художніх творів. Чим він/вона тебе приваблює?
8. Поясни, які є види запитань. Навіщо треба вміти їх складати? Наведи по **одному** прикладу запитань різного виду за змістом вивчених у шостому класі творів.
9. Пригадай, які поезії ти вивчив/вивчила напам'ять у шостому класі. Виразно продекламуй одну з них.
10. Які нові терміни з теорії літератури ти засвоїв/засвоїла?
11. Поясни, у чому відмінність між поемою, повістю та оповіданням. Наведи по **одному** прикладу твору кожного жанру.
12. Дай визначення терміна «гіпербола». Склади **три** речення, у кожному з яких ужито гіперболу.
13. Проаналізуй свою навчальну діяльність протягом навчального року. Що тобі вдається робити найкраще? Над чим, на твою думку, ще потрібно попрацювати?

ЗМІСТ

ВСТУП. РОЛЬ ХУДОЖНЬОГО СЛОВА В ЖИТТІ ЛЮДИНИ	3
РОЗДІЛ 1	
ЧОМУ УКРАЇНСЬКУ НАРОДНУ ТВОРЧИСТЬ НАЗИВАЮТЬ СКАРБНИЦЕЮ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ?	5
Жниварські пісні	7
Олекса Воропай. Звичаї нашого народу	8
Іван Липа. Перестиглий овоч	16
Народні колискові, замовляння, заклички	20
Леся Українка. Колискова	27
Леонід Кисельов. І мати молода, і сонце юне...	29
КОЛИ НАВЧАЛЬНИЙ РОЗДІЛ ЗАВЕРШЕНИЙ	30
РОЗДІЛ 2	
ХТО АБО ЩО РОБИТЬ ЛЮДИНУ ЩАСЛИВОЮ?	31
Тамара Шевченко. Осінь, гарна молодича...	33
Іван Франко. Дрімають села...	34
Ліна Костенко. Сю ніч зорі чомусь колючі...	35
З Галицько-Волинського літопису	37
Микола Вороний. Євшан-зілля	38
КОЛИ НАВЧАЛЬНИЙ РОЗДІЛ ЗАВЕРШЕНИЙ	43
РОЗДІЛ 3	
ЗАВДЯКИ ЧОМУ ТВАРИНИ І ЛЮДИ МОЖУТЬ СТАТИ ДРУЗЬЯМИ?	44
Михайло Слабошпицький. Мій друг лелека	45
Микола Вінграновський. Сіроманець	50
КОЛИ НАВЧАЛЬНИЙ РОЗДІЛ ЗАВЕРШЕНИЙ	76
РОЗДІЛ 4	
ЩО ДЛЯ ТЕБЕ ОЗНАЧАЄ БУТИ ПАТРІОТОМ УКРАЇНИ?	77
Антін Лотоцький. Данило-король	78
Володимир Рутківський. Джури козака Швайки	87
КОЛИ НАВЧАЛЬНИЙ РОЗДІЛ ЗАВЕРШЕНИЙ	112

РОЗДІЛ 5

У ЧОМУ МАГІЯ РІЗДВЯНИХ СВЯТ?	113
Олекса Воропай. Зимові ворожіння.	114
Богдан Лепкий. Вечір під Святого Андрія	116
Галина Пагутяк. Різдво на хуторі	120
КОЛИ НАВЧАЛЬНИЙ РОЗДІЛ ЗАВЕРШЕНИЙ	129

РОЗДІЛ 6

ЩО КРАЩЕ: ЖИТИ У ВІРТУАЛЬНІЙ РЕАЛЬНОСТІ — ГРІ, КИМОСЬ СТВОРЕНИЙ, ЧИ САМОМУ ФАНТАЗУВАТИ, ВИГАДУВАТИ СВІТ, СПОВНЕНИЙ ПРИГОД І НЕСПОДІВАНОК?	130
Всеволод Нестайко. Дивовижні події в шостому «Б»	131
Олесь Ільченко. Таємниця старої обсерваторії.	166
КОЛИ НАВЧАЛЬНИЙ РОЗДІЛ ЗАВЕРШЕНИЙ	187

РОЗДІЛ 7

ЧОМУ ПОЕТИЧНЕ СЛОВО СПРАВЛЯЄ СИЛЬНЕ ВРАЖЕННЯ НА ЛЮДИНУ?	188
Григорій Сковорода. Ой пташино жовтобока... ..	189
Григорій Сковорода. Гей, поля, поля зелені... ..	191
Леся Українка. Уже весняне сонце припікає... ..	193
Леся Українка. Про велета	194
Тарас Шевченко. Мені тринадцятий минало... ..	197
Тарас Шевченко. Іван Підкова	200
Народний гумор	204
Шевченко над Невою	204
Портрет.	204
Скрізь гарно, де панів нема	205
Шевченків сад	205
КОЛИ НАВЧАЛЬНИЙ РОЗДІЛ ЗАВЕРШЕНИЙ	206

РОЗДІЛ 8

ЧОМУ ДИТИНСТВО НАЗИВАЮТЬ НАЙЩАСЛИВИШОЮ ПОРОЮ ЖИТТЯ?	207
Іван Франко. Мій злочин	208
Оксана Сайко. Новенька	218
Ірен Роздобудько. Арсен	222
Василь Симоненко. Ти знаєш, що ти — людина?	252
КОЛИ НАВЧАЛЬНИЙ РОЗДІЛ ЗАВЕРШЕНИЙ	253
КОЛИ НАВЧАЛЬНИЙ РІК ЗАВЕРШЕНИЙ	254

Правила читання

1

Першочергово у тексті твору шукай відповіді на запитання:

- Хто діє? Які його /її вчинки?
- Де і коли відбуваються події?
- Кого або що описує автор/авторка?

2

При повторному читанні:

1. Виділи деталі в тексті (портреті, пейзажі, описі предмета чи приміщення).
2. Проаналізуй, яку роль вона відіграє:
 - *у портреті*: передає зовнішню характеристику чи звертає увагу на внутрішні якості героя / героїні;
 - *у пейзажі*: відтворює різноманітні стани природи чи внутрішній стан героя / героїні;
 - *в інтер'єрі*: описує вигляд предмета чи приміщення або через деталь допомагає зрозуміти звички й уподобання героя/героїні.
3. Поміркуй, як деталь пов'язана з попередніми епізодами.
4. Визнач, як деталь допомагає розкрити головну думку твору.

3

Аналізуючи твір, шукай відповіді на запитання:

1. Що характерно для періоду, у який відбуваються події у творі?
2. Як відбуваються події (стрімко / повільно, послідовно / уривчасто), переважають описи чи діалоги персонажів?
3. Як розгортається сюжет — у часовій послідовності чи з її порушенням?